

**UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE**

Romana Sešel

**SOCIALNI PROBLEMI VETERANOV
BRITANSKE VOJSKE**

Magistrsko delo

LJUBLJANA, 2007

**UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE**

Romana Sešel

Mentorica: red. prof. dr. Ljubica Jelušič

**SOCIALNI PROBLEMI VETERANOV
BRITANSKE VOJSKE**

Magistrsko delo

LJUBLJANA, 2007

HVALA,

Vikiju za potrpežljivost in
mentorici, red. prof. dr. Ljubici Jelušič, za vse nasvete in pomoč.

KAZALO

1. UVOD.....	8
2. METODOLOŠKO-HIPOTETIČNI DEL	12
2.1 PREDMET IN CILJI PROUČEVANJA	12
2.2 HIPOTEZE	14
2.3 METODOLOGIJA IN STRUKTURA DELA	14
2.4 OPREDELITEV TEMELJNIH POJMOV	15
2.4.1 ZDRUŽENO KRALJESTVO VELIKE BRITANIJE IN SEVERNE IRSKE.....	15
2.4.2 OBOROŽENE SILE ZDRUŽENEGA KRALJESTVA	17
2.4.3 VETERAN	19
2.4.4 CIVILNO-VOJAŠKA RAZMERJA	21
2.4.5 SOCIALNI PROBLEMI	23
3. CIVILNO- VOJAŠKA RAZMERJA IN VOJAŠKI PROFESIONALIZEM V BRITANSKI VOJSKI	23
3.1 RAZMERJE MED CIVILNO DRUŽBO IN OBOROŽENIMI SILAMI	25
3.2 CIVILNA DRUŽBA KOT DEJAVNIK VPLIVA NA INSTITUCIJO VOJAŠTVA.....	29
3.3 LEGITIMNOST BRITANSKE VOJSKE	33
4. BRITANSKI VETERANI.....	37
4.1 KDO SO VETERANI BRITANSKE VOJSKE?	38
4.1.1 BRITANSKI VETERANI V PRIMERJAVI Z VETERANI DRUGIH DRŽAV	40
4.2 DRŽAVNE INSTITUCIJE IN ZAKONODAJA O STATUSU VETERANOV	44
4.2.1 ŠIRŠA OBRAMBNO- VARNOSTNA ZAKONODAJA	44
4.2.2 VETERANI IN POKOJNINSKA ZAKONODAJA	46
4.2.2.1 Veteranska iniciativa.....	48
4.2.2.2 Veteranska strategija	51
4.2.2.3 Načrti vojaških pokojnin in denarnih nadomestil.....	54

4.2.3 KAJ VOJAŠKIM OSEBAM NORMATIVNO-PRAVNO NUDIJO OBOROŽENE SILE ZDRUŽENEGA KRALJESTVA IN SLOVENIJE?	57
4.3 SOCIALNI PROBLEMI OB IZPUSTU IZ OBOROŽENIH SIL	61
4.3.1 BREZDOMSTVO	63
4.3.2 BREZPOSELNOST	67
4.3.4 KRIMINALNA DEJANJA	72
4.3.5 PSIHO-FIZIČNE TEŽAVE	75
4.3.5.1 Fizične poškodbe, obolenja in invalidnost.....	76
4.3.5.2 PTMS in druge oblike psihičnih obolenj.....	81
4.3.5.3 Odvisnost od drog in alkohola.....	86
4.3.6 ZAKAJ SOCIALNI PROBLEMI IN KAKŠEN JE NJIHOV VPLIV NA ŽIVLJENJE VETERANOV?	89
4.4 VETERANSKE ORGANIZACIJE IN DRUŠTVA	96
4.4.1 THE ROYAL BRITISH LEGION.....	98
4.4.2 SERVICE PERSONNEL AND VETERANS AGENCY (SPVA)	100
4.4.3 SOLDIERS', SAILORS', AIRMEN AND FAMILIES ASSOCIATION (SSAFA)	102
4.4.4 COMBAT STRESS.....	105
4.4.5 HAIG HOMES	107
4.4.6 SIR OSWALD STOLL FOUNDATION.....	109
4.4.7 BLESMA- THE BRITISH LIMBLESS EX-SERVICEMEN'S ASSOCIATION	110
4.4.8 ST DUNSTANS'S.....	112
4.4.9 SKUPNI PROJEKTI IN DOPRINOS VETERANSKIH ORGANIZACIJ IN ZDRUŽENJ.....	114
4.5 METODE IN SREDSTVA REŠEVANJA SOCIALNE PROBLEMATIKE.....	119
5. SKLEP IN VERIFIKACIJA HIPOTEZ	124
6. LITERATURA.....	133

SEZNAM UPORABLJENIH KRATIC

KRATICA	ORIGINALNA RAZLAGA	PREVOD
AFPAA	Armed Forces Personnel Administration Agency	Agencija za administrativne zadeve vojaškega osebja
AFPCS	Armed Forces Pensions and Compensation Schemes	Načrti vojaških pokojnin in denarnih nadomestil
BBC	British Broadcasting Corporation	Britanska radijska korporacija
BCS	The British Crime Survey	Raziskava britanske kriminalitete
BL	British Legion	Britanska legija
CAC	Central Advisory Committee	Osrednji svetovalni odbor
CAT	Communication Action Team	Skupina za komunikacijo
CHASP	Central Health and Safety Recording Project	Osrednji projekt zbiranja zdravstvenih informacij
COBSEO	The Confederation of British Service and Ex-Service Organization	Združenje britanskih vojaških in veteranskih organizacij
DND	Department of National Defence	Oddelek za nacionalno obrambo
ESAG	Ex-Service Action Group	Združenje bivšega vojaškega osebja
EU	European Union	Evropska unija
GDP/BDP	Gross Domestic Product	Bruto družbeni proizvod
GVMAP	Gulf Veterans Medical Assessment Programme	Program ocenjevanja zdravstvenega stanja veteranov Zalivske vojne
IPPH	Ilford Park Polish Home	Poljski dom Ilford Park
JCCC	Joint Casualty Compassionate Centre	Center za pomoč vojakom v primeru tragičnih dogodkov
KCMHR	The King's Centre for Military Health Research	Kraljevi center za raziskovanje zdravstvenega stanja vojakov
MOD/MO	Ministry of Defence	Ministrstvo za obrambo
NATO	North Atlantic Trade Organization	Organizacija severnoatlantskega sporazuma
AF/OS	Armed Forces	Oborožene sile
PTSD/PTSM	Post Traumatic Stress Disorder	Post travmatska stresna motnja
SSAFA	Soldiers', Sailors', Airmen and Families Association	Združenje vojakov, mornarjev, letalcev in njihovih družin
SPVA	Service Personnel and Veterans Agency	Organizacija vojakov in vojnih veteranov
SV	Slovenska vojska	-

UN SC/ VS OZN	United Nations Security Council	Varnostni svet Organizacije združenih narodov
UK/VB	United Kingdom	Velika Britanija
UK AF/ OS ZK	United Kingdom Armed Forces	Oborožene sile Združenega kraljestva
USA/ZDA	United States of America	Združene države Amerike
VA	Veterans Agency	Veteranska organizacija
WPC	War Pensions Committees	Vojaški pokojninski odbor
WPS	War Pension Scheme	Načrt vojnih pokojnin

SEZNAM PREGLEDNIC IN SLIK

PREGLEDNICA 2.4.2.1: Sestava britanskih oboroženih sil v letih od 1993 do 2006.....	16
PREGLEDNICA 2.4.3.1: Kdo je veteran? Britanska javnost o veteranskem vprašanju.....	19
PREGLEDNICA 3.1.1: Oborožene sile po letu 1990.....	25
PREGLEDNICA 4.1.0.1: Kdo so veterani britanske vojske?	37
PREGLEDNICA 4.1.1.1: Delež veteranov v posameznih državah v letu 2005.....	41
PREGLEDNICA 4.3.1.1: Vzroki za brezdomstvo.....	62
PREGLEDNICA 4.3.2.2: Karakteristike zaposlenih in nezaposlenih britanskih veteranov.....	69
PREGLEDNICA 4.3.5.2.1: Psihiatrične diagnoze.....	82
SLIKA 4.3.6.1: Povezanost socialnih problemov britanskih veteranov.....	88

1. UVOD

»Nobena bivša vojaška oseba ne bi smela ostati brez strehe nad glavo – dolžni smo jim veliko več, kot samo to...«

(Princ Charles, 20.11.2003 za BBC)

Po navedbah britanske televizijske mreže BBC¹ vrste britanskih oboroženih sil vsako leto zapusti več kot 20 000 posameznikov. Do ureditve njihovega statusa, ki ga je s terminom "veterani" šele v letu 2006 definirala raziskovalna skupina pod vodstvom Cristopherja Dandekerja (Dandeker in drugi, 2006: 161-177), so se soočali ne le s težavami, ki jim jih je povzročala sprememba okolja in načina življenja ob odhodu iz vojske, ampak tudi z nerešeno definicijo svojega položaja v državnem sistemu. Poročanja o zatekanjih h kriminalnim dejanjem, drogi in alkoholu dopolnjujejo težave pri iskanju nove zaposlitve in nastanitve, vse pa zaokrožujejo psihični problemi in socialna izolacija (Tessler in drugi, 2003: 509-524), ki kažejo, da so veterani kot specifična socialna skupina ranljivi in potrebni posebne obravnave.

Britanska družba in problemi, s katerimi se sooča na področju veteranov, so, po mojem mnenju, strukturno precej zapleteni, predvsem pa so posledica večih dejavnikov, ki izhajajo tako iz neurejenosti britanske zakonodaje na področju izpusta vojaških oseb iz oboroženih sil, kot tudi iz socialnega statusa, ki so ga le-te zasedale na družbeni lestvici še pred nastopom vojaške službe. Problematika je obširna in v zadnjih letih dobiva vse večje razsežnosti v britanski javnosti, povečuje pa se tudi število posebnih služb in nevladnih organizacij, ki poskušajo zaustaviti širino socialnih problemov, ki preraščajo vojaške okvire in se z veterani selijo na britanske ulice in v primarne družbene skupine, kot je na primer družina. Poročanja o psiho-fizičnem stanju bivših vojaških oseb se v analizah dotikajo zdravstvenih težav, ki kažejo na višje število obolenj veteranov

¹ Povzeto po <http://news.bbc.co.uk/1/hi/uk/2418153.stm>, 19.09.2006.

(pljučnica, obolenja kardiovaskularnega sistema, živčni problemi, zlomi kosti itd.) v primerjavi s starostno primerljivimi družbenimi skupinami, ki niso sodelovale v vojaških službah (French in drugi, 2006: 613-619), vedno več je podatkov o post-travmatskih stresnih motnjah in drugih mentalnih težavah, specifičnih za nekdanje zaposlene znotraj vojaške institucije, vse naštetu pa zaokrožujejo ugotovitve, da je potrebno razviti uspešnejše metode zdravljenja in nov pristop k obravnavanju obolelih oseb, značilen za razne zdravstvene in veteranske institucije (glej Scurfield in Wilson, 2003: 112).

Vojni veterani v sodobnem času zaradi vse večjega števila, ki z leti vojaškega profesionalizma le še narašča, iz obrobja družbenih problemov prehajajo v samo središče problematike državnega aparata. Veča se skupina strokovnjakov, ki se organizirano ukvarjajo z njihovim položajem in obseg socialne problematike potrjujejo ne le novinarski prispevki in internetni forumi, ampak tudi mnenja medicinskih sester, psihiatrov, socialnih delavcev, psihologov in verskih delavcev oziroma t.i. kaplanov (Fletcher, 2004: 546-561). Toda v kolikšni meri je za naraščajoče težave dejansko kriva vojska kot institucija in koliko država v širšem pomenu? Določeni posamezniki lahko kot socialno marginalizirane osebe že pred nastopom vojaške službe zasedajo nižji socialni položaj in izhajajo iz neurejenih družinskih razmer ter se soočajo s stanovanjskimi težavami in brezposelnostjo, kar pomeni, da jim vstop v vojsko omogoči začasno rešitev vseh opisanih težav, ki pa se ne preprosto izbrišejo, ampak se na osebo ponovno zgrnejo ob zaključku vojaške službe. Vojska kot specifična institucija se tako kaže kot kratkoročna rešitev, delo v njenem okviru pa ne zagotavlja preživetja tudi v prihodnosti, še posebej zato, ker se socialni problemi še nadgradijo z izgubo avtoritete in disciplinskih postopkov, značilnih za vojaško življenje, red in ustaljen urnik pa znova nadomesti iskanje zaposlitve prostega časa in boj za preživetje na mestnih ulicah. Odklonsko ravnanje tako iz osebne stiske prerašča v državni problem, reševanje le-tega pa kljub obetavnim začetkom (kot je na primer t.i. *Homelessness Act*, ki se ukvarja z vprašanjem brezdomstva in je bil sprejet v letu 2002) le počasi napreduje proti prvim rezultatom.

Kot v svojem poročilu navaja britanska Veteranska agencija (na http://www.veteransagency.mod.uk/pdfs/publications/misc/needs.map.pdf#search/needs_map.pdf), vsi veterani po prehodu nazaj v civilno življenje potrebujejo posebno pozornost in dostop do svetovalne službe, ki jim bo pomagala pri prilagajanju na življenje brez uniforme ter odprte komunikacijske kanale in medsebojno socialno povezavo. Potrebno jim je nuditi osnovno zdravstveno oskrbo in pomoč pri psihičnih težavah, vse to pa zahteva organiziranje v okviru, ki ne bo dodatno obremenjeval prizadetih z negativnimi socialnimi oznakami. Sodobni veterani so heterogena skupina in na okoliščine prehoda se odzivajo različno, vsekakor pa obstoječi problemi nazorno kažejo, da se rešitve ne bodo oblikovale brez posredovanja države in da širina nerešenih težav raste hkrati s številom odpuščenih oseb. Oborožene sile so del države in družbe in skrb za veterane je pomemben indikator razmerja med civilno državo in vojaško institucijo (Dandeker in drugi, 2006: 161), kar neposredno izhaja tudi iz dejstva, da posameznik v zameno za tveganja v vojaških operacijah pričakuje tudi ustrezno povračilo in da socialna vprašanja, s katerimi se soočajo veterani, v javnosti lahko odsevajo tudi kot brezbržnost države do oseb, ki branijo njene interese.

Med države z veteransko problematiko se bo z leti uvrstila tudi Slovenija. Čeprav smo profesionalno vojsko dobili šele po prehodu v 21. stoletje², prvi veterani izhajajo še iz obdobja osamosvojitvene vojne v letu 1991, v kateri so se borili bodisi kot pripadniki Teritorialne obrambe, bodisi kot policisti in pripadniki civilne zaščite. Združeni pod Zvezo veteranov vojne za Slovenijo (ZVVS), domoljubno, samostojno, nestransko, nepridobitno in nevladno zvezo Območnih združenj veteranov vojne za Slovenijo, sodelujejo s sorodnimi veteranskimi organizacijami doma in v tujini. Od leta 1994 je

² Slovenska vlada je v aprilu 2002 sprejela ustrezne sklepe, s katerimi je odločila, da se v obdobju do 2010 izvrši prehod na poklicno vojsko s prostovoljno rezervo in v miru opusti izvajanje posameznih sestavin vojaškega roka; obvezno služenje vojaškega roka se je prenehalo izvajati do leta 2004, obvezno služenje v rezervni sestavi pa se bo predvidoma zaključilo do konca leta 2010 (<http://nato.gov.si/slo/novinarsko-sredisce/sporocila-zajavnost/1532/>, 14.04.2007).

ZVVS polnopravna članica Svetovne veteranske federacije (*World Veterans Federation*), kjer aktivno sodeluje v njenih delovnih telesih ter izvaja njene resolucije in sklepe, hkrati pa pridobiva prva znanja o razširjenosti veteranske problematike po svetu.

Čeprav se do zadnjih let Slovenija ni spopadala z veteranskimi težavami, ki bi bile (zaradi relativno kratkega obdobja samostojnosti, majhnega števila veteranske populacije in tudi manjšega obsega oboroženih spopadov v poletju 2001), vsaj blizu obsegu, strukturi ter naravi britanskih, danes že lahko zasledimo prva poročanja o psiholoških travmah in specifičnih težavah, s katerimi se srečujejo pripadniki Slovenske vojske, ki sodelujejo v mednarodnih operacijah kriznega odzivanja. Slovenska vojska je svoje pripadnike v operacijo v podporo miru prvič napotila leta 1997, njen kontingent so sestavljali zdravstvena enota in štiri častniki za povezavo, ki so sodelovali v humanitarni operaciji *Sun Rise* ter opravljali naloge v sestavi mednarodnih sil v Albaniji. Od takrat SV sodeluje s svojimi enotami in posamezniki v operacijah v podporo miru, ki potekajo pod vodstvom Nata, OZN oziroma EU v Iraku, Libanonu, Afganistanu, na Kosovu, Bližnjem Vzhodu in Bosni in Hercegovini (glej <http://slovenskavojska.si/poklicna/misije/index.htm>, 18.06.2007). Sodelovanje v teh misijah in v tistih, ki bodo postale del slovenskega doprinosa mednarodnim zavezništvom in organizacijam, katerih članica je Slovenija, v prihodnosti, pojem profesionalnosti nujno povezuje tudi s pojmom veteranov. Pregled delovanja državnega sistema na področju veteranskih zadev v državi s tako dolgo tradicijo profesionalne vojske, kot jo ima Združeno kraljestvo, bo tako nedvomno prinesel vpogled v odprta vprašanja in nerešene pomanjkljivosti, hkrati pa pomagal Sloveniji do oblikovanja odgovorov na prve izrazitejšje težave, s katerimi se bodo soočili profesionalni vojaki ob prehodu iz vojaškega v civilno življenje.

2. METODOLOŠKO-HIPOTETIČNI DEL

Metodologijo kot pojem razumemo kot skupek načel in metod, ki jih lahko uporabljamo pri raziskovanju določenega problema (Bučar in drugi, 2006: 6) oziroma kot vsoto vseh tistih postopkov, ki jih uporabljamo pri raziskovanju pojavov v svetu in ki označujejo raziskavo ter pot in način mišljenja in dela (povzeto po Toš in Hafner-Fink, 1998. 11).

V metodološko-hipotetičnem okviru bom opredelila predmet in cilje proučevanja, hipoteze naloge ter natančneje opisala metodologijo dela, njegovo strukturo in temeljne pojme, na katerih bo osnovana naloga.

2.1 PREDMET IN CILJI PROUČEVANJA

Slovenija se danes nahaja na začetku poti oblikovanja profesionalnih vojaških struktur, ki ne prinaša le trenutnih vprašanj in zahtev po učinkovitih ter smotrnih odgovorih nanje, ampak kliče tudi po pripravah na prihodnost, ko se bo treba soočiti ne samo z oblikovanjem mednarodno vojaško primerljivih enot in skrbjo za dobrobit zaposlenih, temveč tudi s posledicami in rezultati vojaškega profesionalizma po zaključku vojaške službe.

Podrobnejša analiza vprašanj, ki se dotikajo položaja bivših vojaških oseb v Veliki Britaniji, ponuja del odgovorov pri reševanju izredno specifičnih težav, ki se zaenkrat porajajo v državah z daljšo tradicijo profesionalnega popolnjevanja enot v vojski, kmalu pa bodo našli svoje mesto tudi v sodobnih demokratičnih družbah (kot je Slovenija), ki šele stopajo na pot profesionalnih vojaških struktur. Veterani so del družbe in država je še toliko bolj odgovorna zanje prav zaradi narave dela, ki so ga opravljali v njenem imenu, kar pomeni, da skrb za položaj veteranov potrjuje ne samo stabilnost civilno-vojaških razmerij, ampak tudi legitimnost vojske kot institucije, kar bo tudi eno izmed raziskovalnih izhodišč magistrskega dela.

Osnovno raziskovalno problematiko naloge bodo predstavljali socialni problemi veteranov britanske vojske. Čeprav Veliko Britanijo oziroma Združeno kraljestvo Velike Britanije in Severne Irske označuje specifičnost politične in ustavne ureditve, ki s sistemom poklicnega popolnjevanja oboroženih sil sledi močni zavezanosti Britancev osebnim svoboščinam, je njena tradicija v oblikovanju oboroženih sil zanimiva in uporabna v smislu primerjave z novodobnimi profesionalnimi silami prav zaradi dejstva, da se kljub navidezni izpopolnjenosti sistema še vedno ponavljajo napake, ki jih je potrebno pri vstopu v sfero vojaškega profesionalizma upoštevati in prepoznati. Njihov državni sistem funkcionira brez pisane ustave in enotne državne teorije (glej Brandt, 2002: 3-11), splošnim družbenim smernicam pa sledijo tudi civilno-vojaška razmerja, iz katerih kot eden izmed problemov izhaja tudi odnos države in družbe do veteranov oziroma bivših vojaških oseb, katerega bistvo predstavlja ravno "ravnanje obeh strani v medsebojnih soočanjih" (Bland, 2001: 525). Slovenija v militaristični ideologiji in smernicah oblikovanja vojske sledi Veliki Britaniji in ostalim demokratičnim državam po pravilih, ki jih je že ob koncu devetdesetih let dvajsetega stoletja prepoznal in postavil Haltiner, zniževanju števila vojske, ukinjanju naborništvu ter večji specializaciji (glej Haltiner, 1998: 7-36) pa se pridružujejo tudi vojni oziroma vojaški veterani kot čisto poseben segment oziroma posledica profesionalizma kot takega.

Cilj naloge je med drugim tudi smiselno ovrednotiti in oceniti položaj izhodiščne točke, iz katere izhajajo težave, s katerimi se, očitno bolj ali manj neuspešno, soočajo britanski veterani oziroma bivše vojaške osebe ter neposredno z njimi tudi britanska kraljevina kot taka. S prepoznavanjem problematike že v izvoru samem bi lahko preprečili in sistemsko uredili pomanjkljivosti, ki vodijo do nastalih situacij ali pa vsaj vzpostavili učinkovito shemo pomoči, ki bi v smislu socialnega dela, podpore in svetovanja pravočasno nastopila in omogočila učinkovito zoperstavljanje na videz nerešljivim problemom. Kje je tista kritična meja, ki bi jo bilo potrebno prepoznati in ali je za perečo problematiko dejansko kriva vojska sama ali pa vendarle država v svojem širšem okviru, so okvir poti do cilja dela kot takega, uporabnost dobljenih rezultatov in ugotovitev pa ne bo ne

samo v zbiru teoretičnih dejstev, ampak tudi oziroma predvsem v možnosti implikacije z britanskega na slovenski sistem vojaškega zaposlovanja in upokojevanja.

2.2 HIPOTEZE

Glavni namen magistrskega dela je dokazati, da se britanski veterani ob izpustu iz oboroženih sil srečujejo s socialnimi problemi, kot so brezdomstvo, brezposelnost, psiho-fizične težave ter zatekanje v droge, alkohol in kriminalna dejanja. Ti socialni problemi so predvsem posledica izgube identitete, do katere prihaja zaradi prehoda iz vojaškega življenja v civilno okolje.

Iz glavne hipoteze izhajata tudi izvedeni trditvi, preko katerih bom poskušala dokazati, da glavni socialni problem britanskim veteranom predstavljata brezdomstvo in alkoholizem in da so navedene težave ter odklonsko ravnanje v celoti lahko tudi posledica socialnega položaja, ki ga je oseba zasedala še pred nastopom vojaške službe.

2.3 METODOLOGIJA IN STRUKTURA DELA

Predmet raziskovanja v magistrskem delu bodo socialni problemi britanskih veteranov, katerih kvalitativna analiza bo temeljila predvsem na pregledu pisnih virov, s pomočjo katerih bom preučila strokovna knjižna, publicistična in raziskovalna dela ter normativne akte, ki pokrivajo področje britanske zakonodaje (deskriptivna oziroma opisna metoda). Zelo pomemben bo tudi pregled internetnih strani, ki se kažejo kot široko usmerjena kritična obravnava problemov, s katerimi se srečujejo nekdanje vojaške osebe britanskih oboroženih sil, glede na potek raziskovanja pa bom v vsebino po potrebi vključila tudi odgovore oseb, ki so za vprašanja na omenjenih področjih dosegljivi preko elektronske pošte in tako posredno uporabila metodo razgovora oziroma intervjuja.

Vsebinsko je naloga razdeljena na štiri dele, ki celoto tvorijo s podpoglavji, katerih število je odvisno od razčlenjenosti problematike. Prvi del sestavljajo sezname kratic in preglednic, kazalo, uvod, ter metodološko hipotetični okvir dela s hipotezami ter opredelitvijo temeljnih pojmov in metodologije ter strukture dela. Drugi, najširši sklop se osredotoča na osnovna izhodišča naloge. Opisuje civilno-vojaška razmerja in pojem vojaškega profesionalizma v Veliki Britaniji ter se neposredno nadaljuje v poskusu odgovora na bolj specifična vprašanja, ki se navezujejo na britanske veterane, na njihov položaj v družbi ter mednarodnem okolju in na socialne probleme, s katerimi se srečujejo po končani vojaški karieri. V drugem delu je na kratko naveden in opisan tudi pristop države in zakonodajna osnova, na kateri temelji strukturiranje veteranskega vprašanja, podane so informacije o veteranskih organizacijah in društvih, obenem pa je opisan tudi njihov doprinos k reševanju omenjene problematike. Zadnji vsebinski del sestavljajo ocena in mnenje v smislu kritičnega ovrednotenja sklepov ter ugotovitev naloge ter potrditev oziroma zanikanje postavljenih hipotez. Delo se zaključi z navedbo virov in literature.

2.4 OPREDELITEV TEMELJNIH POJMOV

2.4.1 ZDRUŽENO KRALJESTVO VELIKE BRITANIJE IN SEVERNE IRSKE

United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland je parlamentarna monarhija, ustanovljena v letu 1801, ki z 244.820 km² zavzema večji del britanskega otočja v severozahodnem delu Evrope, obdajajo pa jo Severno morje, Rokavski preliv in Atlantski ocean. Večino njenega prebivalstva³ se nahaja na otoku Velike Britanije, politično unijo pa poleg tega sestavlja še provinca Severne Irske. Ker 83% prebivalcev Združenega kraljestva živi v Angliji, je celoten politični sistem pod močnim vplivom značilnosti angleške

³ Po podatkih Urada za državno statistiko je bilo v letu 2004 v Združenem kraljestvu skupaj 59.834 prebivalcev (<http://www.statistics.gov.uk/cci/nugget.asp?ID=6>).

družbe, nekaj specifik pa seveda prispevajo tudi Irska, Wales in Škotska, ki z Anglijo in Severno Irsko tvorijo celoto (O'Driscoll, 1995: 8-14).

Irsko, ki je najstarejša angleška kolonija, so Angleži zasedli v dvanajstem stoletju in z njo na kolonialen način upravljali vse do leta 1800. Od takrat do leta 1922 je bila, pravno gledano, del Združenega kraljestva in podvržena zakonom, sprejetim v parlamentu v Westminsteru. Po ostrem gverilskem bojevanju je večji del Irske dobil neodvisnost, šest severovzhodnih pokrajin pa je ostalo v Združenem kraljestvu s statusom samoupravnih provinc.

Podobno kot Irsko, so Angleži v dvanajstem stoletju zasedli tudi Wales. Od leta 1536 je politično integriran v Anglijo in od tega časa se obe deželi upravljata kot ena, brez opaznejših razlik v političnih ustanovah. Čeprav je družbena integracija obeh dežel potekala bistveno počasneje kot politična in se je velški jezik pri večini prebivalcev Walesa obdržal do devetnajstega stoletja, se danes velška kultura hkrati z jezikom izgublja in kljub ostrim kampanjam za oživitvev po mnenju večine popolna asimilacija ostaja v domeni dveh, treh generacij.

Položaj Škotske je v primerjavi z Irsko in Walesom nekoliko drugačen, saj je bila Škotska več stoletij neodvisna in ko je leta 1707 stopila v politično unijo z Anglijo in Walesom, je to storila prostovoljno in ne pod prisilo. Čeprav je škotski parlament razglasil svojo ukinitvev, so druge škotske institucije ostale nespremenjene, predvsem pravni sistem, v velikem delu pa tudi šolstvo in škotska prezbiterijanska cerkev. Glede na takšno zgodovino ne preseneča, da imajo Škoti trden občutek nacionalne identitete, ki je preživel skoraj tri stoletja politične unije z Anglijo in ki je temelj sedanje aktivne nacionalistične deželne stranke, ki se bojuje za škotsko neodvisnost.

(povzeto po Brandt, 2002: 14-16)

Britanska družba je multietična, razlike med Anglijo, Walesom in Škotsko pa dosegajo le določeno stopnjo. Industrijska revolucija je imela enak vpliv na vsako od teh dežel, vse so visoko urbanizirane in strojna industrija je v

vsaki od njih najpomembnejša panoga. V različnih delih Velike Britanije je zelo velika mobilnost prebivalstva, statistika gibanja kaže izjemno visoko stopnjo integracije Anglije in Walesa ter pomembno stopnjo integracije Anglije in Škotske. Centralizirana narava britanske vladavine je zmanjšala socialne razlike med različnimi deli države (Brandt, 2002: 16).

V letu 2005 je Združeno kraljestvo doseglo 30.900,00 \$ BDP per capita (četrty najvišji BDP na svetu). Je član britanskega Commonwealtha, EU in zveze NATO ter stalni član VS OZN, hkrati pa ena izmed najmočnejših jedrskih sil na svetu (http://www.en.wikipedia.org/wiki/United_Kingdom). Čeprav zgodovina govori v prid dejstvu, da je bila kraljevina na vrhuncu moči v šestnajstem in sedemnajstem stoletju, ena od maloštevilnih (če ne celo edina) razvitih političnih družb, ki danes funkcionira brez zapisane ustave (glej Lively, 1997: 5), vseeno predstavlja državo, ki med najrazvitejšimi na svetu zavzema visok položaj na lestvici napredka in splošne družbene blaginje.

2.4.2 OBOROŽENE SILE ZDRUŽENEGA KRALJESTVA

British Armed Forces ali *Her Majesty's Armed Forces*, uradno *Armed Forces of the Crown*, sestavljajo britanska kopenska vojska (*British Army*), britanska kraljeva mornarica (*Royal Navy*) in britansko vojno letalstvo (*Royal Air Force*). Kraljevina v smislu sledenja splošnim trendom na področju reduciranja vojaških sil v zadnjih letih zmanjšuje število pripadnikov. Število vojaških oseb po podatkih iz leta 2006 (glej http://en.wikipedia.org/wiki/British_Armed_Forces, 24.04.2006) znaša 429 500, od tega je 195 900 oseb v stalni sestavi, 191 300 jih je v redni rezervni sestavi, 42 300 pa je prostovoljnih rezervistov (glej preglednico 2.4.2.1).

Vrhovni poveljnik OS, ki temeljijo na poklicnem sistemu popolnjenja, je kraljica, vodenje in poveljevanje je v pristojnosti Ministrstva za obrambo. Njihovo delo in naloge pokrivajo področje varovanja monarhije in njenih

prekomorskih teritorijev, ščitenje širših britanskih varnostnih interesov ter podpora mednarodnim mirovnim operacijam.

PREGLEDNICA 2.4.2.1

Sestava britanskih oboroženih sil v letih od 1993 do 2006

LETO	1993	1997	2005/2006
REDNA SESTAVA			
SKUPAJ	274 800	210 800	195 900
Mornarica	59 400	45 100	39 400
Kopenska vojska	134 600	108 800	107 700
Letalstvo	80 900	56 900	48 700
REDNA REZERVNA SESTAVA			
SKUPAJ	258 300	259 300	191 300
Mornarica	22 000	24 100	22 200
Kopenska vojska	190 200	190 100	134 200
Letalstvo	46 100	45 400	35 000
PROSTOVOLJNA REZERVNA SESTAVA			
SKUPAJ	76 100	62 500	42 300
Mornarica	5 600	4 600	3 600
Kopenska vojska	68 700	57 600	37 300
Letalstvo	1 800	1 400	1 400

Vir: http://en.wikipedia.org/wiki/British_Armed_Forces, 24.04.2006

Vojaški izdatki Združenega kraljestva v letu 2007 s 66,8 milijardami USD predstavljajo 2,2 % BDP monarhije. Pripadniki njenih oboroženih sil danes sodelujejo v operacijah v več kot 80 državah po svetu, od teh v zadnjih letih izstopajo predvsem posredovanja v Afganistanu, Iraku (2001, 2003) ter Sierra Leoneju (2000) in delovanje v sklopu mirovnih prizadevanj na Balkanu ter na Cipru (http://sl.wikipedia.org/wiki/oborozene_sile_zdruzenega_kraljestva, in http://www.en.wikipedia.org/wiki/United_Kingdom). Januarja 2007 je bilo po podatkih britanskega MORS-a zunaj države v različne operacije vključenih

preko 30 000 vojakov (<http://news.bbc.co.uk/1/hi/uk/4094818.stm>, 24.04.2007).

Britanska obrambna politika v sodobnosti osrednjo pozornost namenja nevojaškim grožnjam, ki redefiniirajo naloge oboroženih sil in jih iz klasičnega vojaškega področja, ki je poudarjal državno varnost in meddržavne oblike ogrožanja, preusmerjajo k novim nalogam. Tekoče spremembe v britanski obrambni politiki po hladni vojni so vidne v programih Možnosti sprememb (*Options for Change*), Poročilo o obrambnem proračunu 95 (*Statement on Defence Estimates 95*), Strateški obrambni pregled (*Strategic Defence Review*), Novo poglavje (*New Chapter*) in pa v najnovejši Beli knjigi (*Delivering Security in Changing World*), ki predstavlja dopolnilo smernic, predstavljenih v zadnjih dveh (Marinkovič, 2006: 3).

2.4.3 VETERAN

Veteran (lat. *vetus*, »star«) po splošni definiciji (Veliki splošni leksikon, 1998: Te-Ž) predstavlja starega, odsluženega in preizkušenega vojaka oziroma starejšega in izkušenega delavca na določenem področju; podobno definicijo najdemo tudi v Mali splošni enciklopediji (1976), ki veterana prav tako neposredno navezuje na delovne izkušnje oziroma bojevanje v vojni, dodaja pa tudi navedbo, da so bili veterani pri starih Rimljanih vojaki, ki so služili vojsko polnih 16 let in so zaradi tega uživali posebne časti.

Bolj specifična in zaradi tega tudi nalogi primernejša definicija veterana se (glej Dandeker in drugi, 2006: 161-177) razlikuje glede na narod oziroma državo, iz katere oseba prihaja, povsod pa s seboj prinaša dvoumja, ki se neposredno navezujejo na pozitivne doprinose statusa kot takega. V ZDA termin označuje vsako osebo, ki je v vojski aktivno odslužila najmanj dve leti in je oborožene sile zapustila vsaj z nazivom častnosti (*status of »honorable«*), ne glede na to, ali je sodelovala v bojnih operacijah ali ne oziroma osebo, ki je zaradi posledic vojne trajno poškodovana ali invalidna.

Avstralija je pri opredeljevanju bolj natančna in status veterana podeljuje zgolj osebam, ki so aktivno sodelovale bodisi v operacijah v tujini, bodisi v vojnah, v katerih se je država bojevala v preteklosti. Podobno s sodelovanjem v operacijah veteranski status povezuje Nizozemska, ki veterana označuje kot vsako bivšo vojaško osebo, ki je sodelovala v vojni ali pa je bila vključena v mednarodne mirovne operacije oziroma operacije, ki so potekale pod okriljem OZN. Kanada je enotno poimenovanje sprejela šele v letu 2000: veteran je vsaka oseba, ki je kadarkoli častno služila v OS Kanade oziroma njenih zaveznic; v letu 2001 razširjena definicija kot veterane opredeljuje tudi vse bivše vojaške osebe in člane rezervne sestave, ki zadostujejo pogojem, postavljenim s strani DND (*Department of National Defence*) in so svoje delo zaključili s častnim odpustom.

Definicija britanskega veterana je kratka in nesporna: veterani so vsi, ki so v oboroženih silah služili več kot en dan (Dandeker in drugi, 2006: 165). Po tej opredelitvi je število bivših vojaških oseb v Veliki Britaniji ocenjeno na približno 5,5 milijonov, kar skupaj s sorodniki, za katere so te osebe odgovorne ter vdovci/vdovami (ki jih definicija združuje z veteranskim nazivom) predstavlja okoli 13 milijonov ljudi oziroma kar 20 odstotkov britanske populacije. Restriktivnejši predlog, ki bi bil bolje sprejet tudi v britanski javnosti (za primerjavo javnega mnenja in zaznavanja glej preglednico 2.4.3.1) je predlagal opredelitev veterana kot osebe, ki je zaključila osnovno urjenje in ki se je dejansko kvalificirala za zaposlitev in podpis pogodbe (ne pa zgolj izrazila želje po tem) ter bila sprejeta s strani zaposlitvene pisarne. Predlog ni bil sprejet zaradi pritiska medijev in dobrodelnih organizacij ter dela javnosti na delovanje vlade. Prvi korak k napredku in poskusu izboljšanja pogojev življenja veteranov je tako vendarle naredila široko usmerjena definicija, ki je takoj po sprejetju zaradi vse zajemajočega pristopa sicer takoj postala tarča številnih kritik, vseeno pa je obdržala svoje mesto in s svojo vsebino predstavlja temelj za popis britanske veteranske populacije.

PREGLEDNICA 2.4.3.1

Kdo je veteran?

Britanska javnost o veteranskem vprašanju

Osebe, ki so služile v prvi in drugi svetovni vojni	57%
Vso bivše vojaško osebje	37%
Osebe, ki so služile v tujini (<i>Campaigns</i>)	29%
Osebe, ki so služile v operacijah v podporo miru (<i>Peacekeeping</i>)	16%
Osebe, ki so sodelovale v protiterorističnih operacijah	10%
Ne vem	6%

Vir: Dandeker in drugi, 2006: 166

2.4.4 CIVILNO-VOJAŠKA RAZMERJA

Civilno vojaška razmerja so sklop odnosov med civilno politično ureditvijo ter civilno skupnostjo v celoti na eni strani ter vojaštvom in varnostno politiko na drugi strani (Jelušič, 1997: 13). Področje proučevanja sega v sfero vojaške sociologije, ki združuje podpodročja vojaškega poklica, vojaške organizacije kot socialne strukture, vojaškega sistema, študija vojne in vojskovanja ter civilno-vojaških odnosov v enoten sistem, ta pa se širše gledano ukvarja z vsemi tistimi »institucijami in strukturami, kjer predstavljajo elementi organiziranega nasilja glavno in legitimno preokupacijo« (Lang v Jelušič, 1997: 25).

Najpomembnejša komponenta civilno-vojaških razmerij je nadzor, ki ga ima civilni del države nad vojsko. Oblika razmerij med vojsko kot organizacijskim sistemom in civilno družbo kot okoljem izven vojaške institucije je tesno povezana z doseganjem legitimnosti in splošne sprejetosti vojaške organizacije v neki družbi. Stopnja strinjanja z obstojem in odobravanja dejavnosti vojske določata položaj slednje v državnih okvirih, ki se neprestano spreminjajo in sledijo stalnemu pretoku političnih struktur, kar pomeni, da je težnja po legitimnosti neposreden izraz prizadevanja vojske, da si zagotovi stabilen položaj v negotovem političnem okolju.

Civilno vojaški odnosi so tako širok splet medsebojnih odvisnosti, stikov in interesov pristojnih državnih organov, drugih družbenih organizacij, najširše javnosti ter vojske. Najpomembnejše je razmerje med najvišjimi izvršnimi in najvišjimi vojaškimi organi države, med politiko in vojaško stroko. Dolžnost prve je, da odloča o bistvenih vprašanjih vojne in o uporabi vojaške sile, vojski določa naloge in jo nadzira, dolžnost vojske pa je organiziranje in izvajanje nalog z najmanjšimi človeškimi in materialnimi izgubami (Trnjanin po Zorcu, 2007: 14).

2.4.5 SOCIALNI PROBLEMI

Socialni problem je v sociološkem smislu *moteče stanje, ki je v neskladju z veljavnimi vrednotami večine ljudi*, ki se zavedajo, da je to situacijo potrebno spremeniti s pomočjo posebne akcije. Obstoj motečega stanja pomeni, da tovrstna situacija za udeležence zares obstaja, ljudje se tega zavedajo, o tem govorijo, prav tako o pojavu poročajo tudi mediji, ni pa nujno, da je motnja dejansko ali stvarno dosegla takšen pomen in obseg, kot ji ga pripisujejo udeleženci. Situacijo, ki jo ljudje označijo za socialni problem, označuje odstopanje od vrednotnih smernic, trenutno veljavnih v družbi, kar obenem pomeni, da je zaznavanje tovrstnih problemov odvisno tudi od prevladujočega načina razmišljanja ljudi in se lahko od posameznika do posameznika razlikuje. Bistvo socialnega problema je, da v ljudeh vzbudi *potrebo po akciji, s katero naj bi se motnja odpravila*. Kadar se širši ali ožji krog javnosti samo pritožuje nad nekim nezaželenim pojavom in ničesar ne ukrene za njegovo razrešitev, to ni dovolj za poimenovanje situacije kot socialnega problema (Milošević Arnold in Poštrak, 2003: 20).

Miloševićeve po Milosavljeviću (2003: 20) socialni problem razlaga kot težjo obliko motenj v strukturi in delovanju družbenih skupin (predvsem v družini in družbenih institucijah). Vzroki teh problemov so v protislovnosti družbenega razvoja in v konkretnih družbenih, ekonomskih, političnih in kulturnih življenjskih razmerah posameznika in družbenih skupin.

V okviru veteranske problematike je smiselno opredeliti tudi *socialno težavo* kot ožji segment socialnih vprašanj, ki se hkrati neposredno veže na posameznika in ne v tolikšni meri na zaznavanje okolice. Socialna težava je (po Milošević Arnold, Poštrak, 2003: 21) »splet neugodnih življenjskih okoliščin, ki se kažejo na stvarnem in osebnem področju in posamezniku, družini in skupini preprečujejo, da bi si zagotovili ustrezne življenjske razmere ter se polno vključili v življenje in delo«. Enciklopedija socialnega dela (Encyclopedia of Social Work, 1995) navaja 26 najbolj značilnih področij socialnega dela. Med odvisnostjo od alkohola in drog, kriminalom in delikvenco, fizično prikrajšanostjo, težavami z okoljem in družino ter drugimi značilnimi problemskimi sklopi tako najdemo tudi celoten niz težav, s katerimi naj bi se, tako kot je navedeno v hipotezi, britanski veterani srečevali tako pred vstopom v vojsko kot tudi oziroma predvsem po izstopu iz nje (glej http://www.veteransagency.mod.uk/pdfs/publications/misc/needs.map.pdf#search/needs_map.pdf, 18.09.2006).

3. CIVILNO- VOJAŠKA RAZMERJA IN VOJAŠKI PROFESIONALIZEM V BRITANSKI VOJSKI

Razmerje med vojsko in družbo v smislu »ohranjanja vojaških služb v očeh javnosti« predstavlja del outputa nacionalnega varnostnega sistema. Ker vpliva na okolje, v katerem delujejo oborožene sile, pomaga pri sprejemanju vladne obrambne in varnostne politike v splošni javnosti, obenem pa usklajuje vrednote in norme v smislu konsenza med vojaško institucijo in civilnim okoljem (Edmonds, 1988: 10-132).

V Veliki Britaniji vojska izvaja naloge, ki jih določi vlada. Vojak je na dolžnosti 24 ur na dan, sedem dni v tednu, lahko je odstoten od doma tudi ob sobotah in nedeljah ter ob državnih praznikih, obenem pa je lahko zaradi narave svojega dela izpostavljen tudi nevarnosti. Vojska mu zagotavlja redno plačo, dopust in stanovanje, vse te komponente pa vladi in OS omogočajo, da ohranjata naklonjenost javnega mnenja, ki se posredno izraža tudi prek stopnje zadovoljstva zaposlenih v vojski in

njihovih družin. Vojaško osebje praviloma dela v okviru enote in ima določen čin. Obstajata dve glavni obliki nazivov: častniki in vojaki. Častnik se vojski ponavadi pridruži kot podporočnik, vojak pa lahko od začetnega statusa napreduje v skladu z večanjem odgovornosti in znanj, čemur se prilagaja tudi višina njegove plače.

(http://www.army.mod.uk/soldierwelfare/familysupport/aboutthearmy/sw_fs_mge_ata_w.html)

Vojaški profesionalizem po Abrahamssonu (glej Jelušič, 1997: 106) zagotavlja, da vojaško osebje poseduje visoko stopnjo specializiranega, teoretičnega znanja ter določene metode in načrte za uporabo tega znanja v praksi, v okviru katere sledi določenim etičnim pravilom in hkrati deluje z visoko stopnjo korporativnosti. Britanski model se po obliki civilno-vojaških odnosov uvršča med parlamentarne tipe (Sladnjak po Jelušič, 2005: 19), kjer vojska ne more pripadati eni strankarski organizaciji oziroma je sploh popolnoma departizirana, kar hkrati pomeni, da ni podvržena kakršnemukoli posameznemu političnemu vplivu in da njeno vodstvo izpolnjuje naloge, ki jih določa vrhovna reprezentativna oblast (v britanskem primeru je to kraljica). Teoretično civilno-vojaške odnose v Veliki Britaniji specificira provojaška ideologija z nizko politično močjo vojske in visokim vojaškim profesionalizmom po Huntingtonu, demokratičnost z ločeno civilno in vojaško elito po Janowitzu ter liberalizem po Nordlingerju (glej Garb, 1996: 22-23). Celoten britanski politični sistem obenem sovпада s položajem, ki ga Bebler (1990: 270) pripisuje industrijsko najrazvitejšim državam, nagibanje k civilokraciji in demokratičnemu nadzoru pa v smislu podrejenosti vojaških civilnim institucijam dokazujejo civilno–vojaška razmerja.

3.1 RAZMERJE MED CIVILNO DRUŽBO IN OBOROŽENIMI SILAMI

Razmerje med civilno družbo in oboroženimi silami je del celotnega sklopa civilno-vojaških odnosov, pri čemer prvi del pripada odnosom med vojsko in vlado, drugi del pa predstavlja razmerje med vojsko in družbo (Repnik po Donellyju, 2006: 13). Zaradi nenehnih sprememb v družbeno političnih ureditvah in zaradi uvajanja novih trendov na področju vojaštva in vojaške profesije pojem ni statičen, ampak se spreminja in prilagaja v skladu z globaliziranjem pojma varnosti. Civilno-vojaški odnosi variirajo od dominance ene od komponent do povečanega vpliva druge, cikličnost razmerij pa kontrolira nadzorni mehanizem, ki ga z namenom omejevanja rasti vpliva nasprotnega pola vzpostavljata in vzdržujeta posamezni strani.

Civilno-vojaška razmerja so specifična za vsako družbo oziroma državo posebej, kar pomeni, da tudi za Veliko Britanijo veljajo določena pravila, ki niso nujno v skladu s postavljenimi teorijami. Združeno kraljestvo se v oblikovanju svojih oboroženih sil naslanja na tradicijo in zakone, ki ustvarjajo lastno dimenzijo odnosov med vojsko in civilno družbo, vseeno pa se ključno vprašanje prav tako kot v ostalih družbah vrti okoli problema nadzora in uporabe institucionalnega nasilja. Kot navaja Jelušičeva (1997: 13), je »smisel posedovanja vojaške sile v tem, da zagotavlja nacionalno varnost, vojaška sila pa je sredstvo za doseg tega cilja in mora biti kot taka vključena v politično ureditev. V politični volji državljanov so postavljene zahteve in pričakovanja vojaški sili glede njenih obveznosti in pristojnosti, v javnem mnenju in v politični volji pa je izražena tudi podpora državljanov vojaški sili zato, ker izpolnjuje njihova pričakovanja...«. Vojska se s civilno družbo povezuje preko sistema popolnjevanja, stopnje osebnega stika državljanov z vojsko in z ravnanjem, ki ga vojaška institucija in civilna družba izvajata ena proti drugi. Vsekakor je ob razpravah o civilno-vojaških razmerjih potrebno omeniti tudi to, da se namen vojske v očeh javnosti in lastnih enot spreminja v skladu z mednarodnimi smernicami, naloge vojske pa se ob ohranjanju nacionalne

varnosti prilagajajo širšim zahtevam, ki v zadnjih letih prehajajo državne meje. Toda kljub pomanjkanju absolutnih vrednot, značilnih za obdobje postmodernizma⁴, ter relativizmu, ambivalentnosti, institucionalni spremenljivosti in eroziji nacionalne suverenosti, se vojska v svojem bistvu še vedno upira oznaki postmodernega in skuša slediti lastnim pravilom, ki pa se seveda prilagajajo specifikam družb, v katerih obstaja. V sodobnih družbah se civilno-vojaška razmerja soočajo z izzivi novodobnim vrednotam, ki se nanašajo neposredno na oblike ogrožanj, strukturo oboroženih sil, glavne naloge vojske, prevladujočo obliko vojaške zaposlitve, birokratsko strukturo, zaznavanje javnosti, odnos do medijev, vključevanje žensk, civilnih oseb, homoseksualcev in zakonskih partnerjev ter na ugovor vesti (glej preglednico 3.1.1). Po mnenju Williamsa, ki v svoji razpravi povzema mnenja avtorjev kot so Moskos, Pinch, Dandeker, Nuciari, Fleckenstein in drugi (Williams, 2004: 1-2), sodobna vojska po 11. septembru⁵ ponovno pridobiva na vrednosti, povečani stopnji težnje po boju proti terorizmu pa se prilagajajo tudi navedeni dejavniki, ki oboroženim silam v razvitih zahodnih državah v postmodernističnem obdobju dajejo nov pomen in jih na nek način približujejo civilni družbi kot taki.

Civilna družba 21. stoletja vojsko vidi kot glavnega nosilca boja proti oboroženemu nasilju in terorizmu, ki prehaja državne meje. Mirovnim in humanitarnim nalogam se pridružuje skrb za nacionalno varnost, katero je strah pred terorističnimi napadi ponovno potisnil v ospredje, vojska se obenem oži in odpira svoja vrata: prvo v smislu profesionalizacije, drugo v smislu vključevanja družbenih manjšin, kot so na primer ženske in homoseksualci. Poudarja se usposobljenost v smislu policijskega posredovanja, vse več je pridruževanja civilnih pogodbenikov, svoj pomen pa je izgubilo tudi vprašanje ugovora vesti, ki se je izničilo z ukinitvijo naborniškega sistema. Spremembam vrednot sledijo spremembe v vojski, oblikovanje novih prioritet v družbi prinaša specifične naloge, ki postajajo del načrtov vojaškega delovanja in posredovanja.

⁴ Postmodernizem I po Williamsu (2005:3), ki v svoji razpravi navaja Huntingtona, zavzema obdobje po letu 1990, obdobje postmodernizma II pa je po njegovem mnenju nastopilo leta 2001, po 11/9,

⁵ 11. september 2001, teroristični napadi v ZDA.

PREGLEDNICA 3.1.1

Oborožene sile po letu 1990

SPREMENLJIVKE KOT KOMPONENTE OS	POSTMODERNO OBDOBJE I (1990-2001)	POSTMODERNO OBDOBJE II (2001→?)
Dejavniki ogrožanja	Subnacionalni (npr. etnično nasilje, terorizem)	Subnacionalni Transnacionalni Internacionalni (<i>Grožnja terorizma na vseh nivojih</i>)
Struktura oz. oblika OS	Mala profesionalna vojska	Mala profesionalna vojska Integrirane rezervne sile Vojaška policija
Glavne naloge	Nove misije (npr. peacekeeping, humanitarne naloge)	Državna varnost Vojaška podpora civilni oblasti Peacekeeping/humanitarne naloge Intenzivno bojevanje
Prevladujoči profesionalni vojaki	Vojak-državnik Vojak-intelektualec	Vojak-državnik Vojak-intelektualec Vojak-policaj
Birokratska struktura	Hierarhična	Ohlapno hierarhična Profesionalne sile
Javno mnenje glede OS	Brezbrižno	Podpirajoče
Odnos medijev	Spoštljiv	Sprejemajoč (Skeptičen?)
Zaposlovanje civilnih uslužbencev	Pomembna komponenta	Vključeni (operacije in podpora) Privatizacija funkcij
Vloga žensk	Popolna integracija	Popolna integracija (?) (<i>Ne pred koncem obdobja</i>)
Zakonski partnerji v OS	Izključeni	Povezani v medsebojno mrežo
Homoseksualci v OS	Vključeni	Tolerirani, nato vključeni
Ugovor vesti	Sprejemljiv v okviru civilnega služenja	Sprejemljiv v okviru civilnega služenja (Vrnitev nabornišva?) (<i>Ne pred koncem obdobja</i>)

Vir: Williams, 2005: 6⁶

Čeprav je civilna družba v osnovi predstavljala sinonim za državo in njene institucije, od začetka 19. stoletja predstavlja skupek ljudi, ki se združujejo v razrede, skupine in institucije, kar pomeni, da so civilno-vojaška razmerja v odvisnosti od celotne družbe in ne samo od njene politične oblasti. V

⁶ Avtorji postmodernega modela I so (po navedbah J.A.Williamsa) C.C. Moskos, J.A. Williams in D.R. Segal, eds. (*The Postmodern Military: Armed Forces After the Cold War*, NY University Press, 2000), avtor postmodernega modela II je J.A. Williams.

večini zahodnih držav je civilni nadzor nad vojsko sicer reguliran v ustavi, tudi na tem mestu pa je Velika Britanija izjema, saj kot država funkcionira brez pisane ustave, zakonodaja na področju oboroženih sil in obrambe pa je razvidna iz zakonov in regulativ, v večini sprejetih v devetnajstem in dvajsetem stoletju ter posodobljenih po letu 1990. Britansko družbo z njenimi oboroženimi silami povezujejo skupni simboli, zavezanost državi in enotna zgodovina, kar bi moralo biti dovolj, da »močnemu vodstvu, zavezanemu splošno veljavnim vrednotam in svojemu narodu, uspe poenotiti svojo vojsko v postmoderne družbi« (Williams, 2004: 8), kot je britanska. Današnja oblika obrambne organizacije je Združeno kraljestvo uvedlo v letu 1964 z oblikovanjem t.i. Ministrstva za obrambo. Civilno-vojaški odnosi se vse od tedaj gibljejo na širokem razponu medsebojne soodvisnosti, ki vključuje neposredne in posredne stike, ki jih imajo ljudje v civilu in institucije z vojsko, zakonodajno uravnavanje ustanavljanja, vodenja in uporabe oboroženih sil ter kompleksna pogajanja in dogovore med civilnimi in vojaškimi elitami pri definiranju in izvajanju državne varnostne politike.

Spremembe v meddržavnih odnosih in v mednarodnem okolju, ki prav tako vplivajo na vojaško civilna razmerja, danes zahtevajo postavitev novih teorij, ki bodo vključile razvoj transnacionalnih organizacij in meddržavnih zvez, ki v zadnjih letih pridobivajo na pomenu in premikajo meje med državami. Huntingtonovo liberalno in Janowitzovo civilno republikansko teorijo po mnenju Burka (2002: 23-24) ustrežneje nadomešča federalni model demokracije, ki predpostavlja razporeditev suverenosti najmanj skozi dva nivoja analize in hkrati upošteva zaščito pravic državljanov ter predvideva kompleksno shemo ravnanj z namenom zagotoviti transparentnost političnih odločitev, ki so v skladu z mnenjem ljudi, na katere se nanašajo. Legitimna avtoriteta oblasti, praviloma povezana z državo kot tako, se mora v sodobnosti porazdeliti med državni aparat in niz mednarodnih institucij, ki ščitijo individualne pravice posameznika in ki so slednjemu tudi vedno bolj dostopne. Tako kot zagovorniki liberalne teorije tudi federalisti še vedno zagovarjajo pomen vojske, ki mora biti dovolj močna, da bo zmogla obraniti demokratično državo, prav tako kot civilni

republikanci pa se osredotočajo tudi na vprašanje, kako ohraniti demokratične vrednote. Vključno z navedenim teoretiki federalizma zaznavajo problem koordinacije rednih oboroženih sil, milice in drugih enot s strani različnih nivojev vladnega delovanja.

V praksi je doprinos civilne družbe k demokratičnim civilno-vojaškim razmerjem sestavljen iz vrste formalnih in neformalnih organizacij in skupin, ki prispevajo svoje mnenje k odločitvam o obrambnih in varnostnih zadevah. V Veliki Britaniji se mediji, nevladne organizacije, skupine pritiske in druge oblike civilnih združenj v skladu s smernicami v razvitih zahodnih državah trudijo vplivati na politično odločanje in hkrati predstavljati vir informacij, na katerega se oblast nanaša pri sprejemanju svojih sklepov (glej Cottey idr., 2002:47). Civilna družba tako ostaja temelj javnih debat in kritik, ki se nanašajo tudi na obrambne zadeve in pomemben mehanizem pri oblikovanju javnega mnenja ter formiranju skupin, ki vršijo pritisk na vladno politiko.

3.2 CIVILNA DRUŽBA KOT DEJAVNIK VPLIVA NA INSTITUCIJO VOJAŠTVA

Medsebojno sodelovanje civilnih in vojaških oblasti je v sodobnih demokratičnih družbah razvidno iz štirih vej odločanja v obrambnem menedžmentu: strateške (sklop odločitev o ciljih in sredstvih obrambe), organizacijske, (sklepi o razporejanju obrambnih virov in odgovornosti), družbene (odločitve o oboroženih silah in civilni družbi) in operativne (s sklepi o uporabi sil). Britanci imajo dolgo in v večini uspešno zgodovino civilno-vojaških razmerij, ki je osnovana na podlagi visoke stopnje razumevanja med političnimi voditelji in častniki, katera se je razvila zaradi predpostavke, da se njihove vloge pri vodenju in usmerjanju nacionalne obrambe medsebojno dopolnjujejo. Obrambno politiko dokončno vedno oblikujejo politiki, častniki in civilni uslužbenci skupaj; čeprav je vpliv obrambnega ministra izredno močan, imajo visoki častniki v oboroženih silah vedno možnost zaustaviti, preložiti ali preprečiti politične odločitve, ki

se nanašajo na vojaške zadeve, še posebej tiste, ki se nanašajo na organizacijo ali tradicionalne postopke v vojski. Ta t.i. »negativen vpliv« kraljevim silam zagotavlja, da bo vlada vsaj prisluhnila starejšemu in izkušenemu vojaškemu vodstvu, kljub temu, da nazadnje v celoti morda ne bo upoštevala njihovega mnenja in nasvetov (povzeto po Bland, 1999: 12).

Vpliv civilne družbe na institucijo vojaštva je razviden skozi civilni nadzor nad oboroženimi silami, ki predstavlja »demokratsko nadzorovanje politične države in civilne družbe nad dejavnostjo oboroženih sil v državi in družbi nasploh« (<http://nato.gov.si/slo/faq/questiona/241-67/>, 09.05.2007). Institucionalni civilni nadzor poteka preko prepletanja različnih vej oblasti, vedno večji pomen pa pridobiva javno mnenje in nevladne organizacije, ki igrajo aktivno vlogo pri javnih razpravah o nacionalno varnostnih vprašanjih in dokumentih. Javnost se obvešča preko tiskanih občil, radia in televizije ter interneta, posebne publikacije in s strani vojske urejene spletne strani pa poleg obveščanja opravljajo tudi vlogo pozitivnega propagiranja vojaške organizacije kot celote. Struktura britanske obrambno-varnostne organizacije (glej http://en.wikipedia.org/wiki/British_Armed_Forces, 24.04.2007), ki sovпада z določbami institucionalnega civilnega nadzora, se, gledano od vrha, prične pri britanski kraljici Elizabeti II, ki opravlja vlogo vrhovnega poveljnika oboroženih sil, čeprav je že dolgo veljaven ustavni dogovor *de facto* izvršno oblast premaknil v roke urada premierja vlade in ministrskega sveta. Najvišji organ vojaškega poveljstva, ki oblikuje in izvaja obrambno politiko, je Ministrstvo za obrambo (MO)⁷. Oddelek je nadzorovan s strani državnega sekretarja za obrambo in je sestavljen iz treh namestnikov: državnega ministra za oborožene sile, ministra za obrambni razvoj in ministra za veteranske zadeve. Odgovornost za upravljanje s silami je dodeljena večjemu številu svetov oz. komitejev: Obrambnemu svetu, *Chiefs of Staff* komiteju, Odboru za obrambno načrtovanje ter trem drugim samostojnim odborom (*Admiralty Board, Army Board, Air Force Board*), ki so podrejeni državnemu sekretarju za obrambo.

⁷ V letu 2006 je bilo po navedbah [http://www.mod.uk/Defence Internet/About Defence/Organisation/KeyFactsAboutDefence/DefenseOrganisat.mod.ok](http://www.mod.uk/Defence%20Internet/About%20Defence/Organisation/KeyFactsAboutDefence/DefenseOrganisat.mod.ok) v britanskem MO zaposlenih 103 930 civilnih uslužbencev.

Vodilna oseba, ki razporeja kapacitete obrambnega osebja (*Chief of the Defence Staff*) je profesionalni vojak iz vrha OS in je lahko bodisi admiral (vojna mornarica), maršal (vojno letalstvo), ali pa general iz vrst kopenske vojske.

Demokratski nadzor obrambne politike poteka preko treh, medsebojno povezanih elementov: nevpletanja vojske v politično dogajanje, demokratičnega nadzora obrambne politike v smislu kontrole obsega in strukture sil, obrambnega proračuna in razvoja vojske ter demokratične kontrole zunanje politike, vključno z odločitvami o zunanji uporabi oziroma napotitvah oboroženih sil. Na obliko nadzora v državnem okviru vplivajo specifične vsake posamezne države: vzorec civilno-vojaških razmerij skozi zgodovino, širše politično, ekonomsko in družbeno okolje, položaj države v mednarodnem okviru, domači institucionalni vplivi (ustavna, vladna in administrativna določila, nanašajoča se na nadzor nad OS) in oblika »vojaške kulture« ter vojaškega profesionalizma, značilnega za določeno družbo. Za vzpostavitev učinkovite demokratične kontrole je potrebna natančna določitev in splošno sprejemanje konstitucionalnega in političnega okvira civilno-vojaških razmerij, kar pomeni, da je nujno opredeliti vpliv in odnose med vlado, parlamentom, obrambnim in notranjim ministrstvom ter med oboroženimi silami, potrebno pa je tudi upoštevati vpliv sprememb v mnenjih nevladnih interesnih skupin ter civilne družbe v bolj splošnem pomenu. Oborožene sile morajo slediti nacionalnim zunanje političnim interesom (kar je ključno pri obrambnem načrtovanju v demokratičnih družbah) in biti upoštevane pri reformah, ki se tičejo obrambnega varnostnega področja. Dinamičnost demokratičnega nadzora nad oboroženimi silami morajo sprejemati ne samo politična elita in vojsvo, ampak tudi širša javnost. Civilni sektor in vojska sta v težnji po kooperativnem sodelovanju prisiljena upoštevati dejstvo, da civilna družba tudi v sodobnosti kljub določenim potrebam in zahtevam vojaških enot potrebuje oborožene sile, slednje pa se morajo prilagoditi civilni komponenti družbe v smislu podrejenosti pri oblikovanju in določanju obrambne politike (glej Cottey in drugi, 2000: 3-5).

V Veliki Britaniji je po mnenju Jonesa (2005: 9) civilno-vojaško sodelovanje skupaj z odprtostjo in transparentnostjo ključni element oblikovanja državnih strateških obrambnih dokumentov. Z ustavne perspektive ima kraljevina poseben in zelo dobro delujoč sistem parlamentarne odgovornosti, v okviru katere so vojaški poveljniki podrejeni ministrom in vladi, vlada pa parlamentu. Ker odgovornost ni konstantna, ampak zahteva trajen in spreminjajoč se proces obnavljanja, parlamentarni nadzor potrebuje stalno pozornost, ki tudi v praksi sledi določilom podrobnega preiskovanja, zagotovljenega v teoriji. Čeprav westminsterski⁸ komite nima izvršne oblasti (tako kot npr. ameriški kongres), ima osrednjo vlogo pri pripravi osnovnih odgovorov na javna vprašanja in zagotavlja, da se bo vlada opredelila glede dilem, ki so v tistem trenutku aktualne. Delovanje tovrstnega sistema je povsem odvisno od posameznih članov parlamenta in njihove zavzetosti ter vztrajnosti pri iskanju rešitev posameznih primerov, učinkovitost pa je odvisna tudi od zanimanja izven parlamentarnih interesnih skupin in skupin pritiska, ki so ključni zunanji faktor pri poskusih zagotavljanja ustrezne stopnje pozornosti, katero mora vlada nameniti javnim vprašanjem in zahtevam.

Učinkovitost britanskega sodelovanja vojska/družba je, poleg že naštetega, odvisna še od tretje komponente, ki definira vrsto ter tip nastalega vprašanja in nujnost pri oblikovanju odgovora nanj. Ker britanska vlada praviloma nadzoruje večino v Spodnjem domu parlamenta⁹, lahko izvršna oblast sicer ubere svojo pot, obstoj enotno dogovorjenih pravil in procesov za nadzor nad odločitvami pa vendarle vzpostavlja vsaj minimalno lestvico transparentnosti izvršnih aktivnosti na tem področju (Forster, 2000: 8-9).

⁸ Westminster je londonsko okrožje, kjer je sedež britanskega parlamenta, ki zaseda v zgradbi znani pod imenom Westminstrska palača

(http://en.wikipedia.org/wiki/Palace_of_Westminster, 12.05.2007),

⁹ V t.i. *House of Commons*.

3.3 LEGITIMNOST BRITANSKE VOJSKE

Oblika razmerij med vojsko kot organizacijskim sistemom in civilno družbo kot okoljem izven vojaške institucije je tesno povezana z doseganjem legitimnosti in splošne sprejetosti vojaške organizacije v neki družbi. Stopnja strinjanja z obstojem in odobravanja dejavnosti vojske določata položaj slednje v državnih okvirih, ki se neprestano spreminjajo in sledijo stalnemu pretoku političnih struktur, kar pomeni, da je težnja po legitimnosti neposreden izraz prizadevanja vojske, da si zagotovi stabilen položaj v negotovem političnem okolju.

»Vključenost vojske v politiko je legitimna samo, če njeno vključevanje poteka po načelih, ki jih določena politična kultura priznava za svoje«, navaja Jelušičeva (1997: 14) in dodaja, da je »vsaka vojska državna institucija, ki se ravna po načelih centraliziranega vodenja in poveljevanja, zato tudi svoje vključevanje v politiko prilagaja prevladujočemu konceptu politične kulture«. Problem, ki se izpostavlja pri definiranju legitimnosti delovanja oboroženih sil, se kaže v poskusu, da bi slednje hkrati obdržale in vzdrževale močno ter učinkovito obliko, ter ne ogrožale družbe in politične elite. Kot organizacijsko najbolj strukturiran del sodobnih držav vojska nadzoruje in predstavlja najmočnejši dejavnik vplivanja, ki z orožjem lahko poruši stabilnost države in povzroči splošno zmedo, kaos in nasilje v družbi. Doseganje legitimnosti vojske kot take pomeni družbeno priznavanje njenega obstoja, hkrati pa je potrditev, da je kot sistem oblikovala pravilen odnos do širše civilne družbe, ki jo sprejema kot del države, ki civilne javnosti ne ogroža, ampak ji omogoča varnost v okviru meja njene države ter nenazadnje tudi v turbulentnem mednarodnem okolju.

Doornova definicija legitimnosti (Doorn v Jelušič, 1997: 40), ki pravi, da je to sposobnost družbenega ali političnega sistema, da razvija in vzdržuje splošno prepričanje o tem, da so obstoječi družbeni red in njegove glavne rešitve splošno primerni, ohranja svojo aktualnost tudi v sodobnosti, vojski

pa pri zahtevi po vzdrževanju legitimnosti nalaga odgovornost, da v družbi nenehno potrjuje pravilnost svojega delovanja in nujnost obstoja.

V dvajsetem in enaindvajsetem stoletju so se oborožene sile zaradi sprememb vrednot v družbi znašle pred krizo obstoja in legitimnosti. Splošno naklonjenost vojaštvu je zamenjalo zanikanje potrebe po vzdrževanju vojske in poudarjanje socialnih komponent družbe, ki so preglasile nacionalne vrednote in simbole državnosti. Vojske posameznih držav so se po hladni vojni soočile z zahtevo po relegitimiranju, s katero so se spoprijele vsaka na svoj način. Splošna vojaška obveznost se je preoblikovala v skladu s potrebo po manjših, sodobnejših profesionalnih armadah, meddržavne spopade in merjenje moči iz časa hladne vojne pa so nadomestile nove oblike ogrožanja, ki so s seboj prinesle težnje po restrukturiranju in nove trende pri razvijanju oboroženega boja. Po letu 2001, ki je s terorističnim napadom v ZDA postalo mejnik na vseh področjih varnosti in obrambe, so se meje med državami izničile in dale prednost združenemu boju proti nadnacionalnim oblikam ogrožanja. Zveze in pakti so ponovno pridobili na pomenu, nasprotja med ideologijami so se porazdelila v skladu z religijo in miselnimi tokovi ter tako bodisi povezala, bodisi zaostriła razmerje med posameznimi državami. Zaveznitva in ameriška agresivno vodena politika proti domnevno terorističnim državam so zahodu prinesla novo obdobje, tega pa je zaznamoval ponoven razvoj zavedanja pomena učinkovite nacionalne obrambe.

Velika Britanija je v zadnjih letih veliko prispevala k dogajanju na Bližnjem Vzhodu, v Iraku najprej kot okupacijska sila, nato kot del multinacionalnih enot, ki so iraški vladi pod mandatom ZN nudile varnostno asistenco, v Afganistanu pa je s svojimi enotami predstavljala pomemben del mednarodne vojaške podpore pri političnem dogajanju in predsedniških volitvah v letu 2004. Britanska obrambna politika poudarja preventivno delovanje in se v skladu s tem v javnosti zavzema za podporo pri zgodnjem posredovanju na nestabilnih območjih, kot so Bosna, Kosovo, Sierra Leone, Vzhodni Timor, Kongo itd.. Ministrstvo za obrambo vzpodbuja obrambno diplomacijo in zagovarja t.i. odgovoren razvoj vojaških kapacitet,

obenem pa v javnosti skuša obdržati obstoj zaznavanja, da britanske oborožene sile pomembno vplivajo k varnosti države in njenih prekomorskih ozemelj, hkrati pa ostajajo pomembna komponenta pri morebitni potrebi po notranjem posredovanju. Vojska Velike Britanije je pravilnost britanske politike na obrambnem področju ter smiselnost zaskrbljenosti zaradi terorističnih napadov v javnosti potrdila po bombnih napadih pristašev teroristične celice Al Kaida v Londonu 7. julija 2005, jasno razvidna težnja po ohranjanju legitimnosti oboroženih sil pa izhaja tudi iz navedbe glavnega cilja delovanja obrambnega ministrstva v okviru t.i. sporazuma o javnih službah (*Public Service Agreement*), objavljenega v Beli knjigi julija 2004: »Z obrambo, ki bo vključevala tudi odpor proti terorizmu, omogočiti varnost vsem prebivalcem Združenega kraljestva in prekomorskih teritorijev, ter delovati kot sila, ki s krepitvijo mednarodnega miru in stabilnosti stremi k splošnemu dobremu« (navedeno v *The Government's Expenditure Plans 2005-06 to 2007-08*, str. 13).

Legitimnost oboroženih sil lahko razumemo kot rezultat dejanskega ali navideznega prilagajanja vojske zahtevam javnosti (Prezelj, 1997: 1021). Britansko javno mnenje se sklada s pričakovanji, ki jih vojskam nalagajo civilne družbe ostalih razvitih demokratičnih držav, kar pomeni, da je odgovor na vprašanje, kako vojska izpolnjuje zahteve civilne družbe in politične države, hkrati tudi stopnja na lestvici legitimnosti, ki si jo postavlja bodisi vojska, kot nekaj, k čemur teži, bodisi javnost, ki v tem vidi samo rezultat prizadevanj vojske, da bi čim bolje izpolnila njena pričakovanja. Naloge, ki jih vojska mora izpolnjevati in se tičejo neposredno njenega dela v zvezi z ogrožanjem varnosti države, po Huntingtonu tvorijo t.i. funkcionalni imperativ, kateremu diametralno nasprotje predstavlja socialni imperativ, sestavljen iz ideologij, vrednot in kulturnih norm, ki vladajo v družbi (glej Jelušič, 1997: 68). Odnos med vojaškimi institucijami in državo se oblikuje na podlagi teh dveh imperativov, pri čemer sledenje enemu praviloma vodi v slabenje vpliva drugega, kar lahko privede do razpada ravnotežja med obema. V britanskih kraljevih silah funkcionalni imperativ predstavlja oboroženo zoperstavljanje grožnjam nacionalni integriteti in prebivalstvu, socialni imperativ pa v sodobnosti zajema vedno več

podpomenk in sestavnih delov. Kot v svoji razpravi navajata Dandeker in Mason (1999: 2-3), eno od podpoglavij novejšega obrambnega dokumenta OS ZK opozarja, da mora vojska postati moderen in pošten delodajalec, ki bo omogočal enake možnosti pripadnikom vseh družbenih skupin in slojev. Vojska se mora tako prilagoditi na sprejem žensk, homoseksualcev, pripadnikov etničnih manjšin in priseljenih državljanov, ki utegnejo vsaj na začetku (kot kažejo izkušnje) oslabiti kohezijo enot, vseeno pa je njihovo pridruževanje vojski pomemben dejavnik pri doseganju priznavanja institucije vojaštva kot splošno družbeno sprejemljivega dela državnega sistema. In kot postaja vedno bolj priznano dejstvo, na pomenu pridobiva tudi odnos države do veteranov in bivših vojaških oseb, ki neposredno sicer ne vpliva na večanje razlik med socialnim in funkcionalnim imperativom, kaže pa na pomen državnega priznavanja doprinosa tistih oseb, ki so pod državno zastavo za nacionalne simbole in zaščito mednarodno sprejetih pravnih norm pripravljene tvegati tudi svoje življenje.

4. BRITANSKI VETERANI

V nestrokovni literaturi je danes veteran naziv za utrjenega in izkušenega vojaka, ki je sodeloval v večih vojnah oziroma spopadih. Prva omemba pojma sega v stari Rim, kjer je bil veteran legionar, ki je v rimski vojski v 16 letih odslužil vojaški rok, kot nagrado za zasluge pa prejel bodisi denar, zemljišče, ali pa, če ni bil Rimljan, rimsko državljanstvo (glej <http://sl.wikipedia.org/wiki/Veteran>, 13.05.2007). Najstarejši poznan zakon o veteranski pokojnini v zgodovini je v dokumentu »*Act for the Relief of Soldiers*« zabeležen prav v Veliki Britaniji leta 1593 (Rogač, 2007: 12), danes pa se britanska kraljevina kot večine drugih držav spopada ne samo s potrebo po oblikovanju smiselnih in aktualnih zakonov o veteranih, ampak tudi oziroma predvsem z njihovim statusom in preskrbljenostjo v družbi.

V obdobju, ko se vojaški organizaciji ponovno postavlja zahteva po obnovitvi statusa legitimnosti in so civilno-vojaška razmerja spet postavljena v središče političnih in družbenih razprav, se, kot smo že omenili, segment veteranstva kaže kot eden izmed indikatorjev urejenosti odnosa med vojsko ter državo oziroma civilno družbo. Izguba legitimnosti vojske, kateri smo bili priča ob koncu dvajsetega stoletja, ni oslabila samo vojaškega aparata, ampak je neposredno vplivala tudi na odnos javnosti do vojnih veteranov, ki so s svojo prisotnostjo opozarjali na militarizem in na nacionalne simbole, ki jih je postmodernizem strogo zavračal. Sodelovanje v vojni je postalo dokaz neuspeha pacifističnih gibanj in v primeru izgubljenih spopadov so se vojaki vračali domov brez lovorike, ki bi jim pomagala najti dobro mesto v civilnem okolju, kar je prineslo dodatne težave pri iskanju nove zaposlitve in pri umeščanju nazaj v okvir protivojaško usmerjene družbe.

Danes pojem veteranstva zaradi ponovnega porasta skupne državne zavesti, ki se razvija predvsem kot posledica strahu pred soočanju z državami, katerih civilizacijske norme so nam tuje in nepoznane, ter pred terorističnim delovanjem, ponovno dobiva pozitiven prizvok. V večini držav

so se razvila posebna društva in organizacije, ki se zavzemajo za veteranske pravice in ugodnosti, ureja se zakonska podlaga, na kateri temelji finančna in splošna skrb za veterane, povečal se je obseg samoiniciativnega delovanja, ki bivšim vojaškim osebam dviguje samozavest in jih druži v skupnem duhu, v posameznih primerih pa jim omogoča celo politično in medijsko delovanje. Velika Britanija je, poleg ZDA, država, ki veteranskim problemom in vprašanju posveča največ pozornosti, kar je verjetno med drugim tudi posledica dejstva, da je njeno sodelovanje v mednarodnih operacijah širom po svetu izjemno poudarjeno. Aktivno delovanje pod okriljem OZN in zveze Nato zahtevata veliko število vojakov, kar posledično pomeni vedno več bivših vojaških oseb, te pa se srečujejo s starimi in novimi težavami, ki jih država po dolgoletnem potiskanju na obrobje končno poskuša reševati ne le na papirju, ampak tudi s konkretnimi ukrepi.

4.1 KDO SO VETERANI BRITANSKE VOJSKE?

Enote oboroženih sil Združenega kraljestva vsako leto zapusti od 18 000 do 24 000 oseb¹⁰, kar v mednarodnem okolju Veliko Britanijo uvršča na sam vrh porazdelitve glede na delež veteranov v primerljivih državah. Vzroki za njihov odhod so različni, nekateri odidejo po relativno dolgem služenju, nekaj jih ne dokonča niti osnovnega urjenja. Mediji se praviloma osredotočijo na tiste, ki se po prihodu iz vojske znajdejo pred težavami ob prehodu nazaj v civilno življenje, vseeno pa je podatkov o njihovem statusu zelo malo, sploh v primerjavi z njihovimi ameriškimi kolegi, katerim je na razpolago niz člankov in literature, namenjene prehodu iz vojaškega v civilno življenje (Iversen in drugi, 2005: 1).

Definicija, ki jo je Velika Britanija sprejela kot krovno (glej preglednico 4.1.0.1): *veterani so vsi, ki so v oboroženih silah služili več kot en dan (Dandeker in drugi, 2006: 165)*, je v zadnjih letih odločilno vplivala na

¹⁰ Podatek se razlikuje glede na vir: v članku Iversenove in drugih (2005: 1) se število giblje okoli 18 000, medtem ko Dandekerjeva raziskava (2005: 20) govori o 24 000 posameznikov (C.Dandeker je sicer tudi soavtor prve študije).

odnos vlade do veteranskih interesnih skupin pri oblikovanju strategije o razporejanju skromnih sredstev, namenjenih veteranski populaciji. Upoštevati se je začelo vrsto vprašanj, na katere država prej ni bila pozorna, med drugim, kako omejiti družbeno izključenost, s katero se soočajo nekateri veterani ne samo na trgu dela ampak tudi v očeh širše javnosti. Definicije vojnih veteranov se razlikujejo od države do države, kar je neposredno povezano z zgodovinskimi dejstvi in sodelovanji v večjih vojnah. Sprejeta opredelitev v kraljevini svojo širino utemeljuje na splošnosti mobilizacije, ki jo je Britanija izvajala med leti 1939 in 1945. Slednja je vplivala na zanikanje potencialne ekskluzivnosti definicije, saj je druga svetovna vojna v času svojega trajanja izrazito negativno vplivala na celotno družbo, posledice pa so zaznavali ne samo njeni veterani, ampak tudi civilno prebivalstvo. Kljub navideznemu nasprotju sprejete opredelitve z zdravo razumskim razmišljanjem, ki bi zahtevalo vsaj nekoliko boljše oziroma z daljšim časovnim okvirom služenja opredeljene pogoje doseganja veteranskega statusa, se je tako razvila splošna definicija, ki pa ima zaradi jasnosti in nedvoumnosti zagotovo tudi svoje prednosti, čeprav je, več kot očitno, civilno prebivalstvo zaradi vedno konfliktnega razporejanja državnih sredstev, do katerih so, po njihovem mnenju, v tem primeru upravičeni tudi nezaslužni »veterani«, ne podpira v celoti.

PREGLEDNICA 4.1.0.1

Kdo so veterani britanske vojske?

DEFINICIJA	PREDNOSTI	SLABOSTI
Vse osebe, ki so v OS služile več kot en dan	Jasnost Se nanaša tudi na novince	Neskladje z vojsko Kritike javnega mnenja Stroški
Vse osebe, ki so zaključile osnovno urjenje	Manj splošna Razumljiva	<i>Enake kot pri prvi definiciji</i>
Vse osebe, ki so zaključile eno obdobje (fazo) služenja	Najbližja zahtevam javnega mnenja	Izključuje najbolj ranljive posameznike
Vse osebe, ki so aktivno sodelovale v vojaških operacijah	Ustreza javnosti Določa jasno vlogo MO	Težave pri opredelitvi »aktivnega sodelovanja«

Vir: Dandeker in drugi, 2005: 163

Struktura britanskih veteranskih skupin izhaja neposredno iz sestave vrst oboroženih sil Združenega kraljestva. Te se v večini popolnjujejo v okviru Velike Britanije, najnižja starost rekrutov je 16 let in pol (na operacijah lahko služijo le posamezniki, ki so že dopolnili 18 let), maksimalna 33 let, običajna doba zaposlitve pa nastopi pri 22 letih. V OS ZK se lahko vključijo tudi državljani držav članic Commonwealtha¹¹, Irske in posamezniki z dvojnimi državljanstvom, težave pri doseganju ciljnega števila zaposlenih pa so državo prisilile, da je še bolj odprla možnost zaposlitve in tako v letu 2005 z deležem tujih državljanov dosegla 10% (porast za 2,5% od leta 2004). Delež žensk in etničnih manjšin se je iz 5,7% oziroma 1% v letu 1997 zvišal na 9,1% in 5,5% v letu 2006, povečalo pa se je tudi število istospolno usmerjenih, ki so ob prehodu v novo tisočletje dobili prost vstop v vrste Kraljevih sil (glej <http://sl.wikipedia.org/wiki/Commonwealth>, 16.05.2007).

4.1.1 BRITANSKI VETERANI V PRIMERJAVI Z VETERANI DRUGIH DRŽAV

Položaj vojnih veteranov po svetu se je skozi zgodovino spreminjal in postopoma popolnoma preoblikoval. Do prve svetovne vojne s strani držav, razen v izjemnih primerih, niso prejeli nobenih bonitet. V letih, ki so sledile, so postali vir nestabilnosti, ki se je lahko hitro organiziral in pogosto zaradi ohranjenih vez z vojsko tudi oborožil, kar je privedlo do večjih protestov v obliki boja za veteranske pravice v Nemčiji in ZDA v času gospodarske depresije.

Po drugi svetovni vojni se je večina držav ravno zaradi izkušenj iz prve vojne odločila za oblikovanje posebnih veteranskih administracij. Te so bivšim vojakom omogočile brezplačno ali delno financirano izobraževanje in zdravstveno varstvo, porast predmestnih naselij pa jim je olajšal

¹¹ Commonwealth (nekdaj *British Commonwealth of Nations*, lahko tudi *British Commonwealth*) je skupnost samostojnih suverenih držav, ki so bile skoraj vse bivši teritoriji oz. kolonije britanskega imperija (<http://sl.wikipedia.org/wiki/Commonwealth>, 16.05.2007).

nastanitvene težave. Ob koncu dvajsetega in v začetku enaindvajsetega stoletja so veterani v večini držav obravnavani spoštljivo, njihovo delo pa je obeleženo na posebne dneve, veteranske državne praznike (kot npr. t.i. *Remembrance Day* v ZDA in VB ter *Veterans Day* v VB). Izjema ostajajo borci iz konfliktov, ki jih javnost ni podpirala (kot je npr. Vietnamska vojna) in manjših, na videz nepomembnih spopadov. Še vedno se pojavljajo tudi razlike pri obravnavanju žensk in moških iz veteranskih vrst, napredek v doseganju emancipacijskih zahtev pa kaže, da naj bi se nekje do leta 2010 vsaj delna enakopravnost spolov tudi pri veteranih dokazala z 10%, ki bodo predstavljali delež žensk v celotni veteranski populaciji (<http://en.wikipedia.org/wiki/Veteran>, 15.05.2007).

Eden od pomembnih dejavnikov, ki je vplival na razlago pojma veteran, je oblika vzorca civilno-vojaških razmerij, ki ga je država oblikovala skozi zgodovino vojn in vojaških spopadov. Avstralija, kot primer, je izgube v času prve svetovne vojne na nek način sprejela kot posledico zavestne odločitve, da bo država sodelovala v spopadih: vojaške žrtve so bile videne kot izguba, ki jo je podprla država v celoti, njeni državljani pa so se, kljub relativni varnosti doma, čutili povezane z vojaki in zavezane izkazati spoštovanje svojim žrtvam v tujini. Naslednja pomembna dimenzija civilno-vojaških razmerij, ki se navezuje na zgodovinska dejstva, je oblika oziroma struktura oboroženih sil. Na Švedskem je na dojemanje pojma veteran vplival sistem popolnjevanja in ščitenje državne suverenosti pred zunanjimi grožnjami, predvsem pred Sovjetsko zvezo. Čeprav je v sodobnosti zaradi restrukturiranja in zmanjševanja obsega vojske po hladni vojni vojaška služba bistveno manj univerzalna in splošno razširjena, družba še vedno pripisuje velik pomen tistim, ki so zanj častno služili, kar je vidno iz pozitivnega odnosa delodajalcev do tistih oseb, ki so vojaški rok uspešno zaključili. Danes so Švedi zaradi specifičnih zahtev in manj številčnih enot pri zaposlovanju v oboroženih silah bistveno bolj selektivni, kar je pripeljalo do pritožb s strani tistih, ki so bili v postopku nabora zavrjnjeni – ker je sodelovanje v OS ostalo častna naloga, zavrnitev vpliva tudi kot negativna zaznamba in onemogoča ugodnosti pri nadaljnjem zaposlovanju. Za razliko od Švedske je Francija v zadnjem obdobju naborništva naletela na pritožbe

določenih delov skupin, ki naj bi se vključile v francoske OS. Zaradi služenja naj bi, po njihovem mnenju, prišlo do prekinitve izobraževanja, na katero se neposredno navezuje možnost akumuliranja družbenega kapitala. Ne glede na navedeno obstaja velika verjetnost, da bo tudi posebni status, ki ga na družbeni lestvici zavzemajo švedski veterani, sčasoma izgubil svoj pomen. Če se bo še naprej nadaljevalo krčenje obsega vojaških sil in zmanjševalo zaposlovanje v njihovem okviru, bo družba izgubila stik z vojsko, prav gotovo pa se bo znižal tudi nivo splošnega vojaškega znanja (Dandeker in drugi, 2005: 164).

V nasprotju z Avstralijo, Švedsko in drugimi državami, ki priznavajo pozitiven doprinos veteranov družbi, je britanska vlada skozi dolgo obdobje po končani vojaški službi pozabljala na svoje bivše vojake, kar naj bi bilo povezano z britansko tradicijo profesionalnega, prostovoljnega oblikovanja OS in dejstva, da je bila zaposlitev v vojski izjema in ne pravilo. Posledično je Velika Britanija civilno-vojaška razmerja oblikovala že dolgo pred razvojem sodobne države, glavna predpostavka te tradicije pa je bilo paradoksalno razmerje med oboroženimi silami, državo in civilno družbo, v katerem je vlada lahko razvila sistem vojaštva že veliko pred tem, da so vojaki razmišljali o kakršnihkoli pravicah, ki bi jim morale pripadati. Vlada in večji del javnosti sta v tem obdobju lahko s ponosom opazovala svojo vojsko in mirno dopuščala, da je ostajala na robovih družbe, kar je bilo sorazmerno lahko doseči spričo dejstva, da so se britanske sile večinoma borile na ozemlju svojih imperijev in ne na domačem teritoriju. Kljub ponosu zaradi dobljenih bitk so se državniki v kraljevini zaradi posrednosti vojnega dogajanja izognili odgovornosti za veterane, slednji pa so se od vojske praviloma poslovili v spremstvu znane krilatice »zbogom in srečno« (glej Iversen in drugi, 2005: 480).

Če Veliko Britanijo v 21. stoletju primerjamo z ostalimi zahodnimi državami, lahko zaključimo, da se stanje na področju veteranske problematike preprosto mora urediti tudi zaradi števila vojnih veteranov in bivših vojaških

oseb¹², ki se večja iz leta v leto (glej preglednico 4.1.1.1). Veterani, kot jih pojmuje britanska država, naj bi danes tako končno dobili ne samo priznanje v obliki spoštljivega odnosa, ampak tudi materialno nagrado za svoje delo, ki so ga v vojaški službi opravili pod imenom svoje države. Pritisk medijev in civilne družbe kot celote politično elito sili v uvedbo ukrepov, ki bodo izboljšali socialni status prizadetih, svoj doprinos pa uveljavlja tudi kritična javnost, ki vse bolj pogosto preko uglednih intelektualcev in znanstvenikov opozarja na probleme veteranov in na nezadostnost minimalnega vložka pri reševanju le-teh.

PREGLEDNICA 4.1.1.1

Delež veteranov v posameznih državah v letu 2005

DRŽAVA	ŠT. PREBIVALCEV (v milijonih)	ŠT. VETERANOV	ŠT. VETERANOV NA MILIJON PREBIVALCEV	DELEŽ VETERANOV GLEDE NA CELOTO (v %)
Avstralija	19,8	521 700	26,348	2,63
Kanada	31,49	209 000	6,637	0,66
ZDA	252	26 549 704	90,923	10,54
V. Britanija	59,2	13 000 000	219 594	21,96

Vir: Dandeker in drugi, 2005: 163¹³

¹² V VB se je pred uvedbo splošne definicije veterana s terminom »bivša vojaška oseba« (ex-service) označevalo tistega posameznika, ki je bil v preteklosti zaposlen v vojski, ni pa nujno tudi sodeloval v oboroženih konfliktih, pojem »veteran« (veteran) pa je označeval osebo, ki je bodisi sodelovala v mirovnih operacijah, bodisi bila vpoklicana zaradi izpolnjevanja obveznosti meddržavnih vojaških paktov,

¹³ Zadnji stolpec v tabeli je izračunan in dodan naknadno na podlagi podatkov iz tabele.

4.2 DRŽAVNE INSTITUCIJE IN ZAKONODAJA O STATUSU VETERANOV¹⁴

Državne institucije svoj način oziroma strategijo odzivanja na potrebe veteranov oblikujejo neposredno v navezavi na definicijo, ki je v državi sprejeta kot splošna opredelitev osrednjega pojma. V skladu s tem mora vlada upoštevati, da so izkušnje in želje bivših vojaških oseb odvisne od države, v kateri živijo, njihovih let, spola, statusa, etnične pripadnosti, enote, v kateri so služili, okoliščin, ki so botrovale njihovem izpustu ter od številnih družbenih okoliščin njihovega povejoškega življenja, kot so brezposelnost, brezdomstvo, psihične in zdravstvene težave itd.. Status veterana se neposredno navezuje na status vojaka in na zakone, ki določajo in opredeljujejo oborožene sile, kar pomeni, da moramo pred specifičnimi odgovori, vezanimi na pravilnik o veteranskem osebju, opredeliti tudi splošne obrambno-varnostne smernice, ki veljajo v VB, nato pa natančneje opredeliti tudi značilnosti pokojninskih načrtov in shem.

4.2.1 ŠIRŠA OBRAMBNO- VARNOSTNA ZAKONODAJA

Kot navaja Wither (2003: 73-76), so od sprejetja dokumenta *Bill of Rights of 1689*, ki monarhu prepoveduje vzdrževanje vojske v stanju pripravljenosti v mirnem obdobju brez soglasja parlamenta, britanske OS podvržene civilnemu nadzoru in vladavini prava. Skozi stoletja se je preko političnih, legalnih, ekonomskih in administrativnih ukrepov zagotovila podrejenost vojske demokratično izvoljenim predstavnikom ljudstva in njena popolna izključenost iz domače politične sfere. V ustavni monarhiji je izvršna oblast sicer formalno še vedno v rokah kralja oz. kraljice, v praksi pa izvršne zadeve vodi premier s skupino ministrov, ki delujejo pod imenom *The Cabinet*. Čeprav je kraljica danes formalno še vedno vrhovni poveljnik OS

¹⁴ Poleg krovnih dokumentov v VB obstajajo tudi zakoni in pravilniki, ki se veteranov dotikajo ob upoštevanju njihovih specifičnih potreb in zahtev (kot so npr. brezdomci); ker se ne nanašajo neposredno na status veterana, jih v poglavju o zakonodaji ne bom navajala.

ZK, je njena vloga zgolj simbolna, za oblikovanje in izvajanje obrambne politike so odgovorni državni sekretar za obrambo in trije državni ministri, ki z njim neposredno sodelujejo. Ker so osebno odgovorni parlamentu, morajo biti voljeni člani Spodnjega ali Zgornjega doma parlamenta (*House of Commons* oz. *House of Lords*), ki ima predvsem večjo strokovno moč, saj brez večinske podpore ne morejo uveljaviti smernic vladne obrambne politike, kar je zagotovilo ljudskega nadzora nad OS. Parlament letno oblikuje tudi proračun MO (v listini *Defence Estimates*) in vsakih pet let dopolnjuje ter potrjuje dokument o OS (*Armed Forces Act*), ki določa legalno osnovo, na kateri temelji vojska, njeno vlogo in vojaški zakonik, kateremu so poleg splošnim zakonom kot državljani podrejeni vojaki in vojakinje.¹⁵ Parlamentarni nadzor nad OS je zagotovljen tudi preko pisnih ali ustnih parlamentarnih vprašanj (*Parliamentary Questions*), na katere je dolžno odgovarjati MO, ter preko dejavnosti odborov obeh domov: *The Public Accounts Committee* nadzoruje porabo proračunskih sredstev, *The Defence Committee* (sestavljen iz različnih strank) pa je odgovoren za pregled delovanja, administrativnih postopkov in finančnih vlaganj MO.

Poleg političnega nadzora imajo državljani ključno vlogo tudi pri upravljanju in vodenju OS. Glavna svetovalca obrambnega ministra sta med seboj neodvisno delujoča *Chief of Defence Staff*, šef OS in glavni vojaški svetovalec vladi ter *Permanent Secretary*, ki je glavni vladni civilni svetovalec na področju obrambnih zadev. Obrambni svet MO (*Defence Council of the MOD*), uradno zadolžen za izvajanje obrambne politike in sestavljen iz treh ministrov ter desetih drugih uradnikov (*Senior Officials*), je voden s strani državnega sekretarja (*The Secretary of the State*), med njegovimi člani pa je le šest aktivnih vojaških častnikov. Organ, odgovoren za oblikovanje in izvajanje strateške obrambne politike (*MOD's Central Staff*), je prav tako sestavljen iz integrirane vojaško-civilne ekipe, na čelu slednjih pa sta namestnik šefa obrambnega osebja (*Vice Chief of Defence Staff*) in namestnik državnega sekretarja (*2nd Permanent Secretary*).

¹⁵ Britanski vojaški kazenski zakon je del nacionalnega zakonika, kar pomeni, da vojaška sodišča delujejo pod nadzorom civilnih oz. so jim v sodnem sistemu podrejena.

Politično delovanje in javno izražanje političnih pogledov na obrambne zadeve pripadnikov OS v VB omejuje t.i. kraljičin pravilnik *Queen's Regulations*. Možnost sklicevanja na človekove pravice je bila v letu 1998 v okvir nacionalnega prava uzakonjena s sprejetjem akta o človekovih pravicah (*Human Rights Act*), vlogo preprečevanja neenakih možnosti ter rasnih nasprotovanj igrata tudi državni telesi *Equal Opportunities Commission* in *Commission for Racial Equality*, v letu 2000 pa je bil sprejet še nov kodeks, ki preprečuje ločevanje na podlagi družbenega vedenja in omogoča ohranjanje zasebnosti, *Armed Forces Code of Social Conduct* (Wither, 2003. 77-78).

Obrambne smernice Velike Britanije, ki kot širši okvir določajo in oblikujejo postopke delovanja vseh odgovornih državnih organov, se v sodobnosti osredotočajo predvsem na pomoč pri ohranjanju Evropske varnosti in na članstvo v zvezi Nato. Varnostne prioritete kraljevine se dotikajo tudi ozemelj izven njenih meja (Sredozemlje, Bližnji Vzhod), kar se sklada s politiko prispevanja k promociji širših britanskih interesov v smislu ohranjanja mednarodnega miru in stabilnosti. Obramba in zaščita teritorialne celovitosti ter varovanje Velike Britanije ter njenih zaveznic pred zunanjimi grožnjami (mednarodni kriminal, terorizem ipd.) ostajata bistven element pri oblikovanju širše obrambne politike, oborožene sile pa se v skladu z njo opremljajo, oblikujejo in usposablajo za potrebe izpolnjevanja svojih obveznosti.

4.2.2 VETERANI IN POKOJNINSKA ZAKONODAJA

Zbirka pravnih instrumentov britanskega vladnega *Oddelka za delo in pokojnine* (Department for Work and Pensions, 2007:1-206), sprejetih samo v obdobju od leta 1920 do leta 2007 in namenjena vojnim pokojninam britanskih bivših vojaških oseb, je sestavljena iz 2651 strani vladnih aktov, pravilnikov in zakonov. Zaradi težnje po večji preglednosti in po umiku že zastarelih statutov in odlokov iz preteklosti je vlada v devetih poglavjih zbrala in uredila vsebine tistih delov zakonodaje, ki so uporabni

tudi v sodobnosti, še vedno pa ostajajo temeljne nekatere odredbe iz preteklosti, ki kažejo na tradicionalnost tako britanskih OS kot tudi same britanske kraljevine.

Na področju vojaških nadomestil za poškodbe, bolezni in smrtne primere, ki so bili posledica služenja v vojaških enotah VB, sta bila do leta 2004 temeljna zakodajna vira *Načrt vojnih pokojnin*, oblikovan v pokojninskem odloku iz leta 1983 (*Naval, Military and Air Forces etc. (Disablement and Death) Service Pension Order*) in poklicna pokojninska določila, namenjena pripadnikom OS, ki so v času služenja utrpeli trajno invalidnost ali smrtne poškodbe – slednja so bila opredeljena v dokumentu o vojaških pokojninah (*Army Pension Warrant*) iz leta 1977, deloma v pokojninskem aktu o pomorskih plačah in pokojninah (*Naval and Marine Pensions Act*) iz leta 1865 ter v kraljičinih uredbah, namenjenim zračnim silam (*Queen's Regulations for the Royal Air Force*), izhajajočih iz dokumenta *Air Force (Constitution) Act*, sprejetem v letu 1917. Vse te dokumente je v letu 2004 nadomestil *The Armed Forces (Pensions and Compensations) Act* ali »*The 2004 Act*«, ki generalnega sekretarja pooblašča s pravico do oblikovanja novega načrta vojaških nadomestil. T.i. *2004 Act* je nastal ob sodelovanju MO in ključnih veteranskih organizacij, svoje odobravanje in sprejemanje pa sta izrazila tudi Obrambni odbor Spodnjega doma in Zgornji dom parlamenta ter javnost, ki se je sicer v manjši meri odzvala na nove predloge MO, podane na spletnih straneh ministrstva. Dokument danes predstavlja novo zakonodajno podlago za nadomestila in podaja smernice za oblikovanje konkretnjših načrtov, uporabnih v praksi, njegovo oblikovanje pa je bilo v osnovi rezultat skupne raziskave MO in Oddelka za socialno varnost (*Department of Social Security*, ki se je kasneje preimenoval v Oddelek za delo in pokojnine – *Department of Work and Pensions*), ki je pripeljala do ugotovitev, da država potrebuje dvojno shemo vojaških nadomestil, kar je v končni obliki prineslo rezultat v oblikovanju *War Pensions Scheme* na eni ter poklicnega pokojninskega načrta OS na drugi strani (McIntosh, 2005: 1-4).

Regulativa iz leta 2006 (*The War Pensions Committees) Amandement Regulations 2006*) ali t.i. »*The Instrument*« vnaša spremembe v vsebino istoimenskega dokumenta iz leta 2000: določa novo obliko odborov, ki se ukvarjajo s vprašanji vojnih pokojnin, na novo opredeljuje nekatere od njihovih funkcij in zamenjuje *War Pensions Agency* z *Veterans Agency*. Spremembe in oblikovanje novega dokumenta so nastale na podlagi Zakona o socialni varnosti (*Social Security Act*) iz leta 1989, ki generalnega državnega sekretarja pooblašča s pravico do sprejetja aktov, kateri se bodo nanašali na spremembe v delovanju regionalnih odborov, namenjenih vojnim pokojninam. Naloga odborov je predvsem delovanje na lokalnem nivoju pomoči bivšim vojaškim osebam, dviganje zavesti o obstoju in delu Veteranske organizacije ter v smislu posvetovanj in poročanj o vojnih upokojencih in njihovih družinskih članih sodelovanje z generalnim sekretarjem (funkcija podpore, nadzora in dviga stopnje zavedanja o potrebah vojnih in vojaških upokojencev) (McIntosh, 2006: 1-2).

4.2.2.1 Veteranska iniciativa

Delovanje veteranske skupnosti in njen formalni obstoj je podrejen britanskemu Ministru za veterane (*Minister for Veterans*)¹⁶. Čeprav na področju veteranske zakonodaje ne obstaja formalna definicija veteranskega statusa¹⁷ oziroma je okvirno zapisana le v Veteranski strategiji (*Strategy for Veterans, 03/06*), so bivšemu vojaškemu osebju britanske vojske poleg splošnih zakonov o OS in vladne strategije namenjeni še nekateri posebni programi. Znotrajvladni načrt, ki je bil sprejet marca 2001 (glej http://www.veterans-uk.com/vets_programme/vets_programme.html, 18.06.2007) predvideva tesno sodelovanje z veteranskimi organizacijami in društvi, njegov glavni cilj pa je opredeljevanje in zadovoljevanje potreb veteranskih skupnosti. Za

¹⁶ V letu 2007 položaj Ministra za veterane zaseda Derek Twigg, ki hkrati opravlja tudi funkcijo poddržavnega sekretarja za obrambo (*Under-Secretary of State for Defence*),

¹⁷ Tako je v svojem odgovoru na moje vprašanje o uzakonjenosti veteranskega statusa po elektronski pošti dne 11.06.2007 zagotovil g. Guy Brewer iz Oddelka za veteranske zadeve MO VB.

zagotavljanje pravilnega razumevanja ter primerne obravnavanja veteranskih zadev s strani vlade, je pri vladi in dveh skupinah, ustanovljenih z namenom pomoči ministru pri razporejanju njegovih odgovornosti (*Veterans Task Force* in *Veterans Forum*), odgovoren Minister za veterane.

Tri glavne prioritete, ki jih iniciativa (*Veterans Initiative*) iz leta 2001 navaja, so:

- Pod enotno vladno opredelitvijo združevati odzive posameznih vladnih oddelkov na področju veteranskih zadev,
- zagotavljati implementacijo odločitev in sklepov v obrambni politiki, namenjeni vojaškemu osebju, ki jo izvaja MO ter
- preko javnega poudarjanja pomoči, ki jo veteranom nudi osrednja ter lokalne oblasti in preko podajanja možnosti veteranskim organizacijam, da izrazijo svoja skupna in posamezna vprašanja vladi ali ministru, izboljšati komunikacijo med veterani in vladnim aparatom.

Strateška tematika, ki jo dokument obravnava, se naslanja na oblikovanje in priznavanje posebnega statusa bivših vojaških oseb ter njihovega prispevka k varnosti in stabilnosti države. Poudarja partnerski odnos med vlado in veteranskimi organizacijami, nenehno zagotavljanje močne podpore identiteti veteranom kot družbeni skupini, ki ji je država za njen prispevek dolžna vračati iz skladov, oblikovanih prav za ta namen ter potrebo po prepoznavanju veteranske problematike in oblikovanju izobraževalnega sistema, ki bo mlajšim generacijam pomagal pri razumevanju doprinosa starejših generacij, ki zaradi narave službe, katere dela so opravljali, v sodobnosti uživajo veteranski status.

Za namen uresničevanja strategije dokumenta je vlada oblikovala več delovnih teles in skupin. Poleg že omenjenih *Veterans Task Force* in *Veterans Forum* je bil kot širša sekcija veteranskih organizacij in drugih

interesnih skupin ustanovljen še *Veterans' Plenary*, ki se je s težnjo po seznanitvi veteranskih organizacij z dokumentom *Veterans' Initiative* sestal v oktobru 2001 in aprilu 2002 ter *Veterans' Secretariat*, katerega so sestavljale manjše skupine vojaškega in civilnega osebja, prihajajočega iz direktorata za delo z vojaškim osebjem MO. Poseben načrt dela (*Action Plan*), ki ga je vlada razvila za potrebe odzivanja na veteranska vprašanja, je kot osrednja točka vodil delovanje devetih delovnih teles, sestavljenih iz vladnih uradnikov ter strokovnjakov iz veteranskih organizacij. Delo slednjih, neposredno podrejeno Ministru za veteranske zadeve, je potekalo prilagojeno strateškim smernicam, opisanim zgoraj, poleg splošno sprejete politike ravnanja pa so zaposleni na teh področjih poskrbeli tudi za oblikovanje in razvoj posebnih veteranskih osebnih izkaznic (*Veterans' Identity Cards*) ter za razvoj nacionalnega kurikulumu dela v obliki opisa veteranskih dosežkov (glej http://www.army.mod.uk/soldierwelfare/aftercare/vets/sw_after_vets_w.html, 12.11.2007 ter Dandeker in drugi, 2006:171).

Izredni forum, ki je z namenom razprave o nadomestitvi delovnih teles z novimi delovnimi skupinami potekal 15. julija 2003, je ob zaključku vrednotenja iniciative prišel do sklepa, da je predhodna porazdelitev dela, zapisana v programu, dosegla zaključno stopnjo in da se pojavlja potreba po ustanovitvi modernejše zasnovanega delovnega telesa. Zaradi potrebe po natančnejših določilih programskih usmeritev se je določilo tri delovna področja, ki opredeljujejo postopke prehoda med vojaško službo in življenjem v civilu, podporo veteranom in proces prepoznavanja problematike (glej http://www.veterans-uk.com/vets_programme/vets_working.html, 18.06.2007), ta delovna področja pa so se kasneje še natančneje opredelila v novem dokumentu, ki je bil sprejet v marcu leta 2006.

4.2.2.2 Veteranska strategija

Veteranska strategija (*Strategy for Veterans*)¹⁸, ki je stopila ob bok načrtu vlade iz leta 2001, je danes v VB zelo pomemben dokument na področju veteranskih zadev (glej *Strategy for Veterans*, 2006: 1-2). Namenjena je aktualnemu vojaškemu osebju, veteranom in veterankam, veteranskim organizacijam in društvom, javnosti ter socialni službi, ki ima v okviru širše populacije nalogo prepoznavanja in evidentiranja veteranske problematike. Njen glavni cilj je učinkovito zastopati veteranske interese pri vladi, predvsem pri vprašanjih, specifičnih za veteransko populacijo ter poudarjati zavedanje javnosti o doprinosu bivšega vojaškega osebja pri ohranjanju stabilnosti obstoječega državnega reda in mednarodnega miru ter o pomenu njihovega znanja in izkušenj pri aktivnostih v civilnem okolju. Dokument se zavzema tudi za povečanje zaupanja javnosti v vladno politiko na področju vojaških in veteranskih zadev.

Kljub temu, da je strategija delo Ministra za veterane v ožjem in MO v širšem pogledu, se kot široko usmerjena vladna iniciativa izvaja preko številnih osrednjih vladnih oddelkov, njim podrejenih delovnih teles ter lokalnih oblasti, delujočih v sodelovanju s prostovoljnim sektorjem. Za uspeh delovanja je izredno pomembno, da vsi ponudniki storitev ter oblikovalci temeljnih smernic medsebojno sodelujejo, si izmenjavajo informacije in razvijajo skupne projekte, partnerski odnos pa jim hkrati omogoča boljšo javno podobo in zagotavlja reden dotok vladnih sredstev.

Osrednja vloga obrambnega ministrstva pri veteranskih zadevah se navezuje na bivši odnos delodajalec-zaposleni. Delodajalčeva odgovornost do oseb, ki končujejo vojaško kariero, vključuje zagotavljanje nasvetov in prilagoditvenih postopkov ob prehodu v civilno življenje ter nudenje ustreznih pokojnin in finančnih dodatkov oziroma nadomestil. Preko

¹⁸ V obdobju sprejetja Veteranske strategije je položaj Ministra za veterane zasedal Tom Watson, ki je ob sprejetju dokumenta poudaril njegovo osnovanost na dognanjih svojega predhodnika Dona Touhiga.

Veteranske agencije (VA) MO ponuja dostop do informacijskih centrov ter do službe socialnega varstva, namenjene vojnim vdovam in vdovcem, poleg tega pa zagotavlja koherentno in integrirano vladno delovanje na področju veteranskih zadev. Ostali vladni oddelki in agencije so odgovorni za nadzor nad službami, ki nudijo veteranom storitve zdravstvenega in socialnega varstva. Čeprav morajo biti problemi veteranov obravnavani kot del širše vladne iniciative in prioritet, so v specifičnih primerih, ki se nanašajo na posameznike, deležni posebne pozornosti (primeri tovrstnega delovanja vključujejo delo z Uradom namestnika premierja (*Office of the Deputy Prime Minister*) na področju preventivnega delovanja pri problematiki brezdomstva). Organizacije in društva, namenjene bivšim vojaškim osebam, so zadolžene za zastopanje in predstavljanje veteranskih interesov pri vladi. Ključno vlogo igrajo pri prepoznavanju področij, kjer je potrebno dodatno delo pri obravnavanju posebnih potreb veteranov in oblikovanju ustreznih rešitev, nudijo pa tudi socialno podporo ter pomagajo pri kreiranju družbeno sprejemljivega okolja. Njihova politična vloga je vidna skozi udejstvovanje preko načrta *Veterans Programme*. Ta poleg zagotavljanja učinkovitosti vladnega dela predstavlja tudi komunikacijski kanal, ki se redno uporablja v odnosih med veterani, osrednjimi vladnimi oddelki in med navedenim oddelkom podrejenimi uradi.

Veteranska strategija določa tri ključna področja delovanja, ki zagotavljajo uspešen prehod bivšim vojaškim osebam nazaj v civilno okolje, podporo vlade ter prostovoljnega sektorja in priznavanje veteranskega pozitivnega doprinosa javnemu dobremu:

- PRIPRAVA NA PREHOD V CIVILNO ŽIVLJENJE - z namenom povečati pozitivnost učinka vojaške službe na življenje brez uniforme do največje možne mere, se načrtuje doseganje in vzdrževanje sledečega:
 - izboljševanje vadbenih programov, zdravstvenega varstva, nege in rehabilitacije v času služenja; po potrebi se bodo

- dognanja o zdravstvenem stanju veteranov upoštevala že pri obravnavanju vojakov in vojakinj na služenju,
- povečanje možnosti izobrazbe, osebnostnega razvoja in kvalifikacij v času služenja ter poudarjanje visoko kvalitetne službe, ki se ukvarja s preходом vojaških oseb,
 - ureditev dobrih pokojninskih načrtov,
 - oblikovanje dostopnih ustreznih finančnih nadomestil za poškodbe in obolenja, ki so posledica vojaške službe ter
 - izboljšanje prepoznavanja in odzivanja na potrebe ranljivega vojaškega osebja v procesu prehajanja.
- **PODPORA** - v primeru, da se dogodki ob prehodu ne bodo odvili tako, kot bi se morali, se bo:
 - poudarilo nudenje nasvetov, informacij in praktične pomoči vojaškim upokojencem ter ovdovelim osebam preko mreže socialnega varstva, namenjenega veteranom (*War Pensioners Welfare Service*),
 - z namenom zagotovitve razpoznavnosti specifičnih veteranskih potreb v javnosti delalo z drugimi vladnimi oddelki in telesi,
 - zaradi potrebe po preprečevanju brezdomstva, brezposlenosti in drugih socialnih problemov med manjšim deležem veteranov, ki naj bi bili posledica dela v vojski, sodelovalo z vsemi vladnimi oddelki, agencijami, prostovoljci ter družbenimi skupinami,
 - v težnji po dvigu stopnje zavedanja o zdravstvenih težavah vojaškega osebja in veteranske populacije sodelovalo s profesionalnim civilnim zdravstvenim osebjem in še več pozornosti namenjalo vsem posebnim potrebam starejših in invalidnih veteranov, ob upoštevanju zmanjševanja števila oseb, ki imajo osebne izkušnje z OS.

- PRIZNAVANJE IN STATUS – za zagotovitev pravilnega vrednotenja vojaške službe s strani vlade in družbe se bo:
 - v javnosti v vsej svoji raznolikosti promovirala vojaška služba,
 - poudarjal potencial veteranskega osebja pri možnostih dolgoročnega prispevanja družbi s sodelovanjem v organizacijah, katerih delo bi temeljilo na sposobnostih in vrednosti bivšega vojaškega osebja,
 - podpiralo dogodke in projekte, ki opozarjajo na prispevek OS k varnosti države in sveta,
 - delalo z ostalimi ključnimi pobudniki ter organizatorji letnega dneva veteranov (*Veterans Day*).

(glej Strategy for Veterans, 2006: 2-5)

Vladna strategija, namenjena veteranom, je dinamičen dokument, ki se spreminja hkrati s spremembami števila in karakteristik veteranske populacije. Osnovan je na predpostavki dobre komunikacije med vlado, javnostjo in veteranskimi interesnimi ter drugimi skupinami, njegovo delovanje pa naj bi upoštevalo tudi vsakoletne izsledke raziskav, ki jih na področju veteranskih vprašanj izvedejo razne institucije. Delo se financira kot del vladnega Veteranskega načrta, MO pa mu del sredstev namenja tudi v okviru proračunskega deleža, namenjenega veteranskim društvom in organizacijam. Obnavljanje strategije naj bi po načrtih potekalo vsaki dve leti v odvisnosti od sprememb dela in nalog britanske vojske in njenih pripadnikov, ki se po zaključku služenja vključujejo v veteransko shemo.

4.2.2.3 Načrti vojaških pokojnin in denarnih nadomestil

Vlada VB nenehno poudarja, da razume in ceni poseben doprinos svojih oboroženih sil k varnosti kraljevine, kar utemeljuje z zagotavljanjem posebnih programov in načrtov, ki jih v oblikah pokojnin, plačil in nadomestil za smrt ali poškodbe, pridobljene v toku služenja, namenja vojaškemu osebju in veteranom. Načrti vojaških pokojnin in denarnih

nadomestil (*Armed Forces Pensions and Compensation Schemes*) predstavljajo finančno pomoč vsem pripadnikom OS in osebam, ki so od njih odvisne.

Načrt vojnih pokojnin (*War Pensions Scheme, WPS*) nudi možnost pridobitve sredstev vsem posameznikom (in od njih odvisnim osebam), ki so vrste OS VB zaradi poškodb, bolezni ali smrti, do katerih je prišlo (ali katerih simptomi so se okrepili) tekom služenja, zapustili pred 6. aprilom 2005. WPS vodi *Organizacija vojakov in vojnih veteranov SPVA*¹⁹, upoštevanje pravic vojaških upokojencev pa zagotavlja tudi dostop do neodvisnih sodnih procesov, ki jih država omogoča preko mehanizmov WPS. Sredstva, pridobljena s pomočjo WPS, ne predstavljajo trajnih pokojnin, ampak se izplačajo kot neke vrste socialni dodatek (<http://www.number-10.gov.uk/output/Page12066.asp>, 22.10.2007).

Naslednja shema, namenjena veteranom, je, gledano časovno, nadomestila obstoječi Načrt vojnih pokojnin in bila pod imenom **Načrt vojaških denarnih nadomestil** (*Armed Forces Compensation Scheme, AFCS*) predstavljena v letu 2005, ponuja pa nadomestitvene pakete, namenjene predvsem tistim osebam, ki so bile pri svojem delu v OS resneje poškodovane oziroma vdovam/vdovcem vseh umrlih na dolžnosti. Vse tovrstne poškodbe ali bolezni omogočajo pridobitev večje vsote denarja, ki jo lahko prizadeta oseba prevzame še pred dokončnim odhodom iz OS ter denarnih nadomestil, ki so (pod nekoliko bolj zaostrenimi pogoji) izplačljiva kot neobdavčena življenjska renta, dostopna tudi vdovcem in vdovam oziroma drugim bližnjim sorodnikom. AFCS je namenjen vsem pripadnikom rednih in rezervnih sil, do katerih poškodb in obolenj je prišlo po 6. aprilu 2005, neobdavčena izplačila pa so v sodobnosti možna tudi zaradi posledic terorističnih dejanj in drugih, nevojnih dejanj, ki so povzročila fizične ali psihične bolečine oboroženih oseb.

¹⁹ *Service Personnel and Veterans Agency*, za podrobnejšo razlago glej poglavje o veteranskih organizacijah v nadaljevanju naloge.

Časovni rok za vložitev zahtevka za povračilo v obliki denarnih sredstev je 5 let od poškodbe ali od upokojitve posameznika, pravilnik pa dopušča tudi izjeme, ki izhajajo kot posledica posebnih pogojev; kot je razvidno iz poročila MO, je bilo že takoj v prvem letu obstoja načrta uspešnih 72% vseh zahtevkov, ki so bili s strani pripadnikov OS vloženi še v času služenja. AFCS deluje pod vodstvom Veteranske organizacije britanskega MO (SPVA) in je podprt s strani socialne službe, ki se ukvarja s področjem vojnih pokojnin (*War Pensions Welfare Service*). Višina pridobljenih sredstev v okviru tega načrta se bodisi izključuje s prošnjami po denarnih nadomestilih iz drugih virov, bodisi vpliva na njihov obseg, morebitne pritožbe upravičencev pa praviloma rešuje pokojninsko prizivno sodišče (*Pensions Appeal Tribunal*). AFCS z izplačilom odškodnin ne prizna oziroma nadomesti krivde za nastalo stanje, kar pomeni, da posameznik kljub izplačilu sredstev še vedno lahko toži britansko MO za malomarnost in si na tak način v primeru ugotovitve krivde države zagotovi še dodatna sredstva.

(glej The Ministry of Defence, 2007:1-2, VeteransWorld, Winter/Spring 2005: 5 in <http://www.mod.uk/DefenceInternet/AboutDefence/WhatWeDo/Personnel:/Pensions/Ar...>, 08.11.2007).

Tretji sklop finančnih nadomestil, namenjenih ožjim družinskim članom ter bivšim vojaškim osebam redne sestave OS, predstavlja **Pokojninski načrt oboroženih sil 2005** (*Armed Forces Pension Scheme, AFPS 05*), ki je nadomestil do leta 2005 veljavni *Armed Forces Pension Scheme* iz leta 1975. Vanj so vključeni vsi na novo zaposleni v OS (od 6. aprila 2005) in od 6. aprila 2006 tudi vse osebe, ki so bile v tem času še vedno zaposlene kot del OS in so se odločile za prestop iz AFPS 75 v njegovo sodobnejšo različico. AFPS 05 bo z novo terminologijo in obnovljeno vsebino AFPS 75 stopil v popolno veljavo 31. marca 2008.

AFPS zagotavlja takojšnjo in neposredno vključitev vseh oseb na služenju. Pokojnina, katere je deležen veteran, doseže maksimum po 34 letih službe za častnike (ki se zaposlijo pri 21 letih) in po 37 letih služenja za vojaka, ki se v OS zaposli pri 18. V povprečju se vojaške osebe upokojijo pri 55 letih,

do pokojnine brez predhodnih odobritvenih postopkov pa imajo pravico vsi častniki, ki so v vojski neprekinjeno služili vsaj 16 let in vsi vojaki, katerih delovna doba znaša 22 let ali več. V primeru smrti vojaške osebe so do pokojnine upravičeni njegov zakonski partner/partnerica in otroci. Razlika, ki se na tem mestu vzpostavlja med WPS in AFPS je v obliki in načinu dokazovanja okoliščin ter vzrokov smrti pripadnika OS - *Načrt vojnih pokojnin* v primeru nestrinjanja MO z zahtevo ovdovele osebe pričakuje dokazovanje o nekrivdi s strani vojske oziroma MO, pri *Pokojninskem načrtu OS* pa teža dokazovanja krivde preide na vdovo oz. vdovca, ki mora dokazati upravičenost do pridobitve sredstev zaradi smrti zakonskega partnerja, ki naj bi nastopila zaradi njegovega dela v okviru OS (glej http://www.army.mod.uk/soldierwelfare/sportagencies/aws/awis_index/information..., 22.10.2007 in http://www.army.mod.uk/linkedfiles/afps_fambenefits.pdf, 16.06.2007).

4.2.3 KAJ VOJAŠKIM OSEBAM NORMATIVNO-PRAVNO NUDIJO OBOROŽENE SILE ZDRUŽENEGA KRALJESTVA IN SLOVENIJE?

Ne glede na to, v kateri sodobni državi bi danes poskušali narediti analizo zakonodajnih aktov ali politike oboroženih sil in obrambnega sistema, je v primeru obstoja državne vojske cilj slednje (vsaj na papirju) ponuditi delovno okolje, ki bo nediskriminatorno nudilo enakopravnost in možnost uveljavitve vsem svojim zaposlenim, katerih glavna prioriteta naj bi bila skrb za čimboljši prispevek k učinkovitosti lastne enote v ožjem in državnih OS v širšem smislu. Skrb za zaposlene se po zaključku njihove službe preseli v sfero pokojninskega varstva in vojaški veterani so kot specifična skupina v različnih državah popolnoma različno obravnavani, kar je razumljivo glede na razlike v velikosti, strukturi in obliki OS, katerim so pripadali.

Pri vključevanju v zaposlitveno shemo OS se posamezniki praviloma zavedajo, da vstopajo v specifično delovno okolje, v katerem v primerjavi z večino civilnih služb ne morejo uživati vseh pravic, ki jih navaja splošna zaposlitvena zakonodaja. V VB zaposleni tako ne sklenejo pogodbe o zaposlitvi, ampak službo sprejmejo pod t.i. »določili in pogoji službe«

(*Terms and Conditions of Service*, TACOS), ki natančno določajo način zaposlitve, karierno pot, sistem napredovanja in plačilno politiko. Zaposlitvena zakonodaja, ki velja tudi na mestu OS, je neposredno vključena v pravilnik TACOS, vse tiste določbe, ki bi omejevale delo pripadnikov vojske, pa so takorekoč izpuščene oz. se jih ne upošteva (tako na primer ne obstajata omejitev števila delovnih ur in pravica do polovičnega delovnega časa). Ker oseba z vojsko ne podpiše zaposlitvene pogodbe, v primeru pritožb glede dela in nalog tudi nima možnosti vložitev tožbe na civilnem sodišču, se pa tovrstni nesporazumi rešujejo preko internega pritožbenega sistema. Zaradi dejstva, da je ločena zakonodaja odlično mesto za nastajanje in razvoj diskriminatornih norm in načinov ravnanja, so OS ZK že v letu 1970 sprejele določbo o enkovrednem plačilu za moške in ženske, ki so ga kasneje še nadgradile z vključitvijo protidiskriminatornega zakona na podlagi spola (*Sex Discrimination Act 1975*), rase (*Race Relations Act 1976* in *Race Relations (Amendment) Act 2000*), invalidnosti (*Disability Discrimination Act 1995*) ter spolne usmerjenosti, starosti, invalidnosti in veroizpovedi hkrati (*Equal Treatment Directive 2000*). Ker pa so OS seveda specifično zaposlitveno področje, so tudi pri upoštevanju teh zakonov določene izjeme – vojska jih opravičuje z dokazovanjem, da so nujno potrebne v primerih, kjer bi tovrstna pravila škodovala bojni učinkovitosti in koheziji enot, kar je tudi razlog za izključitev žensk iz določenih bojnih formacij.

V Sloveniji zaposlovanje v SV določajo Zakon o obrambi, Zakon o vojaški dolžnosti, Zakon o javnih uslužbencih in Zakon o službi v Slovenski vojski, ki podrobneje »določa načela opravljanja vojaške službe, ureja način izvajanja nalog SV, temeljne odnose pri izvajanju vojaške službe, posebne pravice, obveznosti in odgovornosti pripadnikov SV med opravljanjem vojaške službe in celostno skrb za pripadnike SV« (UL RS št. 68, Zakon o službi v SV, I.pogl, 1.člen). Enakopravnost je zagotovljena glede na spol, osebne okoliščine, versko prepričanje in druge osebne vrednote, specifičnost službe pa prepoveduje politično delovanje ter izražanje intimnih čustvenih razmerij, obenem pa sankcionira poniževanje, sramotenje in žaljenje ter v posebnih primerih priznava tudi pravico do

ugovora na izdane akte vodenja in poveljevanja. Posebni pogoji, ki jih mora izpolnjevati oseba, ki se želi zaposliti v SV, niso navedeni v posebnem pravilniku, kot je to razvidno iz dokumenta TACOS v VB, ampak so določeni z Zakonom o obrambi, plače določa pravilnik o javnih uslužbencih, sam delovni čas pa je opisan v Zakonu o službi v SV in je odvisen od vrste, namena, obsega in zahtevnosti nalog OS. V nasprotju s tradicijo britanske vojske v Sloveniji posameznik, kot je določeno z Zakonom o službi (IX. poglavje, 95 člen) ob zaposlitvi v SV podpiše zaposlitveno pogodbo.

Ob zaključku vojaške službe pripadnik OS načeloma postane zavezan drugim, pokojninskim zakonom in pravilnikom (če je že dopolnil zahtevano pokojninsko oziroma delovno dobo). V primeru smrti ali invalidnosti so tako britanski kot tudi slovenski svojci upravičeni do odškodnin, ki se praviloma izplačujejo v enkratnih denarnih zneskih. Vojska se v obeh primerih zavezuje tudi, da bo krila stroške pogreba v primeru, da pri opravljanju službenih dolžnosti pride do smrti zaposlenega v OS, sredstva so ob takih priložnostih namenjena tudi psihološki oskrbi in pravni pomoči ter štipendiranju otrok. Pripadnikom, ki do upokojitve delajo v vrstah vojske ali na ministrstvu, obe državi zagotavljata določene bonitete, ki se kažejo predvsem kot pomoč pri sprejemanju v domove starostnikov, pomoč pri organiziranju oskrbe na domu, pravno svetovanje in podobne usluge, vključno s popusti pri določenih storitvah (npr. javnih prevozih), ki jih lahko bivše vojaške osebe uveljavljajo na podlagi posebne osebne izkaznice, ki jim jo izda MO.

Kadar oseba zaključi z vojaško kariero in se preusmeri na drugo delovno področje, se tako britanske, kot tudi slovenske OS oziroma MO zavezujejo, da bodo pomagale pri prezaposlitvi in preusposobitvi ter k uveljavitvi vseh pravic, ki jih je vojaku ali vojakinji zagotovil vojaški status, tu pa praviloma že nastopijo prve večje težave, ki jih bomo podrobneje obravnavali v naslednjem poglavju. Zaradi specifičnega delovnega okolja vojaške osebe ponotranjijo svojstven sistem vrednot in norm, ki ga težko prenesejo v novo službo in nove okoliščine, kar je zaenkrat evidentno predvsem v britanskih krogih vojaških veteranov, Slovenija pa se tovrstnim posledicam še bolj ali

manj uspešno izogiba ravno zaradi prehoda iz naborniške v poklicno vojsko, ki naj bi se s projektom PROVOJ (*Poklicna vojska dopolnjena s pogodbeno rezervo*) zaključil šele v decembru 2007.

Slovenska država je sicer s posebnim zakonom zaščitila tudi vojne veterane, ki izhajajo iz leta 1991 kot sodelujoči na različnih področjih obrambe pred vojaško agresijo na RS ter iz časa 2. svetovne vojne kot pripadniki protifašistične koalicije (glej UL RS št. 59, I. pogl., 1., 2. in 3. člen) – ti imajo pravico do veteranskega dodatka, dodatka za pomoč in postrežbo, do letnega prejemka, zdravstvenega varstva, zdraviliškega in klimatskega zdravljenja, do brezplačne vožnje, pogrebne in do priznanja pokojninske dobe. Ker so ti posamezniki danes pravzaprav še edini veterani, ki jih naša država pozna kot neposredno povezane z vojaško službo, je seveda težko govoriti o primerljivosti njihovega statusa s statusom britanskih veteranov – termin »vojni« namreč ni enak terminu »vojaški« in v primeru Slovenije se »vojni« dejansko navezuje na sodelovanje v boju proti agresorju in na vojne okoliščine. Kljub temu pa bo časovno obdobje, v katerem bodo prvi poklicni vojaki in častniki v SV zaključili svojo vojaško kariero, zelo kmalu stopilo v ospredje obrambno-varnostnih vprašanj. Kot predvideva projekt PROVOJ (po Žunkoviču in drugih, 2003: 5) bo Slovenija po vzoru vseh držav s poklicno vojsko, vključno z Veliko Britanijo, pripadnikom, ki bodo zapustili SV, pomagala pri pridobitvi konkurenčne izobrazbe in zaposlitve ter jim ob odhodu ponudila ugodnosti na različnih področjih, s podprojektom pa bo izvajala tudi postopke zadrževanja v vojaški službi na podlagi petletnih pogodb do 45. leta starosti. V skrbi za dobro počutje in dobrobit pripadnikov vojske bo tako potrebno opredeliti tudi pozitiven doprinos vojaške službe v civilnem življenju po končanem služenju ter na tak način vsaj deloma zagotoviti še boljše sodelovanje in pripadnost vojaških oseb svojim enotam zaradi računanja na socialno varno prihodnost že v času oblikovanja vojaške kariere.

4.3 SOCIALNI PROBLEMI OB IZPUSTU IZ OBOROŽENIH SIL

*»Stabilnost in podpora, ki jo nudi vojska, naenkrat izgineta in oseba se ob poskusu prilagoditve na civilno življenje počuti popolnoma samo...«
(Christine Parish, Shelter, 8.11.2002)*

V Veliki Britaniji skoraj polovica veteranov živi z letnim prihodki, ki ne dosegajo niti £10 000²⁰ (6775 €),²¹ eden od desetih (11%) živi povprečno z manj kot £5 000 (3388 €) na leto. Po rezultatih raziskave, ki je zajela 1 200 bivših vojakov in vojakinj ter njihovih družin²², jih je 50% obolelih za dolgotrajnejšimi boleznimi, poškodovanih ali podvrženih negotovim razmeram, 55% se jih sooča s socialnimi problemi. Čeprav jih je velika večina zadovoljna s svojim življenjem (91% jih pravi, da so srečni), številke o prihodkih kažejo nekoliko drugačno sliko: osem od desetih veteranov se nahaja na samem dnu socialne lestvice, 78% izmed teh je vdov in vdovcev, popolnoma odvisnih od doživljenjskih prihodkov svojih pokojnih zakonskih partnerjev (glej <http://news.bbc.co.uk/1/hi/uk/4425248.stm>, 15.05.2007).

Večina zaposlenih v vojski se po izhodu iz nje dokaj uspešno sooči z življenjem v običajnem družbenem okolju, toda med približno 20 000 posamezniki, ki se v enem letu znajdejo izven vojaške institucije, zaskrbljujoče stanje ustvarja ranljiva manjšina, ki se v novih okoliščinah ne znajde. Odhod iz stabilnega okolja z utečenim urnikom in z jasno razpoznavnimi vedenjskimi vzorci lahko povzroči vedenjske motnje, ki se kažejo v odklonskem ravnanju, prepoznavnem v zatekanju k alkoholu, drogam, samopomilovanju, nasilnemu ravnanju in kriminalnim dejanjem, družinske težave okrepi občutek izgubljenosti, pojavi se finančna kriza in beg na ulice, ki se sčasoma razvije v trajno brezdomstvo, ki ga podpira in vzdržuje brezdolje ter brezposelnost, potencirajo se zdravstvene in

²⁰ po Tečaju Banke Slovenije z dne 26.05.2007 znaša 1 angleški funt (£) = 0,6775 € (http://www.abanka.si/pripomocki/tecajnice/banke_slovenije/, 26.05.2007),

²¹ Po mnenju britanske vlade je minimalni znesek, potreben za normalno preživetje, vsaj £15 000 na gospodinjstvo letno, povprečni prihodki veteranskih družin v istem obdobju pa znašajo komaj £15 500,

²² Raziskavo je v letu 2005 opravila *Royal British Legion* (glej nadaljevanje naloge, poglavje o organizacijah).

psihične težave, ki so bodisi posledica služenja, bodisi na novo nastal problem.

Vprašanje, ki se samodejno postavlja ob navedenih ugotovitvah, se naslanja na iskanje oziroma potrjevanje krivca statusa, ki ga posameznik zavzame po prihodu iz vojske. Kljub temu, da zaradi posesivnosti vojaškega sistema kot institucije dolgoročno gledano oseba resnično lahko izgubi podobo samostojnosti in individualnosti, se moramo namreč zavedati tudi vseobsežnosti definicije, ki v OS ZK kot veterana obravnava vsakega, ki je v vojski odslužil vsaj en dan, kar je doba, ki zagotovo ni dovolj dolga za popoln razpad vrednotnega sistema in izgubo občutka, potrebnega za eksistenco v običajnem socialnem okolju. Ne glede na dejstvo, da ob prehodu vojska zagotovo je dejavnik vplivanja, je potrebno pred razlago socialnih težav, katerim so veterani izpostavljeni, poudariti tudi njihov položaj na družbeni lestvici, ki ga zavzemajo pred nastopom vojaške službe. Kot težave, s katerimi se lahko posameznik spopada, še preden se vključi v zaposlitveno shemo britanske vojske, *Veterans Agency* (http://www.veteransagency.mod.uk/pdfs/publications/misc/needs.map.pdf#search/needs_map.pdf, 18.09.2006) navaja:

- ekonomske težave,
- družbene oz. socialne probleme,
- ločitev staršev,
- težave z alkoholom v družini,
- zakonske prekrške in pripor,
- vedenjske motnje,
- nizko stopnjo izobrazbe,
- psihične ali telesne zlorabe.

Navedeni dejavniki tveganja se lahko v času služenja izrazijo v mentalnih težavah, ki se v določenih primerih prikrijejo do ponovne vključitve v okolje, iz katerega izhaja njihov izvor. V primeru nastopa socialnih problemov po končani vojaški institucionalizaciji so tako lahko ti zgolj nadaljevanje že prej

obstojećih težav, seveda pa tega ne moremo z gotovostjo trditi za vsakega posameznika in še manj za socialne težave, ki potrjeno izhajajo iz telesnih ali duševnih poškodb, nastalih izključno zaradi sodelovanja v bojnih operacijah (poškodbe iz akcij, invalidnost, post travmatska stresna motnja, nalezljive bolezni itd.).

Veterani se, prav tako kot posamezniki, ki niso nikoli sodelovali v vrstah državnega vojaškega aparata, v primeru osebne stiske, ki je lahko posledica takšne ali drugačne življenjske situacije, soočijo s celotnim nizom t. i. socialnih problemov, ki jih družba označuje kot nezaželene in na nek način odklonske. Med vsemi obstoječimi se kot poglobitni kažejo brezdomstvo, brezposelnost, različne oblike odvisnosti, kriminal in psihofizične težave, in ti bodo tudi glavno vodilo naslednjih podpoglavij v nalogi.

4.3.1 BREZDOMSTVO

Stanovanjski problem med vojaškimi veterani je v zadnjih letih brez dvoma najbolj razširjena, pogosto obravnavana in razčlenjena med vsemi obstoječimi težavami. Po podatkih veteranskih organizacij in vladne agencije, namenjene veteranom (VA), je nekaj let nazaj vsaj četrtno vsega bivšega vojaškega osebja po prihodu iz vojske končalo na mestnih ulicah, v letu 2001 se je delež zmanjšal na 14%, v letu 2005 pa že na 10% (glej *Veterans World*, Issue 1, 2005: 6). Kot kažejo zadnje analize, si je problematika uspela priboriti pozornost institucij, ki so lahko vplivale na omejitve in pospešile iskanje rešitev, upad števila pa kljub temu še ne pomeni, da se je brezdomstvo popolnoma umaknilo iz veteranske sfere.

Vzroki za nastanek težko rešljivih stanovanjskih problemov so različni in se gibljejo vse od finančnih težav, pa do mentalnih in zdravstvenih problemov (glej preglednico 4.3.1.1). Stabilno okolje, redna zaposlitev in urejene družinske razmere so praviloma dovolj, da oseba z veteranskim statusom ne zapade v situacijo, v kateri si mora poiskati zasilno nastanitev. Najbolj ekstremna oblika brezdomstva pomeni dobesedno »izgubo strehe nad

glavo«, kar pomeni, da mora posameznik zapustiti svoje dotedanje prebivališče in si poiskati drugo, alternativno zatočišče. Druge, nekoliko milejše oblike, ki so posledica nesoglasij v družini ali ločitvenih postopkov med partnerji in podobno, silijo veterane k iskanju začasnega prijaznejšega okolja oziroma neobsojajoče okolice.

PREGLEDNICA 4.3.1.1

Vzroki za brezdomstvo

ŠIRŠI VIDIK	IZRAZNE OBLIKE
Finančne težave	Nizki prihodki, brezposelnost
Nesoglasja in težave pri zasebnih odnosih	Ločitve, družinske težave, ovdovelost
Zdravstveni problemi	Starost, nepokretnost, mentalne bolezni
Izguba stanovanja	Nesoglasja z najemodajalci, razlastninjenje
Življenjske prelomnice	Prihod iz OS, zapora ali drugih institucij
Odvisnost	Od drog, alkohola ali iger na srečo

Vir: Veterans World, Issue 1: 6

V letu 2001 sta organizacija *Shelter* in britansko MO začela s skupnim projektom analize veteranskega problema brezdomstva in taktike reševanja le-tega. Rezultati so pokazali, da bivši vojaki in vojakinje sestavljajo skupino, ki je v širši družbi med vsemi problematičnimi najbolj izpostavljena stanovanjskim težavam in drugim socialnim problemom, ki se nanje neposredno navezujejo. Med tistimi, ki so iskali nasvet v okviru projekta, jih je bilo kar 92% bivših vojaških oseb, od katerih jih je komaj 6% služilo v vrstah kraljeve mornarice in 2% v kraljevem letalstvu, vsi ostali so bili vključeni v vrste kopenske vojske. Med oktobrom 2001 in marcem 2002 je 70% vseh, ki so zapustili enote OS ZK, pri svetovalcih projekta zaprosilo za pomoč pri iskanju stanovanja oziroma trajne namestitve, dve tretjini te

skupine se je označilo kot potencialne kandidate za tiste osebe, ki se bodo takoj po prihodu iz vojske soočile s stanovanjskim problemom. Najpogostejši vzroki za to so bili, po rezultatih analiz, stres, izhajajoč iz sodelovanja v bojnih operacijah, psihične težave in odvisnost od drog, toda opozorilo soustvarjalcev programa pomoči se je dotaknilo tudi dejstva, da so eden od ključnih dejavnikov, ki lahko vodi v brezdomstvo, tudi družinski problemi, ki jim oseba uide z vključitvijo v vojsko, obstajajo pa že prej in na posameznika nespremenjeni čakajo tudi po njegovem prihodu nazaj v civilno življenje (<http://news.bbc.co.uk/1/hi/uk/2418153.stm>, 19.09.2006).

Študija, ki jo je o brezdomstvu med veterani v letu 2005 opravila skupina strokovnjakov iz KCMHR (*The King's Centre for Military Health Research*) in Manchesterske univerze (glej Dandeker in drugi, 2005: 1-48), ponuja dokaj širok pogled na omenjeno problematiko. Kot trdijo njeni avtorji, britanska literatura na tem področju vsaj do 2005. kljub parim raziskavam ni bila dovolj dostopna, da bi iz nje lahko potegnili smernice o rešitvah in nadaljnjem ravnanju, poleg omejenega števila virov pa se ti praviloma osredotočajo zgolj na manjše vzorce veteranske problematike, večinoma prihajajoče iz londonskih okrožij. Osnovni študiji na tem področju, *Falling out (Crisis, 1994)* in *Homeless on Civvy Street (ESAG, 1997)* sta zaradi neupoštevanja novejših poskusov pomoči (t.i. *Resettlement Packages*) izgubili aktualnost, vseeno pa sta svoj pomen dokazali s prvimi opozorili na psihične in fizične motnje v omenjenih skupinah, čeprav so se določene trditve, ki sta jih raziskavi vsebovali, izkazale za pretirane (brezdomci iz veteranskih vrst so glede na statistične podatke vendarle predstavljali izjemo in ne pravilo).

Tiste bivše vojaške osebe, ki se kažejo kot najbolj ranljive, lahko po mnenju Dandekerjeve raziskovalne enote razdelimo v dve skupini:

- osebe, ki OS zapustijo zaradi neuspeha pri osnovnem, začetnem urjenju oziroma so odpuščeni iz administrativnih ali medicinskih razlogov in

- osebe, ki v OS služijo več let in imajo zaradi tega težave pri prehodu nazaj v civilno okolje.

Na državni ravni so trije najpogostejši razlogi za brezdomstvo: nezmožnost sorodnikov ali prijateljev ponuditi veteranu prebivališče (37%), razpad partnerskega odnosa (20%) in prekinitve pogodbe o najemu stanovanja (11%). Če primerjamo bivše vojaške osebe brez potomcev s tistimi, ki imajo otroke (študija *Support Needs of Homeless Household*, 2003), lahko ugotovimo, da se obojne družine v smislu stanovanjskega problema spopadajo s podobnimi težavami: večina jih kaže potrebo po srednji ali visoki stopnji pomoči (zaradi resnejših težav s psihičnimi motnjami in mentalnim zdravjem, zgodovine nasilja v družini, finančnih dolgov, zlorabe nedovoljenih substanc ter zaradi otrok pod socialnim skrbstvom ali tistih z vedenjskimi motnjami) in veliko število se jih spopada z večimi problemi hkrati. Samske osebe, ki zaradi svoje stanovanjske krize pomoč poiščejo pri lokalnih oblasteh, se pretežno srečujejo z enakimi težavami (mentalne motnje, uživanje nedovoljenih substanc, zlorabe v družini, izobrazbeni problemi itd.), med katerimi se kot najresnejša kaže potreba po pomoči pri reševanju psiholoških problemov, sledijo pa ji klasične (fizične) težave z zdravjem. Veterani so brez doma v povprečju starejši, dlje časa s stanovanjskim problemom in z več težavami, povezanimi z alkoholom in telesnimi poškodbami, kot brezdomci, ki nikoli niso bili del OS, hkrati pa imajo manj duševnih problemov in manjkrat zapadejo v odvisnost od drog. Približno četrtnina vsega bivšega vojaškega osebja, ki je pristalo na ulicah, kot glavni razlog za brezdomstvo navaja odhod iz OS in skoraj polovica jih ta problem prvič izkusi po tridesetem letu starosti.

Če primerjamo veterane brezdomce glede na kraj njihovega bivanja, prihaja do določenih razlik v posameznih podrobnostih. Medtem ko so na Škotskem in Walesu vse prošnje ljudi brez doma zbrane s strani lokalnih oblasti, v Angliji beležijo zgolj tiste, ki jih označujejo kot najbolj potrebne pomoči. Škotska tudi ne vodi natančnega registra o brezdomcih, ki so nekdanje služili v OS, saj jih enoti z vsemi ostalimi, ki se opredelijo kot »odpuščene iz (katerekoli) institucije«, ostali dve pokrajini pa beležita samo

tiste veterane brezdomce, ki so brez strehe nad glavo ostali takoj po odpustu iz vojske, ne pa tudi tistih, ki so nekaj časa še uspeli živeti v normalnih življenjskih razmerah. Bivše vojaško osebje v Walesu je višje izobraženo od tistega na Škotskem, posledično je tam tudi najmanj veteranov brez domov, hkrati pa so slabi medsebojni odnosi v tem delu države najredkeje omenjeni kot glavni razlog za stanovanjske težave (Dandeker in drugi, 2005: 97- 98).

Kljub temu, da so podatki o britanskih bivših vojaki in vojakinjah, ki so se znašli na ulici, na videz alarmantni, brezdomstvo veteranov ni problem, ki bi bil v kateremkoli od svojih segmentov specifičen za Veliko Britanijo. V letu 2004 je bila v ZDA ena tretjina odraslih moških brezdomcev in skoraj ena četrtnina vseh odraslih, ki so se znašli v položaju brez stanovanja in stalnega prebivališča, z zgodovino služenja v OS. Čeprav brez konkretnih podatkov o natančnem številu, ameriški *Department of Veterans Affairs* ocenjuje, da se vsako noč brez zavetišča znajde okoli 200 000 veteranov, vsaj dvakrat toliko pa se jih s takšno ali drugačno obliko brezdomstva srečuje neprekinjeno skozi celotno leto. Vzroki so enaki, kot pri njihovih britanskih kolegih in segajo vse od pomanjkanja podpore pri bližnjih sorodnikih ter prijateljih, pa vse do nevzdržnih razmer v premajhnih in prepolnih bivališčih. 97% ameriških vojnih veteranov brez doma je samskih moških. 48% jih je duševno obolelih, nekaj več kot 68% je odvisnikov od alkohola ali drog, 35% se jih spopada z obojim od opisanega (Department of Veterans Affairs, 2004: 1).

4.3.2 BREZPOSELNOST

Vojaška služba je imela skozi zgodovino, po dognanjih ameriških strokovnjakov, načeloma pozitiven učinek na oblikovanje življenjske poti posameznika (glej Iversen in drugi, 2005b: 175 - 184). Študije o vojakinjah in vojaki, ki so sodelovali v drugi svetovni vojni, kažejo, da jim je veteranski status omogočil odlične izobraževalne možnosti, boljše kvalifikacije, več zaposlitvenih priložnosti in višjo plačo. Borci so se dobro

znašli tudi v povojni Nemčiji: čeprav z izrazito neugodnim začetnim položajem so kmalu prodrli v zaposlitvene niše dobrih priložnosti in z vzponom nemške ekonomije se je navzgor usmerila tudi njihova poklicna pot.

Sodobnejša zgodovina veteranskih zaposlitev kaže nekoliko drugačno sliko. Vietnamski veterani in veterani iz Zalivske vojne so jo pri oblikovanju nadaljnje kariere odnesli slabše kot prebivalstvo, ki je v času spopadov ostalo doma in se posvetilo izobraževanju ter iskanju služb v civilnem okolju. Razlike so se posebej izrazito pokazale pri tistih, ki so iz bojev prinesli tudi težave z mentalnim zdravjem. Post travmatska stresna motnja je slej ko prej pripeljala do nižje plače in do problemov z alkoholom, drogami in splošnim odklonskim obnašanjem, težave, ki so se zrcalile tudi v delovnih rezultatih, pa so v končni fazi prinesle izgubo službe oziroma prekinitve delovnega razmerja. Posamezniki, ki so se v vojski dejansko srečali z bojnimi situacijami, so bolj verjetno izgubljali službe, kot tisti, ki v oboroženih spopadih niso sodelovali neposredno, kriminaliteta v njihovi skupini je bila višja, več se jih je zateklo k uživanju alkohola. Gledano na splošno, je bilo za vojaško populacijo po končanem služenju možno zaključiti, da so težave s psihičnimi motnjami pri vojaškem osebju že v času služenja ponavadi pripeljale do hitrejšega zaključka dela v OS ter do kasnejših težav pri iskanju nove zaposlitve in do končne socialne izolacije v smislu brezdomstva.

Podatki o brezposelnosti med britanskimi veterani se razlikujejo glede na svoj izvor, kar pomeni, da so odvisni od interesov tistih, ki problem opredeljujejo. Po podatkih MO (glej http://news.bbc.co.uk/2/hi/programmes/politics_show/6129174.stm, 15.05.2007) iz novembra 2006, večina vojakov in vojakinj preide iz vojaškega v civilno življenje brez večjih težav, vladni program o menjavi zaposlitve (*Career Transition Partnership programme*) pa naj bi poročal celo o 93-95% uspešnosti pri iskanju nove zaposlitve v roku šestih mesecev po končanju vojaške službe. Informacije vodje neodvisnega projekta, ki pomaga veteranom pri soočanju s brezdomstvom (*Project Compass*), Kena Killicka, so nekoliko drugačni:

poroča o 30% deležu veteranov med brezdomci in trdi, da najmanj eden od petih bivših vojaških oseb brez trajne namestitve ni bil deležen ustreznih nasvetov s strani vojaške organizacije, niti nima delovnih sposobnosti, ki bi mu olajšale iskanje službe v civilnem okolju.

Raziskava, ki jo je med veterani opravila skupina znanstvenikov iz Centra za raziskovanje zdravstvenega stanja vojakov (*Kings Centre for Military Health Research*) potrjuje prvo, bolj optimistično tezo, ki se sklada s trditvami britanskega MO (glej Iversen in drugi, 2005b: 175-184). Postopek raziskovalnega dela je potekal v dveh stopnjah, prva se je odvila v letu 1997, druga v letu 2003. Vprašalnik je izpolnjevalo (v prvi fazi) 8195 vojakov in vojakinj, ki so služili bodisi v Zalivski vojni med letoma 1990 in 1991, bodisi v Bosni med letoma 1992 in 1997, ali pa so služili v OS v letu 1991, vendar se niso udeležili konflikta v Zalivu. Do leta 1997 jih je OS zapustilo 2908 (38%), med njimi so bili predvsem mlajši vojaki (v večini moški) na nižjem položaju, večinoma so prihajali iz enot kopenske vojske. Med letoma 1997 in 2003 je OS zapustilo še 392 oseb, zaposlenih je ostalo 1029 vojakov in vojakinj.

Analize so pokazale, da jih je iz prve skupine (stopnja 1: vsi, ki so OS zapustili do leta 1997) med tistimi, ki so podali podatke o zaposlitvi (2792 od 2908) po odhodu iz OS brez zaposlitve ostalo 11,9% (333). Do leta 2003 je iz vojske odšlo še, kot je že navedeno zgoraj, 392 oseb in med temi je informacijo o svojem trenutnem zaposlitvenem statusu podalo 383 oseb: med njimi jih je brez službe ostalo 10,44% (40) (glej preglednico 4.3.2.1).

Med vsemi, ki so si službo poiskali do leta 1997, so bili bolj pogosto poročeni moški (75%) z nizko izobrazbo (80%) in z minimalno eno dotedanjo zaposlitvijo, ki so kot vojaki služili v enotah kopenske vojske (77%) v Zalivu, brez težav z alkoholom (89%) ter brez zdravstvenih težav in psihičnih posledic v obliki PTSM (88%).

Ker so bile to očitno splošne značilnosti oziroma prevladujoče značilnosti vseh bivših vojakov in vojakinj (največ jih je prišlo iz KV, moških, poročenih itd.), se praktično enak vzorec ponovi tudi pri 333 nezaposlenih v letu 1997, edina opaznejša razlika se kaže zgolj pri splošnem zdravstvenem stanju, ki je pri slednjih v povprečju v nasprotju z zaposlenimi slabo (64%), opazen pa je tudi nižji delež poročenih moških (52%) in za 0,8 leta višja povprečna starost.

Od 392 posameznikov, ki je OS ZK zapustilo še do leta 2003, jih je podatke o zaposlitvi posredovalo 383, od teh se jih je takoj zaposlilo 343 (89,56%), 40 (11,44%) jih je ostalo brez službe. Ostale karakteristike so skladne s tistimi, ki so se pojavljale 6 let poprej, med sicer manjšim številom skupno zaposlenih in nezaposlenih se pojavlja le nekoliko več težav z zdravjem (54% pri prvih in 62% pri drugih), še višji pa je tudi delež vojakov (63% oz. 70 %) in s tem sorazmerno nižji delež častnikov (18% oz. 5%). Povprečno so veterani iz tega obdobja mlajši, starost zaposlenih je okoli 33,8 let, nezaposlenih pa 32,9 let.

Glavni ugotovitvi omenjene raziskave o ponovnem zaposlovanju veteranov in veterank sta dve:

- večina bivših vojakov in vojakinj se po končani vojaški karieri dobro znajde v civilnem okolju (velika večina, 87,5% vseh udeleženi v raziskavi, ki je OS zapustila med 1997 in 2003, si je našla redno zaposlitev s polnim delovnim časom) in
- psihično zdravje je pomemben indikator pri vprašanju, ali bo oseba ostala v vojski ali ne in, če ne ostane, ali bo uspela dobiti normalno službo s polnim delovnim časom kot civilna oseba (tisti, ki so iz OS odšli pred 1997, so imeli več težav z zdravjem, kot tisti, ki so ostali, enako se je ponovilo tudi pri ostalih vojaki in vojakinjah, ki so bili del raziskave v nadaljevanju).

PREGLEDNICA 4.3.2.1

Karakteristike zaposlenih in nezaposlenih britanskih veteranov

	ZAPOSLENI		NEZAPOSLENI		ZAPOSLENI		NEZAPOSLENI	
	1997		1997		2003		2003	
ŠTEVILO	2462 (89,1%)		333 (11,9%)		343 (89,56%)		40 (10,44%)	
STAROST (POVP.)	34,8		35,5		33,8		32,9	
SPOL	2253 (92%)		283 (85%)		272 (79%)		34 (85%)	
Moški	195 (8%)		49 (15%)		71 (21%)		6 (15%)	
Ženske								
IZOBRAZBA	484 (20%)		69 (22%)		87 (26%)		6 (16%)	
Visoka	1898 (80%)		247 (78%)		245 (74%)		32 (84%)	
Nizka								
ZAKONSKI STAN	1821 (75%)		174 (52%)		230 (68%)		24 (60%)	
Poročen	206 (8%)		60 (18%)		24 (7%)		2 (5%)	
Ločen	414 (17%)		98 (30%)		86 (25%)		14 (35%)	
Drugo								
VOJAŠKA ENOTA	1899 (77%)		270 (81%)		299 (87%)		32 (80%)	
Kop. vojska	208 (9%)		29 (9%)		17 (5%)		0 (0%)	
Mornarica	355 (14%)		34 (10%)		27 (8%)		8 (20%)	
Letalstvo								
POLOŽAJ V OS	244 (11%)		49 (16%)		62 (18%)		5 (13%)	
Častnik	1270 (58%)		128 (43%)		213 (63%)		28 (70%)	
Vojak	677 (31%)		123 (41%)		64 (19%)		7 (17%)	
Civil								
ALKOHOL	273 (11%)		49 (15%)		46 (13%)		9 (23%)	
≥ 21 enot ²³	2180 (89%)		282 (85%)		296 (87%)		31 (77%)	
≤ 20 enot								
ŠT. ZAPOSILITEV	775 (32%)		97 (29%)		150 (44%)		18 (45%)	
≥ 2	1687 (68%)		236 (71%)		193 (56%)		22 (55%)	
vsaj 1								
SPLOŠNO ZDR. STANJE	835 (35%)		202 (64%)		184 (54%)		25 (62%)	
Slabo	1564 (65%)		116 (36%)		155 (46%)		15 (38%)	
Dobro								
PTSM	282 (12%)		92 (28%)		34 (10%)		7 (18%)	
Da	2166 (88%)		241 (78%)		309 (90%)		33 (82%)	
Ne								
KRAJ SLUŽENJA	1291 (52%)		157 (47%)		139 (41%)		21 (52%)	
Zaliv	217 (9%)		35 (11%)		124 (36%)		10 (25%)	
Bosna	954 (39%)		141 (42%)		80 (23%)		9 (23%)	
Drugo								

Vir: povzeto po tabelah 3 in 4 iz Iversen in drugi, 2005b: 180-181

²³ 1 enota=8 gramov ali 1 dcl čistega alkohola (175 ml vina ima npr. 2 enoti alkohola).

Rezultati opisane študije se, kot sem že omenila, skladajo z ugotovitvami britanskega MO, ki meni, da javnost v ZK ob omembah problema veteranskega zaposlovanja pretirava v številkah in navedbah, ki problem delajo večji, kot je v resnici. Vsekakor je zanimivo spremljati podatke, objavljene v določenih državah, ki, tako kot npr. v Veliki Britaniji, zaradi splošnega rivalstva med civilnim in vojaškim sektorjem v javnosti razglabljujejo o povsem drugačnih številkah in obsegu problema, zagotovo pa je resnica najbrž nekje vmes. Dejstvo, ki ga je mogoče razbrati iz vseh informacijskih virov in je izrednega pomena pri ugotavljanju širine socialne problematike britanskih veteranov, je, da najbolj ranljivo skupino v veteranski populaciji tvorijo tisti posamezniki, ki se že v času vojaške kariere soočajo s psihičnimi in mentalnimi težavami in so po končani vojaški službi prepuščeni samostojnemu kreiranju svoje nadaljnje življenjske poti. Stopnja nezaposlenosti je v tej skupini nedvomno najvišja, hkrati pa potrjuje, da odstopanje od splošno sprejetih vrednot in norm tudi v smislu bolezenskih znakov pomembno vpliva na odločitve delodajalcev na trgu delovne sile.

4.3.4 KRIMINALNA DEJANJA

Rezultati britanske raziskave BCS (*The British Crime Survey*) so v letu 2005/2006 pokazali 10,9 milijonov kriminalnih dejanj, storjenih proti odraslim osebam, živečim v privatnih hišah in stanovanjih v Angliji in Walesu, strah, da bodo postali žrtve tovrstnih dejanj, je čutilo 23% celotne populacije. V letu 2004 so vsaj 4 mladoletni prestopniki od 10 ponovno zagrešili kaznivo dejanje prej kot v enem letu od prvotne obsodbe, število policistov na britanskih ulicah pa je v letu 2006 doseglo rekorden nivo s številko 167 170 (<http://www.statistics.gov.uk/cci/nugget.asp?id=1755>, 05.06.2007). Vprašanje, ki se postavlja v kontekstu te naloge, je: kje je v teh statističnih podatkih mesto veteranske populacije?

Bivši vojaki in vojakinje so zaradi narave svojega dela, ki praviloma vključuje uporabo sile in orožja, skozi posamezna obdobja zgodovine predstavljali razdiralno silo, ki je civilnemu prebivalstvu pomenila potencialno nevarnost; še posebej je bilo to značilno za srednji vek, ki sta ga v evropskem prostoru zaznamovali pehota in konjenica z izrazito nasilnim vedenjem. Danes veterani deloma zaradi svojega neurejenega statusa že pred vključitvijo v OS, deloma pa zaradi težav pri prehodu iz vojaškega nazaj v civilno življenje, tudi pri kriminalnih dejanjih sestavljajo tvegano skupino, ki zaradi celotnega niza socialnih problemov zlahka zapadejo po deviantnem obnašanju. Manjši prestopki, kot so žeparstvo in kraja določenih za življenje nujno potrebnih osnovnih dobrin, lahko hitro prerastejo v težja kazniva dejanja, psihični problemi ter PTSM pa marsikdaj botrujeta ne samo nenadnim spremembam razpoloženja, ampak tudi fizičnim napadom in maščevalnemu ravnanju, uperjenemu ali proti bližnjim ali proti tudi popolnoma neznanim ljudem na ulicah.

Kot v svojem članku *The Wars/Conflicts Come Home* januarja 2007 (dostopno tudi na http://www.vetsinprison.org.uk/index.php?option=com_content&task=view&id=15&Itemid..., 06.06.2007) navaja Jimmy Johnson, je tragično, brezbrizno in za odgovorne zelo prikladno dejstvo, da uradniki iz *Home Office*²⁴ ne vedo, kolikšen je delež veteranske populacije v zaporih, niti se ne zavedajo, da število zaprtih bivših vojakov in vojakinj neuradno narašča vse od začetka sedemdesetih let. Neuradna raziskava, ki jo omenja, je delo bivšega častnika KV OS ZK, ki je v teku prestajanja kazni v zaporu prišel do ugotovitve, da je med 374 zaporniki kar 40 vojnih veteranov, kar je 10,6% delež celotne zaporniške populacije. Na oddelku, kjer je bival tudi sam, je bilo od 80 zapornikov 12 bivših vojakov (15%), od katerih jih je 6 vojsko zapustilo s častniškim nazivom, vsi pa so sodelovali v vojaških operacijah izven VB. Johnson kritizira, da so te številke resno opozorilo državi in obrambnemu ministrstvu in da je potrebno sprejeti in uvesti ukrepe, ki bodo preprečili nadaljnje nepotrebne žrtve na

²⁴ Home Office je vladni oddelek v VB, ki se ukvarja z notranjimi zadevami, kot so volitve, podeljevanje državljanstev in nadzor nad delovanjem policije (glej <http://dictionary.reference.com/search?q=home+office>, 06.07.2007).

obeh straneh. Njegovo mnenje je sicer zgolj eno izmed mnogih, zanimiv pa je pogled na izvor vseh težav s prestopki pri veteranih: zatekanje k odklonskosti naj bi bilo posledica dveh glavnih dejavnikov, ki ju država ob prehodu vojakov in vojakinj iz vojske zanemarja, in to sta PSTM, povezana z bojevanjem ter t.i. pranje možganov s pomočjo nasilja (ustvarjanje »supervojakov«), ki so ga posamezniki deležni v enotah britanske vojske. Oba od naštetih dejavnikov vplivanja prispevata pomemben delež k psihološki neuravnovešenosti veteranov, do te pa, tako Johnson, nikakor ne bi smelo prihajati oziroma bi jo bilo nujno potrebno zdraviti takoj po izhodu iz OS, še posebej, če pomislimo na pripravljenost teh oseb, da za državo žrtvujejo tudi svoja življenja.

Večina statističnih podatkov o kriminaliteti veteranov in veterank, ki izhajajo iz raziskav in so jih v VB izvajale posamezne institucije, prihaja iz študij o brezdomstvu in ne ponuja širšega pogleda zgolj na prestopništvo teh oseb, čeprav najbrž drži, da medsebojno povezani problemi lažje in hitreje pripeljejo do kriminalnih dejanj, kar pomeni, da je pojem brezdomstva zagotovo povezan s terminom kriminalitete oziroma, da je več prestopnikov med brezdomci kot med tistimi veterani, ki imajo zagotovljene vsaj osnovne življenjske dobrine. Dandekerjeva skupina znanstvenikov (Dandeker in drugi, 2005: 23-28) je ugotovila, da je med mlajšo populacijo ljudi brez stanovanja nekoliko več civilnih prestopnikov, kot veteranov s policijsko kartoteko, prav tako pa jih je več med tistimi, ki so preživeli leto dni ali več v zaporu. Veliko večji delež je tistih brezdomcev brez vojaške preteklosti, ki so zagrešili krajo ali prekrške z orožjem in ropanjem, razlike pa so manj očitne pri nasilnih dejanjih. 3% veteranov brezdomcev kot vzrok za svoj položaj navaja zaporno kazen, ki so jo morali odslužiti.

Javno mnenje v VB in rezultati raziskav, kot je slednja, izvedena s strani *Kings' Centre*, so si, zanimivo, pravzaprav nasprotni, saj, statistično gledano, veteranska populacija očitno ni tista, ki bi ključno vplivala na kriminaliteto na britanskih ulicah. Če veterane v ZK zopet primerjamo z njihovimi ameriški kolegi, je splošno sprejeto prepričanje v obeh državah enako, saj tudi v ZDA sodelovanje v vojski vidijo kot faktor vplivanja na

izrekanje zapornih kazni, dejansko pa je to dokazano zgolj v ožji skupini veteranov, starih med 35 in 44 oz. 45 in 54 let (osebe, ki so služile v Vietnamu (med 1965 in 1974) ali pa so se v OS ZDA vključile takoj po uvedbi prostovoljnega naborniškega sistem (med 1975 in 1984)), ki imajo med zaporniki nekoliko več predstavnikov, kot je pričakovati (Greenberg in drugi, 2007: 337-350).

Očitno je, da so kriminalna dejanja veteranov v širši družbi ne glede na svoj obseg in pogostost tarča mnogih kritik strokovne in nestrokovne javnosti, za kar lahko najdemo vzroke v poskusih očitanja državi, da za socialno varstvo in splošno blaginjo svojih bivših vojakov in vojakinj ne naredi dovolj. Zaradi celotnega sklopa socialnih problemov, s katerimi se soočajo, je najbrž edina logična posledica tudi poskus dostopa do dobrin preko zakonsko nedopustnih načinov, prav tako lahko imajo tudi nezdravljene psihične motnje velik vpliv na oblikovanje vzorcev obnašanja in na izražanje nasilnega vedenja, katerega izhodna oblika so samomori, pretepi ter uboji, ki skupaj z ostalimi prekrški veterane pripeljejo do zapornih kazni.

4.3.5 PSIHO-FIZIČNE TEŽAVE

Zdravstvene težave veteranov in veterank, ki obsegajo fizične poškodbe ter telesne anomalije in motnje v psihičnem oz. mentalnem zdravju, v sami osnovi pravzaprav ne predstavljajo klasičnega socialnega problema, so pa podlaga za velik delež težav, s katerimi se spopadajo bivši zaposleni v OS in kot take predstavljajo pomemben dejavnik pri oblikovanju življenjskih smernic po končani vojaški službi. Poleg brezdomstva so ravno tovrstne težave najbolj pogosto obravnavana tema sklopa veteranskih vprašanj. Zaradi nezmožnosti vplivanja na nastanek psihičnih obolenj, kot je na primer post travmatska stresna motnja (PTSM) ali izognitve telesnim poškodbam v boju, kot so utrganine udov, slepota itd., so vojaki in vojakinje še posebej ranljivi, česar se zaveda tudi država, ki spodbuja nastajanje institucij in organizacij pomoči, obenem pa del sredstev namenja tudi programom v posebnih rehabilitacijskih centrih.

Pod psiho-fizične težave sem po razmisleku uvrstila tudi alkoholizem in druge vrste odvisnosti, s katerimi se srečujejo veterani. Čeprav v veliki meri nastajajo kot posledica omenjenih obolenj, so osnovana na duševni nestabilnosti in nesposobnosti kontroliranja lastnih odločitev, brez ustreznih programov zdravljenja pa lahko preidejo tudi v telesno odvisnost, ki slej ko prej pusti posledice na človekovem organizmu. Zaradi zavestnosti odločitve o prvem koraku k uživanju substanc, ki povzročajo odvisnost, skupina posameznikov, ki se srečuje s tovrstnimi problemi, ponavadi naleti na nerazumevanje in obsojanje okolice, vprašljiva pa je tudi količina sredstev, ki jih organizacije v ožjem ter država v širšem okviru namenja programom pomoči.

Vsekakor je proces odpravljanja težav težji kot preventivno delovanje. Vse oblike odvisnosti, vključno z drugimi boleznimi, pa naj bodo to psihične ali fizične, zahtevajo več pozornosti že v obdobju služenja v vojski, rehabilitacijski programi pa bi se morali očitno še bolj intenzivno posvetiti ranljivejšemu delu vojaške populacije in tako prispevati k zožanju kroga veteranov in veterank s socialnimi problemi. Obseg in zapletenost problematike niha neposredno z obliko in značilnostmi operacij in konfliktov, v katerih vojaki in vojakinje sodelujejo: intenzivnejši je, večje in obširnejše so posledice. Kratak oris njihovih specifik sledi v nadaljevanju vsebine dela.

4.3.5.1 Fizične poškodbe, obolenja in invalidnost

V Veliki Britaniji ni natančne centralne evidence, ki bi beležila vse poškodbe, izhajajoče iz sodelovanja v OS ZK. Število nesreč, ki so jih popisali sodelujoči v projektu MO (CHASP, *Central Health and Safety Recording Project*) kaže v obdobju od 6. aprila 2005 do 31. marca 2006 2647 incidentov, ki bi lahko vodili do poškodb vojakov. Od teh jih je bilo 1030 (39%) večjih oziroma resnejših, ostali so dobili oznako neznatnosti in nepomembnosti. Na naslov AFCS je v istem obdobju prispelo 460 prijav poškodb z odškodninskim zahtevkom. Dvojni rezultat je lahko posledica

pomanjkljivega pravilnika kategorizacije incidentov in nedoslednih poročanj, možno pa je tudi, da bo število vloženih zahtevkov naraslo v naslednjih letih, saj ima posameznik pravico do prijave v časovnem odmiku petih let od nezgode. Smrtnih žrtev je bilo v letu 2005 158, vsi primeri so se preko JCCC (*Joint Casualty Compassionate Cell*) neposredno javili Veteranski agenciji (glej dokument *Armed Forces and Reserve Forces Compensation Scheme*, 2007: 2).

Če naredimo kratek pregled najpogostejših bolezni in poškodb, ki jih je moč najti v virih, v večini namenjenih veteranom samim in medicinski stroki, se kot posledice vojaške službe najbolj pogosto pojavljajo simptomi naslednjih obolenj²⁵:

- povišan pritisk,
- glavoboli,
- bolečine v sklepih, artritis in multipla skleroza,
- srčna obolenja,
- želodčne težave,
- težave z dihali,
- nalezljive bolezni,
- kožna obolenja,
- zastrupitve zaradi izpostavljenosti kemično in biološko aktivnim snovem,
- rakava obolenja in druge bolezni s povečano smrtnostjo, povezane z izpostavljenostjo jedrskim poskusom,
- popolna ali delna invalidnost (tudi slepota),
- neplodnost.

Ker največja grožnja fizičnemu in psihičnemu zdravju vojaške populacije izhaja iz sodelovanja v bojnih operacijah izven matične države, je britansko obrambno ministrstvo kot odgovor na očitke, da zanemarja zdravstvene težave vojaških oseb in veteranov, v sredini devetdesetih ustanovilo *Gulf*

²⁵ Na tem mestu so izpuščena psihiatrična obolenja, ki so opisana v nadaljevanju naloge.

Veterans Medical Assessment Programme (GVMAP), ki je pričel z raziskovanjem zdravstvenih problemov pacientov v vojski. Program je bil sprva namenjen sodelujočim v Zalivski vojni²⁶, kasneje se je razširil tudi na ostala področja, predvsem na bivše prostovoljce v inštitutu Porton Down²⁷ in na operativce v operaciji TELIC²⁸ v Iraku. Njegov glavni namen je prepoznati bolezenske znake, svetovati metode in način zdravljenja ter zbirati statistične podatke, ki bodo sčasoma omogočili vpogled v najbolj kritična področja najpogostejših bolezni. Svoj prispevek na tem področju ponovno beleži tudi KCMHR. Glede na posledice Zalivske vojne je pod okriljem MO in prav za ta namen ustanovljenega neodvisnega sveta najprej izvedel obsežno anketo pri približno 14 000 vojaških osebah, ki so se vrnili z operacije TELIC, naslednja raziskava pa je bila namenjena splošnemu zdravstvenemu stanju in počutju vojaškega osebja, poslanega v Irak, in njihovih družin. MO je sponzor tudi raziskavam Inštituta za okolje in zdravje (*Institute for Environment and Health*); slednje se ukvarjajo z analizo podatkov o izpostavljenosti potencialnim nevarnostim, ki jih predstavljajo insekticidi, požari in travmatične izkušnje, izhajajoče iz sodelovanja v iraških operacijah (VeteransWorld, 2006, št. 4: 2-3).

Pri obravnavanju telesnih poškodb in bolezni britanskih veteranov vsekakor moramo posebej poudariti Zalivsko vojno in njene posledice, ki so še vedno odmevne, njih opisi pa se med seboj bistveno razlikujejo in so odvisni od naročnikov opredelitve stanja med vojaki in od interesov, ki jih zastopajo. Poleg psiholoških travm, od katerih je najbolj razširjena PTSM, zasledimo tudi znake kronične utrujenosti, težave z mišicami in okostjem, astmo in

²⁶ Med obolelimi vojaki, sodelujočimi v Zalivski vojni, je bilo največ ameriških in britanskih veteranov, ki so se v največji meri srečevali s kožnimi boleznimi; ZDA in VB sta hkrati tudi državi z najvišjim odstotkom t.i. resnih bolezni, od drugih držav se razlikujeta po večji uporabi pesticidov, cepiv proti antraksu ter po nekoliko večji izpostavljenosti dimnemu izgorevanju nafte in kemičnemu onesnaževanju (Rogač po Raziskovalno-svetovalnem komiteju za žrtve Zalivske vojne, 2007: 31),

²⁷ Porton Down je britanski vladni in vojaški znanstveni center, ki je bil ustanovljen že leta 1916, vendar je v tajnosti deloval do obdobja hladne vojne; laboratorij obrambnih znanosti in tehnologije, ki se je v preteklosti posvečal predvsem razvoju kemičnega in biološkega orožja, je nameščen na 28 km² blizu Sailsburyja v Angliji (http://en.wikipedia.org/wiki/Porton_Down, 14.06.2007),

²⁸ TELIC je bila po 2. svetovni vojni največja britanska operacija, ki je na višku svojega obstoja vključevala 43100 pripadnikov OS ZK (http://en.wikipedia.org/wiki/Operation_Telic, 12.06.2007).

druge težave z respiratornim sistemom, nevrološke bolezni ter druga obolenja, ki jih opisujejo različni viri. Zalivska vojna, znana tudi kot najbolj »strupena« vojna v zgodovini, je enote že pred vključitvijo v bojne operacije izpostavila imunizacijskemu programu s 14 cepljenji, tem pa je sledila vključitev v vojaške operacije, ki so potekale pod vplivom organofosfatov in drugih pesticidov, osiromašenega urana, kemičnega orožja ter dimnih oblakov izgorevajočega olja (<http://vawatchdog.org/07/nf07/nfMAY07/nf051007-2.htm>, 12.06.2007).

Kljub temu, da države, vpletene v vojno v Zalivu (predvsem ZDA in VB) zanikajo večji vpliv vojaškega delovanja na zdravstveno stanje udeleženih v boju oziroma so zelo previdne pri priznavanju napak ter podeljevanju odškodnin, mediji poročajo o težavah preko 5000 britanskih državljanov in o več kot 500 smrtnih žrtvah, od katerih jih je okoli 130 umrlo za posledicami rakavih obolenj (Norton-Taylor za *The Guardian*, 2001: 1), nekoliko novejši podatki (BBC News, 12. november 2004) pa kažejo celo na možnost posledic uporabe živčnega plina v obliki nevroloških obolenj. Pogosta namigovanja na posledice osiromašenega urana sta s svojo študijo poseben oddelek Ministrstva za obrambo VB (*Gulf Veterans' Illness Unit*) in Inštitut oddelka za podmorniško in radiacijsko medicino (*Department of Submarine and Radiation Medicine, Institute of Naval Medicine*) zavrgla: čeprav obstaja možnost, da izpostavljenost škodljivim vplivom urana povzroči obolenja ledvic in razvoj pljučnega raka²⁹, naj bi bilo tveganje vojakov na bojišču, kjer se uporablja osiromašeni uran, skoraj nično, hkrati pa tudi neprimerljivo s splošnim ogrožanjem življenja in možnostjo telesnih poškodb, izvirajočih iz bojnih situacij (JPG Bolton in CRM Foster, 2002: 1-10).

Vojni v Bosni in na Kosovu, kot dva izmed prav tako sodobnih oboroženih spopadov, pri katerih so v okviru mednarodnih enot sodelovali tudi britanski vojaki, v smislu posebnosti ali izrazitih zdravstvenih težav, ki bi bile

²⁹ Dokazi genetskih sprememb oz. mutacij in karcinogeni vplivi so dokazani s testiranjem na živalih, ne obstaja pa natančna študija o enakih vplivih na človekovo telo (JPG Bolton in CRM Foster, 2002: 10).

posledice uporabe spornega orožja, ne izstopata. V primerjavi z Zalivsko vojno so poročila o njenih posledicah skopa in omejena, v kolikor so navedena, pa so zgolj informativnega značaja in namenjena širjenju poudarjenosti razsežnosti in intenzivnosti Zalivskega konflikta.

Fizične posledice britanskih veteranov s starejšim datumom nastanka in razvoja izhajajo poleg iz obeh oz. (zaradi časovne oddaljenosti) predvsem druge svetovne vojne, tudi iz sodelovanja v jedrskih testiranjih, ki jih je VB med obdobjem 1952 in 1967 izvajala v Pacifiku in v Avstraliji. Med preko 20000 vojaki, ki so bili vključeni v postopke ob testiranjih, jih je do leta 1999 od 2500 vključenih v raziskavo umrlo že 30% (750), večina okoli petdesetega leta starosti. Med umrlimi je bilo zabeleženih več kot 200 (27%) poškodb in anomalij skeleta, 4% otrok veteranov poročajo o težavah z neplodnostjo (glej <http://www.bntva.com/>, 12.06.2007).

Osebe, ki so sodelovale pri testiranjih kemičnega in biološkega orožja na inštitutu Porton Down (vsega skupaj prav tako okoli 20 000 veteranov), poročajo o zmanjšani kakovosti življenja in o posledicah, ki se v določenem segmentu enačijo s tistimi, ki jih čuti tisti del sodelujočih v Zalivski vojni, ki je bil izpostavljen živčnemu plinu: prav tako so podvržene visoki stopnji umrljivosti, povečanemu številu rakavih obolenj, boleznim, ki prizadanejo oči in spominsko zaznavanje, napadom omotičnosti in nepravilnostim pri delovanju srca, glavobolom in napadom jeze ter težavam pri spanju in koncentraciji. Zaradi pritiska javnosti se je britanska vlada odločila za podrobnejšo raziskavo zdravstvenega stanja prizadete veteranske populacije, vendar so veterani zaradi omejenosti projekta zgolj na srčna obolenja in umrljivost tistih oseb, ki so v Porton Downu bivali med 1940 in 1980, odpovedali sodelovanje s Svetom za medicinske raziskave (*Medical Research Council*) in objavili kritiko predvidljivosti rezultatov vprašalnika, ki bi MO opralo krivde, poslanega vzorcu 500 oseb (povzeto po http://newsnote.bbc.co.uk/mpapps/pagetools/print/news.bbc.co.uk/2/hi/uk_news/england/w..., 13.06.2007). 269 oseb, sodelujočih v programih inštituta med letoma 1939 in 1989, je (po navedbah MacKenzie za *New Scientist*, 29.07. 2006) v letu 2006 vložilo tožbo proti britanski vladi.

Najmanj sporno skupino obolelih veteranov, katerih zdravstveno stanje je nedvomno posledica sodelovanja v OS, predstavljajo tisti posamezniki, ki se spopadajo z delno ali popolno invalidnostjo zaradi amputacije rok ali nog ali hudega oziroma popolnega poslabšanja vida. Po drugi svetovni vojni je bilo v VB več kot 36 000 amputiranih veteranov (Desmond in MacLachlan, 2003: 4), danes točno število žal ni znano, saj je nemogoče določiti delež bivših vojaških oseb med (po podatkih *Amputee Statistical Database for the United Kingdom: 2005/2006 Report*) približno 5000 osebami, ki letno iz različnih vzrokov ostanejo brez okončin. Prav tako ni podatkov o številu slepih veteranov, ki se združujejo pod okriljem organizacije St Dunstons', niti niso natančno navedeni vzroki za njihovo stanje, vseeno pa lahko, tako kot pri invalidnih osebah brez rok(e) in/ali nog(e), sklepamo o poškodbah pri uporabi ali izpostavljenosti bojnim sredstvom in orožju v okviru vojaških posredovanj.

Celotna paleta fizičnih poškodb in bolezni se seveda neposredno navezuje tudi na psihične posledice, ki so nemalokrat stalni spremljevalec obolelih. Nacionalna zdravstvena mreža, vojne pokojnine in odškodnine MO naj bi bile tisto kompenzacijsko sredstvo, ki bi veteranom kljub težavam omogočalo normalno življenje, žal pa je, tako veterani, pretežno dostopno in prenizko zastavljeno, da bi bilo ključno za napredek pri postopkih zdravljenja in pri poskusih prilagajanja posameznikov širši družbeni skupnosti. Namesto učinkovitega plačnega in pokojninskega sistema se tako država poslužuje širjenja dokazov v svoj prid in več kot očitno konstantno nadaljuje pot zanikanja odgovornosti, kar ji presenteljivo dobro uspeva kljub sicer dobro razvitemu demokratičnemu nadzoru in civilnemu vplivu nad vojaško organizacijo.

4.3.5.2 PTSM in druge oblike psihičnih obolenj

Psihični problemi, specifični za posameznike v enotah, ki sodelujejo v vojaških konfliktih, segajo od blažjih psihičnih travm, s katerimi se osebe soočajo že na bojišču samem, pa vse do težjih stresnih odzivov, ki vojake

in vojakinje ter kasneje veterane nemalokrat spremljajo do konca življenja. Stresni odzivi v borbi, ki nastopijo že v času delovanja v bojnih enotah, so (po Poliču, 1993: 24-25) posledica primarnih (zaznava bližnje zunanje grožnje življenju, nesposobnost obvladovanja le-te ter kasnejše občutenje jeze, nemoči, ki lahko vodi v propad posameznika ali enote) ali sekundarnih vzrokov (delujejo kot dejavniki »praznjena osebnih virov«, na primer dehidracija, fizični napor, mraz, pomanjkanje spanja ali hrane itd.). Tovrstni stresni odzivi lahko prerastejo v PTMS, slednja pa je motnja, ki prizadene največ vojakov – kljub temu, da je kot psihiatrična motnja širok pojem, ki zajema tudi težave posameznih civilistov (ki se soočijo npr. z naravnimi katastrofami, ropom, posilstvom itd.), je namreč specifično značilna prav za vojaške osebe, ki so bile izpostavljeni travmatičnim dogodkom in vodi v podoživljanja stresne situacije, v izogibanja faktorjem, ki bi lahko privedli do spominskih dražljajev ter, nenazadnje, tudi k znakom fizičnega stresa.

Vojna v Iraku je v zadnjih letih okrepila zavedanje, da aktivna vojaška služba lahko prinese psihične posledice osebi, ki jo opravlja. Kljub temu je v VB iz obdobja pred vstopom v 21. stoletje zelo malo gradiva o mentalnem zdravju bivših vojakov in vojakinj, saj z izjemo parih manjših selektivnih raziskav, opravljenih pri veteranih Falklandske vojne (1982), skorajda ni objavljenih študij. Večina gradiva tako zopet prihaja iz ZDA, s poudarkom na tistih povratnikih iz vietnamske vojne, ki so aktivno delovali v bojnih enotah in s središčem v debatah o PTSM.

Stanje v ZK se nekoliko izboljšuje v zadnjih letih. Ozko usmerjene študije, nedostopne širšemu krogu ljudi ali pa preprosto preveč strokovne za laično javnost so dobile protiutež v splošnejših raziskavah. Psihiatrična obolenja britanske veteranske populacije in njihove izkušnje z metodami zdravljenja so bila tako nedavno predmet študije, ki je v letu 2005 podala oris pogostosti mentalnih nepravilnosti in vedenjskih odstopanj reprezentativnega vzorca bivših vojakov in vojakinj, ki je sodeloval tudi v drugih raziskavah, vodenih na KCMR (Iversen in drugi, 2005a: 480-486). Odgovarjalo je 315 oseb (vsi z veteranskim statusom), 98% od vseh je bilo v vojski zaposlenih s polnim delovnim časom, 12% je bilo žensk.

Povprečna starost je bila 40 let, največji delež jih je prihajal iz KV (78,7%). Povprečno so v OS ZK preživeli 14,3 leta, od konca njihove vojaške kariere je, prav tako v povprečju, minilo 8,3 leta. Večina vprašanih je bilo v času ankete poročenih (62,9%), 16,3% je bilo ločenih in 20,8% jih je živelo samskih oziroma v izvenzakonski skupnosti. Omejitev te raziskave je bila 64% odzivnost anketiranih, njihovo samoocenjevanje in izključenost socialno najbolj ogrožene skupine, ki jo predstavljajo brezdomci, rezultati pa so bili sledeči: 43,8% vprašanih je zbolelo za enim izmed psihičnih obolenj (glej preglednico 4.5.3.2.1), 81,2% od teh je ocenilo, da ima težave z duševnim zdravjem. Skoraj tretjino vzorca (28,9%) je poročalo o mentalnih težavah, ki naj bi se pojavile že v času služenja (najpogosteje depresija in stres) in polovico tega deleža jih je takoj poiskalo strokovno pomoč. 58,4% jih je to storilo šele v času poteka raziskave – večina pri svojih splošnih zdravnikih (86,9%), le nekaj pri psihiatrih (28,7%) in psihologih (8,1%); za svoja obolenja jih je 83% pridobilo zdravila, med njimi je bilo največ tistih, ki so zboleli za depresijo in najmanj odvisnikov od alkohola ter bolnikov s PTSM. 14% anketiranih je bilo v času študije brezposelnih.

Najpomembnejši ugotovitvi raziskave sta bili sledeči:

- največje število prepoznanih obolenj med bivšim vojaškim osebjem predstavljajo klasične psihiatrične motnje (depresija) in ne specifične bolezni, ki bi bile posledica služenja v vojski (PTSM),
- od vseh obolelih jih je samo približno polovico poiskalo strokovno pomoč, ki je le v redkih primerih specialno prilagojena potrebam bolnika.

PREGLEDNICA 4.3.5.2.1

Psihiatrične diagnoze

DIAGNOZA	Število obolenj	Delež glede na celoto v % (n=313)
DEPRESIJA	167	53,4
Težja depresivna motnja	78	24,9
Delna depresivna motnja	12	3,8
Lažja kronična depresija	59	18,8
Manjša depresivna motnja	13	4,2
Depresija zaradi psihičnih težav	5	1,2
NERVOZA	57	18,2
Panična nervoza	4	1,3
Splošno nervozno obolenje	26	8,3
Druge oblike nervoze	28	8,9
ODVISNOST OD ALKOHOLA	37	11,8
PTSM	51	16,3

Vir. Iversen in drugi, 2005a: 482

Najbolj ranljiva skupina med anketiranimi so bile samske osebe z nižjimi čini, od katerih jih je največ sodelovalo v enotah KOV. Analize nagnjenosti k samomorilnosti so potrdile, da je kljub temu, da večina vojaškega osebja beleži manj samomorov kot je značilno za civilno družbo, med mlajšimi bivšimi predstavniki kopenske vojske večja stopnja samomorilnosti kot pri njihovih vrstnikih v civilu (Iversen in drugi, 2005a: 483-484).

Podroben pregled dobljenih rezultatov opisane študije in razmislek o dejanskem stanju, ki bi bilo ob popolni študiji, ki bi vključila vse prizadete, zagotovo še nekoliko bolj zaskrbljujoče, vodita k sklepom, ki v osnovi pomenijo negativno oceno državnega sistema vojaškega zdravstva, ki temelji na univerzalni dostopnosti vsem državljanom (vojska nima svoje mreže zdravstvenih storitev) in ne omogoča temeljitejših pregledov ranljivi vojaški in veteranski populaciji. Ugotovitev raziskovalne skupine, da največje število motenj predstavljajo klasična psihiatrična obolenja, ki niso

specifična za pripadnike OS, je sicer smiselna pri opisovanju oblik bolezni, še vedno pa ne pomeni, da lahko vojska kot državna institucija preprosto stopi na stran in vsem opisanim težavam prilepi oznako splošnosti.

Poročilo, da ima skoraj polovica anketirancev uradno prepoznane psihične motnje in da se večina vseh vprašanih zaveda obstoja podobnih težav, bi moralo biti dovolj za intenzivnejši pristop k problemu, iskanje pomoči, ki je za vojne veterane zaradi discipline in mačističnih vrednot, katere jim je vcepilo vojaško življenje, na nek način priznanje šibkosti, pa bi moralo z doslednim opozarjanjem pridobiti oznako koristnosti. V teku raziskave se je ponovno potrdil pomen primarne družbene skupine: manj ranljive so poročene osebe z družino, ki imajo ustvarjeno stabilno družbeno okolje. Mlajše osebe, ki jim je vojaška služba morda predstavljala celo prvo zaposlitev, so očitno tudi v tem smislu najbolj občutljive, za kar bi morebiti lahko iskali vzrok tudi v pred vstopom v vojsko še ne dodelanih življenjskih smernicah. Psihična labilnost zagotovo pripomore k oblikovanju bolezenskih znakov, prav zato bi bilo morda potrebno bolj poudariti tudi prispevek vojaških psihiatrov, psihologov in ostalih posameznikov, katerih področje dela je človekovo psihično ravnotežje.

Toda celotno sliko in kritiko lahko ponovno jemljemo zgolj kot enega izmed rezultatov določene analize, ki ni nujno edina pravilna in relevantna. Drugo delo na področju psihiatričnih obolenj, ki prav tako prihaja iz *King's Centre for Military Health Research*, je poseben raziskovalni program³⁰, ustanovljen v marcu 2003, ki je obravnaval psihično in fizično zdravstveno stanje vojaškega osebja (rednih pripadnikov, rezervistov in civilnih uslužbencev MO), sodelujočega v operacijah vojne v Iraku v letu 2003. Program, ki se je pričel odvijati z namenom upoštevanja spoznanj iz Zalivske vojne, je s prvimi rezultati postregel maja 2006, le-ti pa niso pokazali nobenih posebnih odstopanj oziroma vpliva sodelovanja v vojni na zdravstvenem stanju vojakov, niti ni bilo posebnosti v psihičnih obolenjih,

³⁰ Program z nazivom »A Study into the Physical and Psychological Health of Op Telic 1 Veterans« vodita profesorja Simon Wessely in Cristopher Dandeker,

kot so bila na primer prisotna v obdobju neposredno po Zalivski vojni³¹ (<http://www.thrrb.org.uk/research/re1.html>, 04.05.2007). Na tem mestu se seveda postavlja vprašanje enotnosti kriterijev, še posebej pa iz dobljenih rezultatov izstopa oznaka »posebnosti«, ki seveda ne izključuje klasičnih psihiatričnih obolenj, opisanih zgoraj. Ne glede na zadnje trditve lahko nedvomno zaključimo, da psihološke motnje zagotovo so del splošne vojaške mentalitete, ki v veliki meri vplivajo na potek posameznikove življenjske poti ob prihodu iz vojaške institucije. V odvisnosti od kraja služenja in neposrednosti stikov z nasprotnikom v bojnih situacijah³² se oblikujejo glede na čustveno labilnost posameznika, njihovo zdravljenje pa je v veliki meri prepuščeni samoiniciativnosti zavedanja osebe, ki čuti bolezenske znake.

4.3.5.3 Odvisnost od drog in alkohola

Socialni problemi vojaških veteranov se ne glede na državo, v imenu katere so nekdanji vojaki in vojakinje opravljali svoje delo, med seboj povezujejo in so v svojem bistvu popolnoma odvisni drug od drugega. Po končanem služenju se med ranljivim delom veteranske populacije ustvari krog, v okviru katerega se otepajo z brezdodomstvom, brezposelnostjo, kriminalom in drugimi težavami, zelo pogosto poskušajo rešitev poiskati tudi z jemanjem nedovoljenih živil in z zlorabo alkohola. Kot je bilo navedeno v raziskavi, opisani v prejšnjem poglavju (po Iversen in drugi, 2005b: 175-184), se jih je med vsemi britanskimi državljani, ki so v obdobju med 1997 in 2003 zapustili vojsko ter podali svoje podatke (3166 oseb), za osebe s težavami z alkoholom izreklo 11,9%, jemanje drog in nedovoljenih poživil pa žal ni bilo del postavljenega vprašalnika. Če podatek nekoliko posplošimo in upoštevamo, da letno OS ZK zapusti okoli 21 000 posameznikov (od 18000

³¹ Komentarji posledic Zalivske vojne s strani medicinske stroke in raziskovalnih skupin zanikajo obstoj posebnega sindroma, ki bi bil specifičen za veterane operacij v Zalivu; strokovnjaki priznavajo nagnjenost k celemu nizu simptomov duševnih bolezni, ki naj bi bile enake kot v drugih vojnah, hkrati pa zanikajo obstoj enega samega osrednjega vzroka, ki bi povzročal mentalne težave (BMJ 1999; 318: 290),

³² Kot navaja Jelušičeva (Jelušič po Grossmanu, 2002: 118-119), je strah pred ubijanjem sočloveka in občutek obžalovanja manjši ali celo ničten na večjih oddaljenostih, kar pomeni, da je travma zaradi ubijanja hujša, če je žrtev blizu.

do 24 000), naj bi bilo tistih veteranov, ki se srečujejo s težavami z alkoholom, okoli 2500.

Zatekanje k alkoholu in drugim poživilom ima v vojaških vrstah že dolgo zgodovino. Stresne situacije in podvrženost strogim vojaškim pravilom in disciplini omili uživanje alkoholnih pijač, ki kratkoročno pospešijo občutek olajšanja in sproščenosti, enak psihološki učinek zaznamuje tudi kajenje marihuane in jemanje trših drog. Odvisnost, ki nastopi kmalu zatem, ko oseba prične z jemanjem poživil vsakodnevno, sčasoma pripelje do povečane nervoze, depresije, težav s spanjem, nenadnih sprememb v razpoloženju, do nasilnega vedenja in samomorilskih nagnjenj (http://hcd2.bupa.co.uk/fact_sheets/Mosby_factsheets/alcohol_abuse.html, 04.06.2007). V zadnjih letih se veliko poroča o tovrstnih težavah veteranov, ki so svojo vojaško kariero oblikovali v enotah, ki so bile del Zalivske vojne, Vietnamskega konflikta ali, v zadnjih letih, spopadov v Iraku. Čeprav večina virov ponovno prihaja iz ZDA, lahko podatke vsaj deloma poenotimo z britanskimi, saj obe državi v vseh navedenih konfliktih aktivno sodelujeta. Veliko število veteranov, ki se vrne iz navedenih področij, se sooča s psihološkimi travmami in fizičnimi poškodbami. Pogosta reakcija na zdravljenje ali zanikanje obojih vrst težav je uporaba ali zloraba alkohola in tovrsten poskus pobega spominom na bojno delovanje. Kot navaja vojaški psihoterapevt Thomas R. Kosten iz veteranskega centra v Houstonu (na http://www.huffingtonpost.com/asha-bandele-and-tony-newman/veterans-suffering-from-t_b_43779.html?view=print, 04.06.2007), je jasno, da se tudi v vojni v Iraku že v vojski vse več vojakov zateka k zlorabi alkohola in da se proti stresu po končani karieri na bojišču borijo na enak način kot so se proti negativnim izkušnjam iz Vietnama: rešitev, ki jo vidijo kot edino možno, se jim najučinkoviteje ponuja v obliki alkohola in drog. Na posledice iraške vojne in sodelovanja v operaciji TELIC se je posebej osredotočilo tudi britansko MO, ki se zaveda psihofizičnih tveganj svojih vojaških enot na tem območju. Z namenom zaščite veteranov in veterank je ustanovilo program, ki se nanaša na njihove potrebe po končani vojaški službi (zdravstvene težave, stres, alkoholizem, odvisnost itd.), GVMAP (*Gulf*

Veterans Medical Assessment Programme) pa poleg tega deluje tudi kot raziskovalni in diagnostični center (VeteransWorld, 2006, št. 3: 3).

Ker se, kot že rečeno, zloraba prepovedanih substanc neposredno navezuje na problem brezdomstva, se je nanjo v delu svoje študije osredotočila tudi skupina znanstvenikov iz KCMHR (Dandeker in drugi, 2005: 29-30). Sklepna ugotovitev njihovega dela navaja, da ima v primerjavi z veteransko populacijo med brezdomci več problemov z alkoholom in drogami civilno prebivalstvo, približno enak delež obeh pa je bilo zaradi težjih problemov tovrstne oblike hospitaliziranih oziroma vključenih v program zdravljenja. Enaki odgovori so se pojavljali pri vprašanju, koliko dni so posamezniki v preteklem mesecu preživeli opijanjeni in kolikšna je njihova odvisnost od marihuane, kokaina in drugih drog: na obe vprašanji je pozitivno odgovorilo bistveno več civilnih oseb kot bivših vojakov in vojakinj, kar pa takoj postane vprašljivo ob predpostavki, da, vsaj glede na izkušnje iz dosedanjih raziskav, veterani ne želijo priznati, da imajo težave, niti o njih nočejo govoriti.

Kljub temu, da različne oblike odvisnosti, o katerih govorimo, ob primerjavi veteranov in civilne populacije med brezdomci naj ne bi odstopale od splošnega stanja v družbi, pa je zanimiv podatek iz veteranske publikacije *VeteransWorld* (2005, št. 1.: 6), kjer je ravno zloraba drog in alkohola navedena kot eden izmed šestih sklopov najpogostejših razlogov za nastop brezdomske situacije. Povezana z nezadostno razvitostjo veščin, potrebnih za življenje v civilu, s pomanjkanjem samozavesti in s skrhamo mentalno samopodobo, predstavlja temelj za izgubo službe in stanovanja, kar praviloma vodi v na začetku omenjeni krog socialnih problemov.

Kot eden izmed temeljnih vzrokov za nastop odvisnosti se vedno bolj pogosto navaja tudi PTSM, o kateri je bilo govora v prejšnjem poglavju naloge. Nekontrolirano nastajanje motenj v obliki bolečih spominov pogosto privede do začetnega menjavanja zaposlitev, do ločitvenih postopkov, brezdomstva in do razvoja odvisnosti od drog ali/in alkohola. Težave pri nadzorovanju simptomov tovrstnih psihičnih motenj lahko v končni fazi

pripeljejo tudi do samomorilskih teženj in rezultat pri veteranski populaciji je bilo (že v letu 2003) 107 samomorov med vojaškim osebjem, ki je sodelovalo v Zalivski vojni.

Alkoholizem se lahko oblikuje tudi kot odgovor na telesne poškodbe, slepoto, invalidnost in ostale zdravstvene motnje. Vdanost v usodo in obup nad nezmožnostjo normalnega bivanja in sodelovanja na različnih področjih družbenega udejstvovanja pripeljeta v prvi vrsti do psihičnih motenj, ki se nadaljujejo v zlorabi alkoholnih pijač, zdravil in drog. Na tem mestu so še toliko bolj pomembne oblike pomoči in veteranske organizacije ter združenja, namenjene osebam s specifičnimi potrebami, seveda pa je odločitev o vključevanju zopet odvisna od posameznika in ob čustveni labilnosti ter psiholoških motnjah večkrat ostane neizkoriščena možnost. Kot na vseh področjih, kjer se pojavljajo težave, bi se tudi na tem morala vzpostaviti učinkovitejša shema pomoči, ki bi delovala preventivno in ne bi nastopila šele takrat, ko se izvor problema že zabriše v zamegljeni sliki, gledano v celoti pa alkoholizem zagotovo ni z lahkoto rešljiva težava, kar potrjuje tudi dejstvo, da je njegova razširjenost v sodobnosti že zdavnaj prerastla okvire, katere bi lahko katerakoli sodobna zahodna država sploh še nadzorovala.

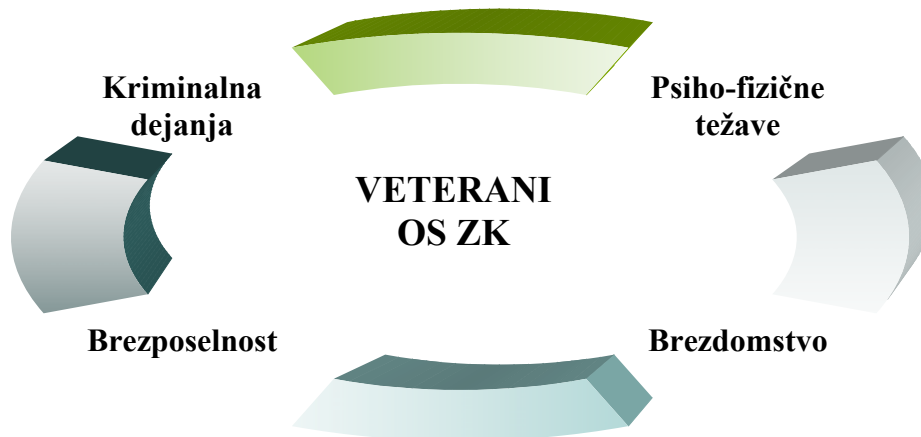
4.3.6 ZAKAJ SOCIALNI PROBLEMI IN KAKŠEN JE NJIHOV VPLIV NA ŽIVLJENJE VETERANOV?

Izkušnje britanskih veteranskih organizacij kažejo, da se posamezniki po končani vojaški službi ali takoj prilagodijo novemu načinu življenja, ali pa že v prvih dneh izgubijo samozavest in samozaupanje ter zdrsnejo po družbeni lestvici strmo navzdol. Težave, s katerimi se veterani spopadajo, se na nek način porazdeljujejo v shemo vzročno-posledičnega razmerja (glej sliko 4.3.6.1), kar pomeni, da zloraba nedovoljenih substanc, psihične težave, zdravstveni problemi itd. skoraj praviloma vodijo v izgubo stanovanja in službe, enak pa je tudi proces v obratni smeri: brezposelnost

vodi v pijančevanje in psihične motnje, vse skupaj pa lahko kmalu nadgradi tudi stanovanjski problem.

SLIKA 4.3.6.1

Povezanost socialnih problemov britanskih veteranov

O izvoru socialnih problemov je, razen analiz in splošnih opisov, žal napisano premalo, vsaj v smislu natančnejše opredelitve situacij, ki povzročajo oblikovanje celotnega spektra obstoječih težav. Kljub temu, da večina veteranov dobro preide iz vojske nazaj v civilno življenje, je manjšina tista, ki kliče po pojasnitvi razlogov za krizo, pa najsi bodo to razlogi, izhajajoči iz primarne družbene skupine, ki so ji pripadali pred vstopom v OS, ali pa posledica načina dela in bivanja v vojaški organizaciji. Veteranska organizacija se, glede na vsebino njenih spletnih strani, očitno zaveda dvojnosti situacije, vseeno pa zgolj opozarjanja niso dovolj in ne prinašajo večjih korakov naprej.

Kot sem v nalogi že napisala, bi bilo ob zelo široko zastavljeni definiciji pojma veteran vojsko težko bremeniti za vse težave, s katerimi se srečuje njeno bivše osebje v sodobnosti, kar je dokazljivo z večimi dejstvi. Zaradi široke dostopnosti vojaškega življenja mladim obstaja zelo velika verjetnost, da se bodo vanjo vključili tudi tisti, ki ne uspejo v civilnem

življenju ali pa živijo v težkih socialnih razmerah. Glede na to, da v smislu rešitve stanovanjskega in zaposlitvenega problema oborožene sile predstavljajo dober izhod, ga seveda lahko uporabijo vsi tisti interesenti, ki izpolnjujejo vsaj osnovne pogoje, rešitev pa je le redko dolgoročna in se zgolj v izjemnih primerih naveže na daljšo vojaško kariero. Merila, po katerih v VB danes sprejemajo kandidate za vojaško službo v rednih enotah³³ so v večini enotna za vse, glede na poklicne ambicije se nekoliko razlikujeta le poglavji zahtev po kvalifikacijah (ki pri navadnih vojakin ne zahteva posebnosti, pri kandidatih za častnike pa navaja potrebo po doseganju minimalno 35 točk na posebnih testih, ki jih pripravi MO) in starostna omejitev (ki je pri vojaki 16-33, pri častnikih pa 17-28 let, z možnimi izjemami navzgor). Ne glede na karierna izhodišča so izključene osebe z večjimi zdravstvenimi težavami oz. posebnostmi (astma, kronične pljučne bolezni, težave s hrbtenico, slabovidnost, naglušnost, težave z želodcem, nosečnost, psihični problemi itd.) in tisti, ki so bili pred kratkim obsojeni na zaporno kazen, vojaško življenje pa je vendarle dostopno vsem, ki so kaznivo dejanje storili že pred časom, saj naj bi bilo, po mnenju oblikovalcev vojaškega podsistema, potrebno tudi takšnim posameznikom ponuditi drugo možnost (<http://armyjobs.mod.uk/How+do+I+Join/>, 14.06.2007).

Če bi želeli izločiti natančno število vseh tistih britanskih državljanov ter ostalih, ki imajo po zakonu pravico vključitve v OS (državljeni britanskih prekomorskih teritorijev ter držav članic Commonwealtha, osebe pod britanskim protektoratom in Irci) in se že pred sprejetjem soočajo s socialnimi problemi³⁴, bi pravzaprav morali poznati natančno evidenco njihovih prihodkov, bivanjskih razmer in družinskih odnosov pred vstopom v vojaško službo. Vojska priznava obstoj t.i. »potencialnih dejavnikov ranljivosti osebja« pred vstopom. Navaja jih kot ekonomsko nestabilnost, družbeno nesprejetost, težave v družini, psihične in fizične zlorabe, alkoholizem in kriminalno preteklost (glej

³³ Tukaj se bom osredotočila predvsem na kopensko vojsko, od koder (v primerjavi z mornarico ali letalstvom) izhaja največ veteranov s socialnimi problemi,

³⁴ Na tem mestu so izključeni alkoholiki in bolniki z zgoraj omenjenimi zdravstvenimi težavami, saj jih iz samega nabora izključuje že pravilnik o vpisu.

http://www.veteransagency.mod.uk/pdfs/publications/misc/needs.map.pdf#search/needs_map.pdf, 18.09.2006), nikjer pa ni zabeleženo število ranljivih posameznikov, kar pomeni, da tudi če obstaja evidenca tovrstnih podatkov, zaradi pravice do zasebnosti le ti niso dostopni, niti jih MO ne uporablja kot opravičila javnosti, kar bi nenazadnje lahko storilo v smislu preložitve odgovornosti in vsaj delne izoginitve očitkov o pozabljanju na veterane.

Kljub obstoju skupine vojakov in vojakinj, ki se že pred vstopom v vojaško organizacijo spopadajo z osnovnimi vprašanji preživetja, ne smemo zanemariti obstoja velikega deleža posameznikov, ki se s težavami dejansko srečajo šele v času služenja. Institucionalizacija in psihični problemi, neposredno vezani na poklic vojaka, se ob zaključku službe povežejo s t.i. prehodnimi (tranzicijskimi) dejavniki, ki segajo od odpustov zaradi zdravstvenih težav in disciplinskih problemov, do odhodov brez formalne premestitve in do prenehanja delovnega razmerja s tistimi osebami, ki niso dokončali niti osnovnega urjenja, ali pa se soočajo z alkoholizmom in depresijo. Skupina, ki se kaže še kot posebej dovzetna za celoten niz težav, ostaja ranljiva tudi po zaključku vojaške kariere. Heterogenost njenih pripadnikov je še dodatna pomanjkljivost, mnogo od njih jih ostaja skritih zaradi dejstva, da sami sebe ne obravnavajo kot veterane, veliko število jih ne pozna služb, ki bi jim lahko nudile pomoč.

Sodobni veterani, mlajši posamezniki, ki vojaško kariero v določenih primerih izrabijo kot pobeg iz življenja na socialnem dnu, pa seveda niso edini kritičen del veteranske populacije. Kot navaja Veteranska agencija (na <http://www.veteransagency.mod.uk/>, 13.06.2007), dostikrat neviden del veteranov, ki se ne izpostavljajo v javnosti, predstavlja starejše bivše vojaško osebje (še posebej tisti, ki so nameščeni v domovih za ostarele), vojaške vdove in vdovci brez pokojnin, bolniki s kroničnimi duševnimi težavami ter brezdomci, ki živijo na robu družbe. V zadnjih letih se je nekoliko okrepila pozornost, ki jim je namenjena. Z ustanovitvijo Veteranske agencije in časopisa Veteransworld, ki izhaja od leta 2005, se končno izpostavljajo vprašanja, ki se dotikajo vsakdanjih dogodkov in

obletnic zanje pomembnejših datumov, hkrati pa ustvarjalci ter sodelavci obeh opozarjajo na društva, organizacije ter telefonske linije pomoči, kamor se veterani in veteranke lahko obrnejo po nasvet in pomoč. Vprašanje, kako živeti s socialnimi problemi, seveda nima enostavnega odgovora in ni rešljivo zgolj preko institucij. Prav gotovo bi morali povečati tudi enostavnejši način obveščanja, ki bi bil dostopen nižjim socialnim slojem, saj sicer dobro izdelane predstavitve veteranskih centrov in gibanj preko spletnih strani obidejo ravno najbolj ranljivo skupino, ki nima niti osnovnih materialnih dobrin, kaj šele dostopa do internetnih storitev. Problem je tudi v splošni osveščenosti britanske javnosti: zaradi profesionalnosti oboroženih sil se lahko velik del populacije izogne razmišljanju o delu v vojski in o težavah, ki izhajajo iz tega, pridobitev javnega mnenja pa je prvi korak k uspehu pri poskusu večanja pritiska na vlado in njene odločitve. V tem smislu je zagotovo pomembna pridobitev t.i. Dan veteranov (*Veterans Day*), ki so ga v VB prvič praznovali 27. junija 2006. Z opozarjanjem na narodno zavest o obstoju veteranske problematike, počastitvijo veteranov vseh starosti in osvetlitvijo doprinosov veteranskih organizacij je ta dan stopil ob stran Dnevu spomina na vse vojaške žrtve operacij in vojn, ki jih je vodila VB (*Remembrance Day*), s širjenjem informacij o veteranih in njihovem pomenu za državo pa bo skušal na posreden način pridobiti tudi sredstva za zmanjšanje socialnih težav.

Eden od socialnih problemov, ki ga do tukaj nisem posebej opisovala, je pa v obdobju zadnjih nekaj let izredno razširjen med veteransko populacijo, so tudi bankroti in finančne težave. Po navedbah organizacije SSAFA je viden konstanten porast števila finančnih polomov, značilnih predvsem za bivše moške pripadnike OS, ki niso lastniki nepremičnin, katere bi jim omogočale relativno finančno varnost (glej *VeteransWorld*, 2006/2007, št.6: 6). Vzroke za to organizacija vidi v razlikah v življenjskih stroških, ki se enormno povečajo ob prihodu posameznika iz vojske: upoštevajoč visoke najemnine, davke, mesečne račune in visoko ceno splošnih življenjskih dobrin, je ob nizkih ali sploh nobenih prihodkih skoraj nemogoče preživeti. Ob nastajanju vse večjih dolgov bivše vojaško osebje zaide v nerešljive finančne dolgove, ti pa zopet vodijo v isti krog težav, opisan že na začetku:

brezdomstvo, brezposelnost, težave z zdravjem vključno z zlorabo alkohola in drog in, nenazadnje, poskus hitre pridobitve materialnih dobrin ali maščevanja nad sistemom v obliki kriminalnih dejanj. Slednja lahko v opis življenja veteranov s socialnimi problemi dodajo še eno podpoglavje: prestajanje zaporne kazni. Na področju teh v sodobnosti sodelujejo MO, urad *Home Office* ter dobrodelne in druge prostovoljne veteranske organizacije, ki poskušajo vzpostaviti rehabilitacijski proces z namenom preprečitve povratništva. Njihovo delo temelji na svetovanju prostovoljcev, usposobljenih s pomočjo posebnih tečajev, ti pa so osnovani na poudarjanju prenosa temeljnih vrednot in norm, ki naj bi jih v procesu prevzganja ponotranjili zaporniki.

Britanska akademija za humanitarne in družbene vede (*The British Academy: The National Academy for the Humanities and the Social Sciences*) kot največjo težavo še vedno vidi psihične probleme, ki veteranom onemogočajo vzpostavitev normalnega življenjskega ritma ter povečujejo stopnjo tveganja in negotovosti ob izhodu iz vojaške organizacije. Čeprav je splošno sprejeto mnenje strokovnjakov, da posamezni dogodki ne morejo biti vzrok psihičnih travm, ampak te temeljijo na daljših socialnih procesih in dolgotrajnejših bivanjskih okoliščinah, raziskave stresa v vojski vendarle kažejo, da na nastanek trajnejših duševnih posledic lahko vplivajo tako nenehna izpostavljenost negotovim situacijam kot tudi enkratni travmatični dogodki. Ob upoštevanju dejstva, da tovrstni mentalni procesi pustijo posledice na celotnem poteku posameznikovega življenja, torej smemo zaključiti, da so lahko tudi psihične težave hkrati zelo pomemben vzrok in posledica socialnih problemov vojnih veteranov in veterank.

Življenje po končani vojaški službi se za veteransko populacijo lahko nadaljuje bodisi v normalnih življenjskih razmerah, bodisi kot nenehna bitka za preživetje. Ne glede na to, ali veterani izhajajo iz obdobja svetovnih vojn iz prejšnjega stoletja, ali pa je njihovo sodelovanje osnovano na sodobnih posredovanjih, kot sta bili vojni v Zalivu, Vietnamu ali spopadi na ozemlju bivše Jugoslavije, daljše obdobje bivanja v okviru vojaške institucije

zagotovo pusti posledice na njihovem dojemaju sveta in življenjskega okolja. V primeru popolnega ponotranjenja vrednot, ki veljajo kot prioritete v vojaškem sistemu (disciplina, ustaljen urnik, uporaba orožja, podvrženost vojaškemu zakonu in pravilom itd.), je vojska zagotovo lahko krivec za nastanek mnogih težav, je pa zato, vsaj po mojem mnenju, v njenem okviru potrebno preživeti daljše obdobje, kot en dan, ki je po novih merilih dovolj za pridobitev veteranskega statusa. Kako bo oseba prešla iz vojaškega nazaj v civilno okolje, je odvisno tudi od njene psihične stabilnosti in urejenosti družinskih razmer. Verjetnost, da bo prišlo do razpada sistema vrednot in do obupa v poskusu iskanja nove identitete je večja, če se posamezniki vrnejo v nestabilno družbeno okolje, kjer jih namesto podpore čakajo prepri in nerazumevanje. Alkoholizem, zloraba drog in poskus nasilnega reševanja problemov se oblikujejo v izhod v sili, v primeru brezposelnosti in stanovanjskih težav pa prispevajo le še zadnji drobec na poti k popolnemu propadu na družbenem dnu.

Ker veterani niso edini, ki se znajdejo na ulicah brez materialnih in duševnih dobrin, je težko trditi, da so težave, ki so posledica sodelovanja v OS, glavni faktor vplivanja na oblikovanje socialnih problemov, čeprav mentalne težave in poškodbe, ki so neposredna posledica služenja (PTSM, nespečnost, invalidnost, naglušnost itd.), v dobršnem delu kažejo na to. Vsekakor si veteranska populacija že zaradi narave opravljenega dela v imenu države zasluži posebno pozornost, v ospredje pri poskusu reševanja vedno bolj pereče problematike pa se danes vedno bolj vključujejo različne veteranske organizacije in društva, ki kljub dolgoletnemu obstoju predvsem v sodobnosti pridobivajo na pomenu. Njihov doprinos in delo bo opisano v naslednjem poglavju, kjer bom socialno problematiko preko specifičnih značilnosti posameznih združenj še nekoliko podrobneje osvetlila.

4.4 VETERANSKE ORGANIZACIJE IN DRUŠTVA

»Odšel sem v zavetišče za brezdomce v Oxfordu in 40%
od vseh tam zbranih jih je bilo bivših vojakov...«

(Craig Treeby za BBC, 26.10.2006)

Ustanavljanje veteranskih skupin, ki v svojem okviru združujejo veterane na podlagi vrste, tipa, kraja ali enote služenja ter tistih, ki se po končanem služenju srečujejo s psihičnimi težavami ali telesnimi poškodbami, ima v VB dolgo tradicijo, ki sega že v obdobje pred začetkom prejšnjega stoletja. Kot najpomembnejša tovrstna organizacija, ki je z združitvijo štirih že prej ustanovljenih ločenih odsekov postavila temelj veteranskemu gibanju, se je leta 1921 oblikovala *British legion*, ki z dodanim nazivom *Royal* (kraljeva) deluje še danes. Postopoma se ji je pridružila še vrsta drugih organizacij, ki večinoma pokrivajo vsaka svoje področje, za veterane na državnem nivoju pa praviloma skrbi krovna *Service Personnel and Veterans Agency*, ki deluje pod okriljem Ministrstva za obrambo.

Poleg nekaterih pomembnejših organizacij, ki jih bom opisala v nadaljevanju, v Veliki Britaniji obstaja še cel niz ožje specificiranih veteranskih društev³⁵, ki se po pripadnosti svojih članov v grobem delijo:

- Na kopenska, mornariška in letalska ter združenja podenot vseh treh zvrsti (*Royal Commonwealth Ex-Services League, H.M.S. St Vincent Association, King George's Fund For Sailors, Legion of Frontiersmen Volunteer Reserve,...*),
- glede na kraj stalnega bivanja in glede na prizorišča spopadov, v katerih so njihovi člani sodelovali (*The Burma Star Association, The Earl Haig Fund Scotland, The Officers Association Scotland, Erskine, National Gulf Veterans and Families Benevolent Association, Suez Veterans Association, ...*),

³⁵ Po navedbah Veterans Agency (http://news.bbc.uk/2/hi/uk_news/england/oxfordshire/6085578.stm, 15.05.2007) je vseh organizacij in društev, namenjenih vojnim veteranom in veteranska, v VB preko 400.

- na društva, ki skrbijo za informacije in pomoč v primeru psihofizičnih težav veteranov ter na dobrodelne organizacije, ki nudijo začasno zavetišče in finančno podporo ali pokojnino (*Crisis, Spaces, Shelter, Broughton House, Chaseley Trust, The Ex-Services Fellowship Centres, The Fellowship of the Services, Forces Pensions Society, Queen Alexandra Hospital Home, St. David's Home for Disabled Ex-Servicemen, ...*),
- na organizacije, ki povezujejo veterane in njihove družinske člane zaradi posebnosti družbene skupine ali skupnosti, ki ji pripadajo (*AJEX – Association of Jewish Ex-Servicemen and Women, Army Widows' Association, British Nuclear Test Veterans Association, War Widows Association of Great Britain, ...*),
- na tiste institucije, ki pod svojim imenom bivše vojake združujejo s sedanjimi (*Airborne Forces Security Fund, Aircrew Association, Association of Royal Navy Officers, Auxiliary Territorial Service and Women's Royal Army Corps Association (ATS & WRAC), Light Infantry Benevolent Association, Light Infantry Benevolent Association, Merchant Navy Welfare Board, The Royal Air Forces Association, Royal Army Veterinary Corps Association, The Royal Naval Association, ...*).

(glej http://www.veterans-uk.com/links/ex_serv.html, 22.05.2007)

Delovanje veteranskih društev in organizacij je lahko osnovano pod vladnim nadzorom ali pa je popolnoma neodvisno in predstavlja zgolj obliko prostovoljnega združenja, ki je v posameznih primerih lahko tudi politično aktivno preko organiziranja javnih protestov in drugih oblik družbenega delovanja. Njihova skrb za veterane se premika od svetovanja in finančne pomoči do nudenja različnih ugodnosti, kot so pravni nasveti, različni popusti pri organizaciji počitnic in potovanj ter denarni prispevki v primeru kriznih situacij. Pogoji za članstvo in širina organizacij so različni, vse pa, ne glede na temeljne karakteristike ali specifikke svojih članov, ohranjajo spomin na vojaške dogodke, zaslužne za posebnost statusa bivših vojaških oseb.

4.4.1 THE ROYAL BRITISH LEGION

The Royal British Legion je največja britanska dobrodelna organizacija, ki nudi finančno, socialno in emocionalno podporo veteranom, vojaškemu osebju, ki je še vedno v službi britanskih OS, ter vsem osebam, ki so od bivših ali obstoječih vojaških posameznikov neposredno odvisne. *British Legion* je bila z združitvijo štirih že prej obstoječih organizacij (*Comrades of the Great War*, *National Association of Discharged Sailors and Soldiers*, *National Federation of Discharged and Demobilized Sailors and Soldiers* in *Officer's Association*) ustanovljena leta 1921, 29.05.1971 pa ji je bilo dodan naziv »kraljeva«, pod katerim deluje še danes. (<http://www.britannica.com/ebi/article-209830>, 18.05.2007)

Služba *The Legion Careers Advice Service* v okviru organizacije s pomočjo kvalificiranega osebja skrbi za informacije, nasvete in napotke ob odhodu iz OS. Njena statistika beleži skoraj 36 000 dobljenih primerov v zvezi s pokojninskimi pravicami veteranov letno, v istem obdobju pa zaposleni opravijo približno 300 000 prijateljskih in dobrodelnih obiskov po domovih (bivših) vojaških oseb. Nezaposleni veterani lahko na tem naslovu zaprosijo za nujno finančno pomoč; ta se črpa bodisi iz državnega sklada, bodisi iz humanitarnih in dobrodelnih prispevkov organizaciji. V zadnjih letih je od delovanja BL odvisnih skupno okoli 10,5 milijonov ljudi, od katerih jih je približno polovica bivših vojakov in vojakinj.

Vrednote, ki jim sledi *The Royal British Legion* :

- spomin na preteklost: v čast žrtvam za svobodo,
- upanje: ob spominu na preteklost ima nova generacija boljše možnosti za lepšo prihodnost,
- tovarištvo: zaradi skupnih izkušenj in medsebojne podpore,
- nesebičnost: dajanje prednosti drugim,

- pomoč: tistim, ki jo potrebujejo in skupnosti v celoti (<http://www.britishlegion.org.uk/content/Who-We-Are-508920.shtml>, 15.05.2007)

Poleg že omenjenih osnovnih sredstev pomoči je pomembno tudi dodatno izobraževanje, ki ga organizacija omogoča pri iskanju zaposlitve ter praktični nasveti v zvezi z nastanitvijo. Nezaposlenim, ki so ostali brez službe zaradi dejavnikov, neposredno neodvisnih od njih samih, je na voljo kratkoročno brezobrestno posojilo (praviloma do £5000) s 5% varščino. Pridobitev sredstev je mogoča ob predložitvi dobrega poslovnega načrta za začetek samostojne poslovne dejavnosti, vrača pa se po končanem obdobju, ki ga določa podpisana pogodba (glej http://en.wikipedia.org/wiki/The_Royal_British_Legion, 18.05.2007).

Temeljne norme, ki jih zastopa *The Royal British Legion*, v britanski javnosti veljajo kot dokaz, da se je organizacija skozi zgodovino razvila v pozitivno družbeno silo, ki je skozi svoje ločine in klube, dobrodelne aktivnosti, političen vpliv ter delovanje za mir pomembno vplivala na britansko družbo in politiko ter v sodobnosti postala vplivna institucija na državnem nivoju (<http://www.amazon.co.uk/Lion-Poppy-Veterans-Politics-1921-1939/dp/0313324743>, 18.05.2007).

Razumevanje njenega delovanja in družbenega vpliva, ki ga ima, lahko pripomore k boljšemu delovanju drugih organizacij, kot simbol tradicije in stabilnosti pa naj bi prinašala Britancem sigurnost in zaupanje v državne institucije. Organizacija je pomembna zaradi širine podpore, ki jo nudi veteranski populaciji in zaradi prepoznavnosti, ki veteranom omogoča manj težav pri iskanju institucij pomoči. Dolga zgodovina kaže na pravilno oblikovanje politike delovanja, profesionalnost osebja pa hkrati vliva zaupanje v dejanskost vzpostavitve programov novih možnosti, ki jih s pravno in finančno pomočjo poskuša vzpostaviti kot na državnem nivoju vplivna organizacija.

4.4.2 SERVICE PERSONNEL AND VETERANS AGENCY (SPVA)

Service Personnel and Veterans Agency (SPVA) je bila ustanovljena z združitvijo *Veterans Agency (VA)* in *Armed Forces Personnel Administration Agency (AFPAA)*, namenjena pa je posredovanju neposredne pomoči približno 900 000 vojakom in vojakinjam ter bivšim vojaškim osebam (<http://www3.sympatico.ca/tomlipscombe/index.html>, 18.05.2007).

Organizacija deluje pod okvirom britanskega Ministrstva za obrambo, do katerega imajo interesenti dostop preko telefonske linije pomoči (*Veterans helpline*), in spletnih strani, na obeh naslovih pa so jim na voljo informacije in nasveti o socialnem varstvu, vojnih pokojninah, administrativnih potrdilih, nadomestnih plačilih, odlikovanjih in vojnih grobovih. SPVA vodi neposredno povezavo z organizacijami, prostovoljnimi skupinami in državnimi službami, kot je npr. socialna služba, ter upravlja z vojaškimi pokojninami v celoti. Pokojninska shema, po kateri deluje, zagotavlja finančno pomoč približno 240 000 vojaškim upokojencem ter njihovim vdovam na ozemlju VB, Republike Irske in v preko 100 drugih državah.

Kot posredovalno telo med ministri, vladnim oddelkom za delo in pokojnine ter med SPVA delujejo t.i. *War Pensions Committees*³⁶ (WPCs), ki skrbijo za porazdelitev vojaških pokojnin in hkrati z namenom upravljanja prispevka prostovoljnih in državnih organizacij nadzirajo delo SPVA ter obenem posredujejo ob morebitnih nepravilnostih v delovanju. Poleg WPCs deluje tudi osrednji svetovalni organ (*Central Advisory Committee on War Pensions*). Sestaja se praviloma dvakrat letno (junija in decembra), njegova glavna naloga pa je vrednotenje zadev, ki jih z zahtevo po pridobitvi dodatnega mnenja prednje postavi minister, zadolžen za veterane (*Minister for Veterans*).

(http://www.veterans-uk.info/homelessness/vets_agency.html, 15.05.2007 in <http://www.veterans-uk.info/pdfs/factsheets/fact12.pdf>, 18.05.2007)

³⁶ Prvi sveti za vojaške pokojnine (WPCs) so bili ustanovljeni že v letu 1921, kar sovpada z ustanovitvijo veteranske organizacije British Legion.

Temeljne dolžnosti *Service Personnel and Veterans Agency* so:

- vodenje vojaškega pokojninskega načrta (*War Pension Scheme, WPS*) v skladu z zakonodajo in obstoječimi medicinskimi ter znanstvenimi dosežki na tem področju,
- vodenje vojaškega načrta nadomestil (*Armed Forces Compensation Scheme, AFCS*) v skladu z zakonodajo in obstoječimi medicinskimi ter znanstvenimi dosežki na tem področju,
- nudenje pomoči in socialnega varstva vojnim veteranom s poškodbami, vdovam veteranov, osebam, odvisnih od njih in bivšim vojakom s pravico do nadomestil iz AFCS,
- upravljanje doma za veterane *Ilford Park Polish Home (IPPH)* v skladu s poljskim dokumentom *Polish Resettlement Act* iz leta 1947 ter ob izpolnjevanju vseh zakonodajnih in profesionalnih norm pri nastanitvi in negi,
- širjenje marketinške strategije, ki dviga stopnjo zavedanja in sprejemanja služb in podpore veteranom ter njihovim družinam v okviru širše veteranske iniciative,
- podpora razvoju in širjenju vseh iniciativ in služb, ki jih veteranski skupnosti namenja vlada (*Central Government*) v okviru svoje veteranske strategije,
- skrb za povračila bivšim japonskim ujetnikom iz druge svetovne vojne v skladu z vladno politiko,
- delovanje v smislu osrednjega telesa v okviru MO pri razdeljevanju pomoči in nasvetov veteranom, in, v okviru te funkcije, koordinacija širjenja kakršnekoli nove komunikacijske strategije, namenjene veteranom,
- svetovanje MO in ministrom na dolžnosti glede vojaških pokojnin in ostalih vprašanj.

Poleg navedenih osnovnih funkcij ima SPVA še naslednje dolžnosti:

- nudi administrativno podporo osrednjemu svetovalnemu organu (*Central Advisory Committee, CAC*) na področju vojaških pokojnin in Svetu za vojaške pokojnine (*War Pensions Committee*),
- skrbi za imenovanje vladnih predstavnikov na področju določenih dobrodelnih ustanov,
- koordinira predloge za častna priznanja s strani bivših vojaških oseb,
- organizira predstavitve vojaških upokojencev, vdov(cev) in članov Sveta za vojaške pokojnine,
- pomaga pri upravljanju bolnice *Leopardstown Park Hospital Dublin* (<http://www.veterans-uk.info/pdfs/factsheets/fact2.pdf>, 18.05.2007)

SPVA je vladna organizacija, ki skrbi za izvajanje zakonskih določil na področju varstva bivših vojaških oseb. Zaradi svojega statusa je pomemben cilj veteranov, ki so zaključili vojaško kariero, saj je edino telo, ki omogoča koriščenje veteranskih pokojnin in dostop do finančnih nadomestil, do katerih je upravičeno veteransko osebje. Kot krovno združenje deluje na področju celotne države in skrbi za vladno politiko pri obravnavanju veteranskih težav, seveda pa je potrebno upoštevati, da kot del državnega sistema ni popolnoma neodvisno od širše državne politike, kar pomeni, da je tudi količina sredstev, ki mu je namenjena, odvisna od oblikovalcev državnega proračuna.

Organizacija SPVA oblikuje temeljne smernice dela in razumevanja veteranske populacije. Preko časopisa *VeteransWorld*, ki izhaja pod njenim okriljem, ter preko drugih sredstev javnega obveščanja opozarja na veteranska vprašanja, obenem pa ohranja osrednjo vlogo pri vzpostavljanju načrta nudenja socialne in finančne podpore bivšim vojakom in vojakinjam.

4.4.3 SOLDIERS', SAILORS', AIRMEN AND FAMILIES ASSOCIATION (SSAFA)

SSAFA je državna dobrodelna služba, ki pomaga vojakom na služenju in bivšim vojakom, njihovim ženam, družinam ter vojaškim vdovcem in

vdovam. Pogoji za možnost pridobitve pomoči izpolnjujejo vsi, ki so zaključili vsaj en dan plačane vojaške službe v okviru državnih OS ali določeno (pozitivno ovrednoteno) obdobje službe v rezervni sestavi (<http://news.bbc.co.uk/2/hi/programmes/panorama/4691663.stm>, 15.05.2007).

Služba, ki ima sedež v Londonu, letno oskrbuje več kot 50 000 posameznikov, za katere dela profesionalno osebje in 7 000 prostovoljnih delavcev. Nudijo pomoč na domu, emocionalno in finančno podporo ter v skladu s svojimi pravili skrbijo tudi za druge potrebe, ki jih izražajo ali kažejo njihovi varovanci. Delo je zaupno, ljudem v stiski obljublajo spoštljiv in časten odnos.

Vprašanja, glede katerih se lahko posamezniki obrnejo na organizacijo SSAFA:

- posojila,
- kako postati prostovoljec v času vojaškega služenja,
- kako postati prostovoljec po končanem služenju,
- pogrebi in žalne slovesnosti,
- zdravstvena oskrba,
- namestitve,
- pokojnine in finančni dodatki,
- posebne potrebe in invalidnost,
- socialno delo,
- oskrba in pomoč bivšim vojaškim osebam,
- oskrba in pomoč zaposlenim v vojski.

(<http://www.ssafa.org.uk/contactUs.html>, 20.05.2007)

SSAFA finančno pomoč obljublja vsakemu, ki je:

- služil vsaj en dan v OS ZK, ne glede na čin ali enoto,

- neposredno odvisen od zgoraj opisane osebe – vključno z bivšimi zakonskimi partnerji ter vdovci in vdovami,
- zaključil eno leto služenja v rezervni sestavi OS ZK, ter vsem od nje/njega odvisnim osebam³⁷,
- zaključil en plačan dan v marinskem korpusu *Mercantile Marine* vključno z operacijami v Koreji, Suez, na Falklandih in v Zalivu, ter vsem od nje/njega odvisnim osebam,
- zaključil en plačan dan v policijskih enotah *Palestine Police Force* v drugi svetovni vojni ter vsem od nje/njega odvisnim osebam,
- zaključil eno leto služenja v združenju za nego in socialno varstvo *Association's Professional Nursing and Welfare Service*,
- državljan Velike Britanije, trenutno nameščen v tujini kot del OS ZK, ki je zaključil en plačan dan služenja izven domovine in vsaj še šest mesecev doma po vrnitvi.

(<http://www.ssafa.org.uk/howWeHelp.html>, 20.05.2007)

Kljub temu, da SSAFA omogoča tudi dostop do sredstev finančne pomoči, njena dobrodelna osnova v prvi vrsti ne zagotavlja neomejenega sklada, ki bi lahko temeljito zadovoljil potrebe vseh veteranov in veterank. Njen doprinos se tako kaže kot pomembnejši pri nujenju nasvetov glede specifičnih vprašanj, ki segajo ne samo na področje zdravstvenega in socialnega varstva veteranov, ampak odgovarjajo tudi na dileme pri izvajanju pogrebnih slovesnosti in pri vračanju družinskih članov veteranskega osebja nazaj v ustaljene tirnice civilnega življenja. Omejenost delovanja organizacije predstavlja njeno osredotočanje na londonsko okrožje, nedvomno pa število veteranov, ki so deležni socialne, emocionalne in finančne podpore z njene strani dokazuje, da London kot glavno mesto združuje tudi največje število veteranov s težavami, kar potrjuje pravilnost obstoja osrednje londonske organizacije, ki na nevladni

³⁷ V literaturi se uporablja izraz »dependants«, ki zajema bivše in obstoječe zakonske in izvenzakonske partnerje (zveza, tudi istospolnih partnerjev, mora biti trajna in dokazljiva), vdovce in vdove, otroke (ki so bodisi stari manj kot 18 let, 18 let ali več in v procesu šolanja, ali pa imajo posebne potrebe (invalidnost, mentalna obolenja) in se jih obravnava kot trajno odvisne) ter vse druge osebe, ki so zaradi kakršnegakoli razloga nesposobne samostojnega življenja (glej <http://www.ssafa.org.uk/howWeHelp.html>, 20.05.2007).

način skrbi za izboljšanje statusa vojaškega osebja s končanim služenjem v OS ZK.

4.4.4 COMBAT STRESS

Combat Stress - The Ex-Services Mental Welfare Society nudi podporo vsem britanskim bivšim vojaškim osebam, ki se zaradi travmatičnih dogodkov, katerim so bili priča v času služenja, soočajo s psihičnimi težavami, kot so klinična depresivnost, nervoza, post travmatska stresna motnja, izraba škodljivih substanc (kot npr. droge in alkohol), manična depresija itd.. Organizacija je bila ustanovljena leta 1919, z namenom, da bi vojnim veteranom prve svetovne vojne omogočila okrevanje od posledic vojnega dogajanja, danes pa svoje delo nadaljuje z nudenjem nege in socialne podpore vsem zgoraj naštetim, ki se iz vojaškega vrnejo nazaj v civilno okolje (<http://news.bbc.co.uk/2/hi/programmes/panorama/4691663.stm>, 15.05.2007).

Zgodovinski pregled delovanja organizacije poroča o pomoči preko 85 000 veteranom, trenutno njeno podporo prejema okoli 7000 oseb, katerih starost se giblje od začetka dvajsetih pa vse do poznih devetdesetih let. Delež žensk, ki se zatečejo po pomoč, znaša okoli 3% (Anglija in Wales - 2,3 %, Škotska – 1,6%, Irska – 7,2%). Osebe, ki za te posameznike skrbi, jim nudi oskrbo na domu in skuša izboljšati kvaliteto njihovega življenja preko posebnih rehabilitacijskih postopkov, katerih namen je žrtvam pomagati soočiti se z njihovimi travmami in težavami, povezanimi s spominom na vojne dogodke (<http://www.combatstress.org.uk/>, 20.05.2007).

COMBAT STRESS omogoča:

- kratkoročno zdravljenje v treh specialističnih centrih za nego v Shropshireji, Surreyju in Ayrshireju; slednji ponujajo celotno shemo postopkov zdravljenja, vključno s psihiatrično podporo in poklicno terapijo, ki veteranom pomagata ponovno vzpostaviti normalno

življenje, hkrati pa njihovim družinam omogočata čas za privajanje in hkraten odmor od bivanja z osebo s psihičnimi težavami,

- nudenje telefonske pomoči preko 12 regionalnih centrov socialnega skrbstva, ki pokrivajo celotno območje Britanije in Irske; osebje, ki dela v okviru teh centrov, je ponavadi prvi stik, ki ga ima veteran z organizacijo Combat Stress, služba poudarja, da je njihovo ravnanje ključnega pomena, saj praviloma predstavlja edino uteho, ki jo v trenutkih nervoze in stresa najde prizadeti posameznik; po prvih telefonskih pogovorih se delo zaposlenih v centru nadaljuje z obiski na domu.

(<http://www.combatstress.org.uk/welfare-and-treatment/what-we-provide.asp>, 20.05.2007)

Na pomoč organizacije posamezniki praviloma čakajo do šest tednov. Finančna sredstva, s katerimi razpolagajo, so v letu 2006 zaradi povečanih prihodkov znašala £748 000, v letu 2007 naj bi se predvidena poraba gibala okoli £357 000 (<http://www.combatstress.org.uk/combat-stress-society/financial-summary.asp>, 21.05.2007).

Combat Stress je specifična veteranska organizacija z natančno določeno ciljno skupino z dostopom do njenih aktivnosti. Zaradi vedno večjega obsega mentalnih težav bivših vojakov in vojakinj je izredno pomembna, saj priznava in potrjuje obstoj psihičnih bolezni, povezanih z delom v vojski, ki na državnem nivoju večkrat niso priznane kot izključna posledica služenja v vojski.

Omejitve dela združenja so predvsem v kratkosti bivanja v specialističnih zdravstvenih centrih, ki ne dosega popolnega okrevanja od večkrat doživljenjskih simptomov mentalnih težav, kar pa se vsaj deloma kompenzira z delom na domu, ki ga opravljajo zaposleni v organizaciji. V sodobnosti zelo razširjen in učinkovit sistem pomoči poteka preko svetovanja po telefonu, seveda pa je tudi to nedostopno psihičnim bolnikom z večjimi finančnimi težavami, ki se znajdejo brez stanovanja in službe ter vsem tistim posameznikom, ki se svojega položaja ne zavedajo.

Kljub določenim manjšim pomanjkljivostim Combatt Strees opravlja pomembno vlogo pri osveščanju veteranske populacije in širše javnosti o širini psihičnih problemov, s katerimi se soočajo veterani. Poskus rešitve tovrstnih težav je pogosto prvi korak k razreševanju celotne sheme socialnih problemov, v primeru uspeha pa celo preprečitelj potreb po nadaljnjih ukrepih, ki jih potrebuje bivše vojaško osebje, katerega mentalne težave se oblikujejo in manifestirajo v dodatnih oblikah kriznih situacij.

4.4.5 HAIG HOMES

Haig Homes je dobrodelno združenje, ki je bilo leta 1928 ustanovljeno v čast maršalu Earlu Haigu, ki se je zavzemal za pomoč veteranom (in njihovim družinam), še posebej tistim, ki so bili v času vojne ranjeni ali poškodovani.

Glavni namen združenja je ponuditi pomoč pri iskanju novih domov oziroma ustrezne nastanitve bivšim vojaškim osebam in njihovim družinskim članom ter jim omogočiti plačevanje zgolj minimalne najemnine. Trenutno je v stanovanjski shemi preko 1 300 hiš, stanovanj in bungalovov v 43 področjih VB (Anglija, Škotska, Wales, Severna Irska in manjši otoki), večinoma zgrajenih po prvi (350) ali drugi svetovni vojni (450) in v devetdesetih letih prejšnjega stoletja. Nastanitvene prioritete so v domeni tistih, ki v posebnem sistemu zbiranja točk, ki združuje kriterija vojaškega služenja in socialnih potreb, segajo najvišje: običajno so to tiste osebe, ki stanovanje najbolj potrebujejo, izjema so le primeri, ki bi lahko privedli do večjih nesporazumov ali neprimerne uporabe stanovanjskih kapacitet s strani neprilagodljivih posameznikov ali družin. (<http://www.haighomes.org.uk/aboutus.html>, 21.05.2007)

Iskalci nastanitve med veterani niso vezani na svoje siceršnje stalno prebivališče, kar jim omogoča izbiro preko celotne države. Povpraševanje po prostih stanovanjih se zaradi vse večje veteranske populacije povečuje, kar je zaradi nerealnih pričakovanj privedlo do ukinitve 18 izmed 45 čakalnih list. Kljub temu združenje med dobrodelnimi organizacijami ostaja

vodilno pri zagotavljanju nastanitvenih kapacitet bivšim vojaškim osebam, kar potrjuje tudi poročilo COBSEO (*The Condederation of British Service and Ex-Service Organizations*), ki se navezuje neposredno na problematiko brezdomstva pri britanskih veteranih.

Leta 1995 se je *Haig Homes* združila s sestrsko organizacijo *The Housing Association for Officers' Families (HAOF)*, ki je bila leta 1917 ustanovljena za vojne invalide in vdove. Danes za njihove kapacitete po celotni državi skrbijo lokalni sodelavci, ki upravljajo z nepremičninami ter organizirajo popravila in vzdrževalna dela. Ti so odgovorni in vodeni s strani vodje glavne pisarne v Mordenu, njihovo delo, ki med drugim zahteva izobrazbo na področju upravljanja in vodenja nepremičnin, pa zajema tudi sodelovanje z najemniki stanovanj. Poleg tega so stanovalci deležni tudi obiskov s strani nadzornega osebja (*Estates Depatment and Housing Management Trust*) - skrb za ohranjanje dobrih odnosov, redni stiki in kontrola stanja nepremičnin po navedbah organizacije ostajajo ena od glavnih prioritet njihovega delovanja.

(http://www.haighomes.org.uk/forms/Contex_Report1.doc, 21.05.2007)

Haig Homes deluje na enem izmed področij, kjer se veteranska populacija srečuje z največjimi težavami. Kljub temu, da ne omogoča brezplačnih namestitev in uporabe stanovanj, je njena zahteva po zgolj minimalnih najemninah dovolj za veliko povpraševanje po nastanitvenih kapacitetah, do katerih je dostop smiselno urejen s posebnim sistemom točkovanja. Čeprav zopet nedostopna najbolj ranljivemu delu veteranske populacije, ki zaradi takšnih ali drugačnih težav ne prejema nobenih finčnih nadomestil oziroma pokojnine, ohranja svoj pomen z ustanavljanjem veteranskih stanovanjskih skupnosti širom celotne države, njena nepremičninska naravnost pa ji omogoča striktnost pri upoštevanju lastnih načel delovanja.

4.4.6 SIR OSWALD STOLL FOUNDATION

SOSF je dobrodelna fundacija, ki invalidnim veteranom in brezdomcem z bivšim vojaškim statusom ponuja namestitvene kapacitete in službo pomoči. Ustanovljena je bila leta 1916 in od začetka namenjena vojakom, ki so bili trajno poškodovani v prvi svetovni vojni. Njen namen je bil omogočiti in pripraviti mesto oziroma kraj, kjer so si lahko vojaki s svojimi družinami ustvarili dom, obenem pa prejeli potrebno medicinsko in zdravstveno oskrbo, brez katere bi bili obsojeni na trajno hospitalizacijo. Oswald Stoll³⁸ je takrat organizaciji podaril zemljo, na kateri so s sredstvi, pridobljenimi z njegovimi predstavami in s prodajo pridobitev iz vojne zgradili prvi večji objekt in ga namenili bivšim aktivnim vojnim udeležencem.

(http://www.oswaldstoll.org.uk/about/how_we_began, 21.05.2007)

V sodobnosti fundacija nudi stanovanja vsem polnoletnim posameznikom s težavami, predvsem pa bivšim vojaškim osebam, pri čemer se je zavezala, da jim bo omogočila samostojno življenje kljub relativno težavnemu doseganju tovrstnih rezultatov. Uspešnost jim zagotavlja utečen model, ki kombinira dobre namestitvene pogoje in vrsto podpornih služb v okviru razumevajočega življenjskega okolja. Dosežki so vidni predvsem v skupnosti, ki prebiva v Fulhamu, kjer je bilo 157 stanovanj v letu 1916 prvotno namenjenih trajno poškodovanim vojnim herojem in njihovim družinam, danes pa v njih biva zelo heterogena skupina veteranov z različno življenjsko in vojaško preteklostjo.

Zaradi vedno večjega števila tako bivših vojaških oseb kot tudi njihovih potreb, je SOSF svojo dejavnost razširila tudi izven stanovanjskega naselja in stopila v partnerstvo z *Home Base*³⁹, projektom, ki mlajšim veteranom brezdomcem nudi kratkoročne namestitve. V letu 2003 so se odzvali

³⁸ Sir Oswald Stoll (20.01.1866-09.01.1942) je bil gledališki upravitelj in soustanovitelj imperija Stoll Moss Group (http://en.wikipedia.org/wiki/Oswald_Stoll, 25.05.2007),

³⁹ *Home Base* je projekt, ki ga vodi *Community Housing and Therapy* (CHT); pomoč pri namestitvi nudi samskemu bivšemu vojaškemu osebju, ki išče dom in službo v Londonu (<http://news.bbc.co.uk/2/hi/programmes/panorama/4691663.stm>, 21.05.2007).

povabilu *Chiswick War Memorial Homes* in pod svoje okrilje prevzeli 18 njihovih nepremičnin v Chiswicu, ki so trenutno v fazi obnavljanja in modernizacije. Z zaključitvijo načrtovane gradnje še 20 novih domovanj je v letu 2006 fundacija hkrati z 90. obletnico tako lahko obelodanila lastništvo in oskrbovanje 200 domov za veterane. (<http://www.oswaldstoll.org.uk/what/>, 21.05.2007)

Pomembna zaznamba pri opisu delovanja fundacije je poudarek na pomoči pri prehodu iz vojaškega v civilno življenje (http://www.oswaldstoll.org.uk/what_helping_homeless_people, 22.05.2007). SOFS namenja velik del svoje pozornosti poskusu približevanja življenja v civilni skupnosti, s katero so zaradi utečenosti vojaškega vsakdana veterani po končani vojaški službi izgubili stik. S težnjo po ponovnem ponotranjenju civilnih vrednot poskušajo omejiti brezdomstvo tudi po izhodu iz okvirov njihovih institucij.

Čeprav organizacija v osnovi ni namenjena zgolj bivšim vojaškim osebam, se njena vrednost lahko visoko ovrednoti zaradi dejstva, da so njena tarčna skupina predvsem veterani s težavami, ki se srečujejo z nerazumevanjem in neodobravanjem ob prihodu iz OS ter tisti bivši vojaki in vojakinje, ki se spopadajo s problemom brezdomstva. Kljub temu, da je fundacija v osnovi namenjena pomoči pri stanovanjskih težavah, poskuša z oblikovanjem svetovalnih skupin vzpostaviti celoten sistem zoperstavljanja socialnim problemom veteranske populacije, težnja po razvoju domačnosti in prijaznosti v okviru ponujenih stanovanj pa predstavlja prvo stopnjo pri razvoju samozavesti in samozaupanja pri veteranih s psiho-fizičnimi problemi, kar nakazuje na celovit in trajno zasnovan pristop do problematike.

4.4.7 BLESMA- THE BRITISH LIMBLESS EX-SERVICEMEN'S ASSOCIATION

BLESMA je državna dobrodelna organizacija, namenjena osebam, ki so zaradi poškodb v času služenja in po služenju v OS ZK izgubile vid ali si trajno poškodovale katero izmed okončin (roke, noge).

Datum njene ustanovitve sega v leto 1922 na Škotsko, kjer je najprej začela delovati v omejenem okviru kot *Limbless Ex Service Men's Association*, leta 1932 se je nato preimenovala v *British Limbless Ex Service Men's Association* in pridobila sedanji obseg. Njeno prvo delo je bilo namenjeno invalidom iz prve in druge svetovne vojne, danes njeno pomoč koristi več tisoč poškodovanih oseb vseh starosti, ki so se udeležili tudi sodobnejših konfliktov in mirovnih operacij. Organizacija trenutno beleži okoli 4 500 članov⁴⁰, ki jih razvršča po različnih kategorijah:

- Član (*Ordinary Member*): je vsakdo, ki je med služenjem v katerikoli enoti OS ZK izgubil ud ali oko, trpi za trajno izgubo glasu, sluha oziroma vida (več kot 80% izguba) ali je zaradi kateregakoli drugega razloga spoznan za invalidno osebo,
- Pridružen član (*Associate Member*): je lahko vsaka civilna oseba, ki je trajno poškodovana zaradi sodelovanja v vojaški službi ali zaradi sovražnega vojaškega napada ter vsaka bivša vojaška oseba, ki je postala invalidna zaradi vzrokov, nepovezanih z vojaško službo,
- Častni član (*Honorable Member*): je tista oseba, ki jo k članstvu povabi organizacijski odbor (vrh) in ki v celoti sprejema ter podpira organizacijske cilje; častni član nima pravice glasovanja, razen v primerih, ko zaseda mesto v svetovalnem odboru;

Blesma za svoje delo porabi letno 1 milijon funtov. Cilji porabe proračunskih sredstev so:

- omogočiti trajno ali kratkoročno rehabilitacijo v dveh domovih, v Blackpoolu in Pethshireju,
- nuditi svetovanje pred in po amputacijah udov,
- svetovati glede pokojnin in dodatkov, predstavljati posameznike in urejati postopke glede njihovih odlikovanj pri vladi ter jih (vključno z njihovimi družinami) zastopati na pokojninskem prizivnem sodišču,

⁴⁰ Podatke o nastanku organizacije in številu članov je 21.05.2007 preko elektronske pošte poslal g. Ernie Stables, pomočnik generalnega sekretarja organizacije Blesma (asstgensec@blesma.org).

- nuditi finančno podporo članom in vdovam/vdovcem,
- načrtovati in organizirati rehabilitacijske programe za invalidne osebe (amputirance),
- pomagati invalidnim osebam pri iskanju službe,
- prispevati v fundacijo za raziskovanje in razvoj umetnih okončin ter v vadbo oseb s protezami,
- nadzorovati proizvajalce pri izdelavi in distribuciji protez, invalidskih vozičkov in ostalih medicinskih pripomočkov.

(<http://www.blesma.org.uk>, 22.05.2007)

Specifičnost organizacije, namenjene osebam s poškodbami udov, oči ali sluhovoda, je v natančni določitvi njenega članstva, ki sicer podpira tudi podporne člane, v osnovi pa je odprto predvsem posameznikom z omenjenimi težavami. Z rehabilitacijskimi programi je Blesma delno zdravstvena organizacija, ki se vključuje v celotno shemo razvoja medicinskih pripomočkov in rehabilitacijskih programov, pomemben segment njenega dela pa je tudi svetovanje invalidnim osebam, brez katerega bi bila nevarnost nastanka psihičnih težav zaradi telesnih poškod veliko večja.

Organizacija poskuša prizadete veterane vključiti nazaj v normalno življenje, kar dosega tudi preko nasvetov družinskim članom, ki se morajo naučiti živeti in delati z invalidom. Vključevanje invalidov v delovne postopke organizacije se nadgrajuje s športnim udejstvovanjem, dobri rezultati v različnih športnih panogah na tekmovanjih invalidov pa potrjujejo dobro razvit sistem pomoči in pravilnost usmerjenega delovanja, ki temelji na relativno visokem proračunskem skladu, dopolnjenem s prostovoljnimi prispevki.

4.4.8 St DUNSTANS'S

Organizacijo St Dunstans's je leta 1915 ustanovil časopisni založnik Arthur Pearson, ki je njen prvi institucionalni okvir postavil v londonski Regent's

Park. St Dunstons's je bila najprej namenjena vojakom prve svetovne vojne, čez dvajset let tistim, ki so se vračali iz bojev v drugi svetovni vojni, njen osnovni cilj pa je skozi celotno dvajseto in v začetku enainvajsetega stoletja ostal enak in tako tudi danes ponuja pomoč slepim in slabovidnim bivšim vojakom in vojakinjam. S specialno vadbo in podporo strokovno usposobljenega osebja pomaga pri ponovnem doseganju neodvisnosti prizadetih oseb in jim s pomočjo učenja novih spretnosti, reševanja stanovanjskih težav, pridobivanja finančnih sredstev ter nudenja športnih in družbenih aktivnosti omogoča povratek v normalno življenje.

(http://www.st-dunstans.org.uk/pages/page.asp?i_ToolbarID=2&i_PageID=2 in http://www.stdunstans.org.uk/pages/page_wide.asp?i_toolbarID=2&i_PageID=17, 22.05.2007)

St Dunstans's:

- omogoča rehabilitacijo, vadbo in doživljenjsko nego,
- pomaga pri socialnem varstvu, namestitvi in zdravstvenih potrebah svojih varovancev in njihovih družin,
- vodi vadbo in medicinsko nego v svojih centrih,
- pomaga pri pridobivanju vojnih pokojnin in dodatkov, do katerih so upravičeni varovanci organizacije,
- nudi čustveno in praktično podporo ter pomaga pri soočanju z izgubo vida in pri vračanju prizadetih nazaj k neodvisnemu življenju.

(http://www.st-dunstans.org.uk/pages/page_wide.asp?i_ToolbarID=2&i_PageID=15, 22.05.2007)

Organizacija je danes razporejena na tri dele: administrativna pisarna se nahaja v Londonu, vadbeni center v Sheffieldu in center za nego ter vadbo v Brightonu, kjer imajo nekateri izmed varovancev tudi stalno prebivališče.⁴¹ Zbiranje prijav in finančnih sredstev ter računovodske, komunikacijske in druge storitve opravlja glavna londonska pisarna.

⁴¹ Večina varovancev organizacije St Duncans's ob podpori zaposlenih živi v svojih lastnih domovih.

(http://www.st-dunstans.org.uk/pages/page.asp?i_ToolbarID=2&i_PageID=16, 22.05.2007)

St Dunstans's s svojo dolgoletno tradicijo potrjuje potrebo po obstoju organizacije, ki pomaga slepim in slabovidnim veteranom in veterankam. Njen glavni dosežek je oblikovanje sistema doživljenjske nege, ki je posebnost organizacije kot take, saj večina veteranskih združenj nudi zgolj kratkoročno pomoč in nasvete v stiski. Svetovanje in emocionalno podporo nadgrajujejo finančne storitve ter rehabilitacijski programi, zelo pomembno pa je tudi dejstvo, da je v centrih zaposleno strokovno usposobljeno osebje, ki posameznikom pomaga pri učenju spretnosti brez vidnega zaznavanja.

Organizacija je svoja vrata v letu 2000 odprla ne samo posameznikom, ki so vid izgubili v teku služenja v OS, ampak tudi tistim veteranom in veterankam, katerih vid se je popolnoma ali delno poslabšal po prehodu iz vojaškega v civilno življenje. Vodje in sodelavci združenja so pomoč razširili tudi na skupnost policistov, gasilcev in reševalcev, vse poškodovane osebe pa smejo zaprositi za različne oblike pomoči, ki se jih dodeljuje v skladu z njihovimi potrebami in željami.

4.4.9 SKUPNI PROJEKTI IN DOPRINOS VETERANSKIH ORGANIZACIJ IN ZDRUŽENJ

Veteranska skupnost v Veliki Britaniji združuje približno 5 milijonov bivših vojakov in vojakov, v večini živečih v domovini, ki skupaj s svojimi zakonskimi partnerji in partnericami ter družinskimi člani v britanski skupnosti tvorijo pomemben segment družbe. Po podatkih časopisa *VeteransWorld*, ki ga izdaja SPVA in je namenjen vsem veteranskim organizacijam in posameznim veteranom, ki vanje niso vključeni (MO VB, 2005: 2), se jih velik del še vedno ne zaveda svojih pravic in prednosti, ki bi jim jih moral omogočiti veteranski status, še posebej ne tisti, ki so v OS VB služili takoj po drugi svetovni vojni pa vse do konca šestdesetih let. Veteranske organizacije in društva so tako, med drugim tudi zaradi tega

dejstva, prevzela nalogo obveščanja in združevanja nekdanjih vojakov in vojakinj, njihovo delo pa se poleg tega osredotoča predvsem na skrb za psiho-fizične potrebe teh oseb.

Skupna značilnost veteranskih zvez je oblikovana shema finančne, socialne in emocionalne podpore, ki jo nudijo svojim članom ter njihovim družinam in jo v večini podpirajo s sredstvi, pridobljenimi s pomočjo dobrodelnih prispevkov. Glede na svojo naravnost lahko pomagajo različnim ciljnim skupinam (invalidi, slepi, brezdomci, brezposelni...), za vse pa je enako tipična dostopnost in odprtost, ki se kaže tako preko telefonskih linij pomoči, kot tudi preko razvejane mreže sodelavcev na terenu, ki s svetovanjem na domovih poskušajo pomagati in sodelovati pri reševanju težav.

Poleg neposrednega oskrbovanja svojih varovancev veteranske organizacije opravljajo tudi funkcijo kritika in ocenjevalca državnih razmer ter financiranja na področju veteranske problematike. Na vzpodbudo delovanja veteranske skupnosti se je organiziralo več konferenc na aktualno temo, veliko od teh pod taktirko ***Communications Action Team (CAC)***, foruma, ki ga sestavljajo vladni oddelki in veteranske organizacije skupaj. Forum deluje kot usmerjevalno telo z vodstvenimi kapacitetami, namenjen pa je dvigovanju zavesti na področju težav, s katerimi se soočajo bivše vojaške osebe in širitvi določil t.i. veteranske strategije (*Strategy for Veterans*), ki jo je sprejelo MO VB, obenem pa neposredno podpira tudi dodatno strategijo dogovorov za veterane (*Communication Strategy for Veterans*). Prva konferenca, ki jo je CAC organiziral, je potekala februarja 2005 v Londonu in je privabila več kot 80 delegatov, ki so se lahko seznanili s celotno shemo in ponudbo večjih veteranskih organizacij v državi, ki so na srečanju predstavile svoje delo. Zaradi pozitivnih ocen organizacije dogodka se je aprila odvila druga konferenca v Edinburghu, namenjena škotskim veteranom, katere predstavitve so vključevale predvsem področja severno od meje. Glavni doprinos obeh dogodkov je bil, po mnenju udeležениh, poleg novih zamisli in idej, viden predvsem v možnostih skupnega dela, neposrednega kontakta in splošnega pregleda

nad delovanjem posameznih organizacij. Podal se je sklep o potrebi po rednih srečanjih in po boljši statistični preglednosti veteranskih združenj, obenem pa se je postavil temelj za prihodnje sodelovanje vseh, ki se posredno ali neposredno ukvarjajo z veteransko problematiko (Veterans World, 2005: 8).

Najbolj odmeven skupni projekt, ki ga v zadnjih desetih letih vodijo veteranske organizacije *Royal British Legion*, *Combat Stress*, *Ex-Services Fellowship Centres* in *Sir Oswald Stoll Foundation*, združene pod imenom **ESAG (The Ex-Service Action Group)**, je program, ki se sooča s problemom brezdomstva med veterani. Večletna strategija, ki se osredotoča predvsem na londonske veterane brez stalnega prenočišča, je po poročanju BBC-ja (<http://news.bbc.co.uk/2/hi/programmes/panorama/4691789>, 15.05.2007) že dosegla prve vidne rezultate pri zmanjšanju števila veteranske populacije na londonskih ulicah, vseeno pa problematika ni še niti blizu rešitvi, saj je različnih oblik podpore kljub razvoju še vedno premalo, hkrati pa niso dovolj učinkovite in ne ponujajo dolgoročnejših doprinosov. ESAG, ki je v svojo ponudbo vključil tudi kratek vodnik po veteranskih združenjih na državnem in lokalnih nivojih (*Resources for Homeless Ex-Service Personnel in London*), skuša bivše vojaške osebe usmeriti k zaposlovanju, intenzivnejšemu iskanju stalnega prebivališča in k pridobivanju pokojnin ter povračil iz skladov, ki so jim na voljo. Združenje večih organizacij pod istim naslovom poudarja, da se brezdomstvo, ki je eden od ključnih problemov, s katerimi se soočajo veterani, rešuje večinoma na območju Londona, kjer imajo tudi veteranska društva največje zaledje in podporo. Ker veterani prihajajo iz celotne države, bi bilo potrebno poudariti tudi delovanje manjših organizacij ter ga vzpodbuditi s sredstvi iz državnega proračuna, kar pa ni samo stvar organizacijskih odborov, ampak zahteva celotni državi oziroma ministrstvom, ki urejata področji obrambe in veteranskih zadev.

Ker se vse institucije, ki so odvisne predvsem od donacij, soočajo s pomanjkanjem sredstev, je bil v zadnji desetih letih zelo dobrodošel prispevek 28 milijonov funtov združenja *Seafarers UK*, ki so ga razpršeno

prejele različne veteranske organizacije. *Seafarers UK* je dobroteljni sklad z dolgo zgodovino pomoči veteranom. Ustanovljen je bil v letu 1917 kot *King George's Fund*, nato pa se je preimenoval ter razširil delovanje iz področja oskrbe mornarjev v finančni stiski na celotno področje vseh bivših vojakov in vojakinj. Sklad ne distribuira službe pomoči, ampak letno prispeva okoli 3 milijone funtov posameznim organizacijam, predvsem združenju *Sir Oswald Stoll Foundation*, ki, po poročanjih medijev in po mnenju britanskega MO, ostaja ključni naslov za veterane s težavami.

Medtem ko naj bi se posamezniki po nasvete v zvezi s svojim položajem v osnovi obračali na agencijo MO, ki v Londonu deluje kot predstavnik in sestavni del državnega aparata, fundacija *Sir Oswald Stoll* in druge organizacije predstavljajo informacijske točke tudi drugod po državi, kar povečuje njihovo dostopnost. Večina od njih ima sicer tudi zelo dobro izdelane spletne strani, ki opisujejo njihovo delo in razvoj, podajajo pa tudi telefonske številke in elektronske naslove, kjer se da pridobiti želene informacije. V kolikor se veterani soočajo s stisko, ki ni povezana z njihovim finančnim položajem ali poškodbami, ki jim onemogočajo delo z računalnikom, je medmrežje odličen vir podatkov, vseeno pa se je potrebno zavedati, da se večina oseb v stiski sooča z brezdomstvom in pomanjkanjem denarja, kar pomeni, da so še vedno bolj dobrodošli letaki in ulična propaganda, ki širijo ime in telefonske številke organizacij še na, glede na dane okoliščine, nekoliko bolj prijazen način.

Delovanje različnih veteranskih organizacij, združenj in prostovoljnih skupin v VB temelji na tradicionalno zastavljenem sistemu upravljanja in vodenja, katerega naloga je poskus izboljšanja družbenega položaja osebja z vojaško preteklostjo. Čeprav se tudi v celotnem sistemu tovrstnega organiziranega svetovanja in pomoči veteranski populaciji zagotovo pojavljajo napake in nepravilnosti, je v splošnem težko soditi o obstoječih pomanjkljivostih, sploh zaradi dejstva, da se v medijih pojavljajo izključno pozitivne kritike njihovega prispevka, ki jih še nadgrajujejo mnenja posameznikov, dostopna kot izjave za javnost, pridobljene s strani televizijskih ali radijskih hiš.

Ker je potreba po izpostavljanju težav, s katerimi se srečuje britansko bivše vojaško osebje, vse večja, so organizacije zagotovo dobrodošel naslov za iskanje nasvetov in podpore tudi v primeru, ko ne morejo ponuditi finančne pomoči, ena od njihovih morda največjih prednosti pa je tudi možnost vplivanja na oblikovanje državne politike, ki se nanaša na status veteranov. Skupni projekti in opozorila javnosti seznanjajo britansko prebivalstvo na širino problematike, obenem pa pomembno vplivajo na zavest veterank in veteranov, da v iskanju rešitve iz svojih socialnih težav in zdravstvenih problemov niso ostali popolnoma odvisni samo sami od sebe.

V Sloveniji danes razen *Zveze veteranov vojne za Slovenijo (ZVVS)*, ki vključuje, kot pove že samo ime, vse tiste osebe, ki so sodelovali pri obrambi Slovenije ob agresiji s strani JLA v letu 1991, nimamo organizacije, ki bi se ukvarjala izključno ali vsaj v večji meri s vprašanji veteranov, kar je razumljivo glede na kratkost razvoja poklicne vojske. Kljub temu, da pogodbe, ki jih s SV podpisujejo zaposleni, veljajo za obdobje petih let, bo to obdobje ob strategiji zadrževanja v vojaški službi mogoče raztegniti do 45. leta starosti, kar pomeni, da se bo Slovenija po izteku prvih podaljšanih pogodb že srečala z veterani, ki bodo zahtevali pravice in ugodnosti v skladu s svojim bivšim službenim statusom in bodo primerljivi s svojimi britanskimi kolegi. ZVVS je domoljubna, nestrankarska, nepridobitna in nevladna samostojna zveza 54. društev Območnih združenj veteranov vojne za Slovenijo (OZVVS) s trenutno 24.685 članicami in člani (glej http://www.zvvs.si/Strani/predstavitev_zvvs.htm, 15.11.2007), za potrebe vojaških veteranov pa bo prav gotovo potrebno ustanoviti novo združenje, ki bo sicer sledilo istim načelom kot ZVVS, njegovo delovanje pa bo bolj osredotočeno na konkretnije rešitve in finančne bonitete in ne v tolikšni meri zgolj na ohranjanje spomina na minule dogodke.

4.5 METODE IN SREDSTVA REŠEVANJA SOCIALNE PROBLEMATIKE

Veteranska populacija v Veliki Britaniji je danes označena kot heterogena skupina, ki se v večini dobro prilagaja na ponovno življenje izven vojaške organizacije, njen manjši del pa se kot specifična ranljiva skupnost združuje pod enotno sliko socialnih problemov, ki posameznike izločujejo iz običajnih družbenih tokov in jim pripenjajo oznako socialno problematičnih oseb.

Britanska vlada se kljub izražanju povečanih teženj po pomoči veteranski populaciji srečuje z velikimi težavami pri poskusu enakomerne porazdelitve finančnih sredstev in nasvetov bivšim vojaškim osebam. Oznako »izdajalca«, ki si jo je pridobila zaradi zaostankov pri dodeljevanju veteranskih nadomestil v preteklosti, v zadnjih letih poskuša nadoknaditi s sprejemanjem novih dokumentov in načrtov v okviru Veteranske strategije, ki ponujajo pregled veteranske problematike v širšem in ožjem okviru, v svoji vsebini pa se odredotočajo tudi na oblikovanje vladne politike in na mesto veteranskih društev in organizacij v veteranskem okviru.

Veteranska agencija SPVA kot krovna organizacija MO na področju oskrbovanja bivših vojaških oseb je danes na nivoju države najpomembnejši dosežek, ki področje svojega delovanja deli na več podpodročij, odvisnih od specifičnosti nalog, na katere se osredotočajo. V letu 2005 se je s pokojninsko službo združila v strateško zvezo, ki omogoča svetovanje vojaškim upokojencem in postopek odobritev vojaških pokojnin neposredno preko organizacije SPVA, kar olajšuje procese pridobivanja nadomestil in širi dostopnost pokojninske mreže veteranske populacije. Na področju brezdomstva je MO vzpostavilo trojen pristop do reševanja problematike, ki sega od obdobja pred odhodom iz OS, do obdobja po končani vojaški karieri. Prizadevanja ministrstva temeljijo na razvoju in poudarjanju tistih sposobnosti vojaškega osebja, ki so iskane na civilnem trgu dela, na nasvetih pri iskanju stanovanj ter na tečajih in razgovorih o

možnostih nadaljnega svetovanja, ki ga nudijo veteranske institucije in organizacije. MO v zadnjem obdobju vojaškemu osebju ponuja možnost koriščenja asistenc ob prehodu nazaj v civilno življenje, hkrati pa z namenom oblikovanja stabilnega civilnega družbenega okolja sodeluje tudi z družinami vojakov in vojakinj (VeteransWorld, 2005: 1-7).

Reševanje brezposelnosti britanskih veteranov na državni ravni poteka pod okriljem projekta Compass (*Project Compass*), ki je bil ustanovljen s strani MO in britanskih poslovnih združenj, namenjen pa je delu z brezposelnimi veterani, živečimi v negotovih življenjskih razmerah s povečano stopnjo tveganja brezdomstva. Glavni cilj projekta je preko posebnih programov usposobiti bivše vojaško osebje za delo v zaposlitveni sferi, ki si jo izbere in na tem področju obdržati čimveč na novo kvalificiranih delavcev. Projekt je dostopen vsem bivšim vojakom in vojakinjam, ki si iščejo zaposlitev in so zadnjega pol leta preživeli v relativno stabilnih življenjskih razmerah brez težav z alkoholom, drogami in psihičnih problemov (glej VeteransWorld, št.5, 2006:4). Kljub temu, da načrt zagotovo pripomore k zaposlovanju dela populacije nekdanjih vojakov, je njegova pomanjkljivost vidna že pri prvem pregledu načel delovanja: obseg pozitivnega doprinosa se namreč zmanjša takoj, ko iz ciljne skupine izločimo najbolj ranljive posameznike, ki se tudi najpogosteje soočajo s problemom brezposelnosti: odvisnike od drog in alkohola ter psihične bolnike.

Z namenom vzpostavitve sistema, ki bi omogočal kar najhitrejšo in najbolj enostavno iskanje pravne pomoči pri pridobivanju finančnih sredstev veteranov ter od njih odvisnih oseb, je posebno publikacijo izdala tudi *The Legal Services Commission* (2004: 1-14). Letak navaja glavne naslove, na katerih lahko posamezniki poiščejo pravne nasvete⁴², obenem pa odgovarja na vprašanja o vrstah finančne pomoči in o upravičencih do letih, o denarnih nadomestilih za poškodbe v času služenja, o dostopnosti stanovanj za veterane in veteranke ter o postopkih pridobitve častnih medalj in priznanj. Izdajatelji publikacije opozarjajo na možnost sprememb

⁴² Institucija t.i. brezplačne pravne pomoči, ki je razširjena tudi v Sloveniji,

zakona in na okvirnost podanih informacij, obenem pa navajajo druge letake, namenjene sicer širši javnosti in različnim veteranskim problemom in vprašanjem, ki se ukvarjajo neposredno s socialno problematiko in pokrivajo področja rešavanja dolgov, zaposlitve, ločitev ter drugih zakonskih težav, izgube stanovanja, udeležbe v kriminalnih prestopkih, zdravstvenih težav, izobraževanja itd.

Ne glede na to, da je potrebno upoštevati osrednjo vlogo institucij, ki se s socialnimi težavami veteranov ukvarjajo pod okriljem države⁴³ in njihovo zakonsko osnovanost, ki jim omogoča formalnost postopkov delovanja, je na področju raznovrstnih težav, s katerimi se spopada veteranska populacija, nemogoče prezreti doprinos veteranskih organizacij in društev, ki so pravzaprav v osnovi namenjena prav reševanju socialne problematike vojaškega osebja. Metode, ki se jih poslužujejo, v glavnem temeljijo na prostovoljnem pridruževanju in nasvetih ter na možnostih vključitve v procese izboljševanja bodisi zdravstvenih težav, bodisi stanovanjskih problemov in težav pri zaposlovanju. Najuspešnejše sredstvo, značilno za zadnja leta delovanja organizacij, so združeni projekti, ki z osredotočanjem na specifike zahtev in potreb veteranov opozarjajo na problematiko širom celotne države, konference, ki potekajo po različnih britanskih mestih pa nemalokrat potekajo tudi pod okriljem MO, ki se ob zavedanju pomena veteranskih društev počasi vključuje tudi v delo prostovoljnih skupin.

Socialni problemi britanske veteranske populacije danes niso blizu popolne rešitve, se pa vzpostavlja sistem pomoči, ki sicer počasi, a vedno bolj učinkovito odgovarja na vse glasnejša vprašanja. Zaradi pogostega in obsežnega sodelovanja ZK v mednarodnih vojaških posredovanjih različnih oblik in namenov je obseg veteranskih težav vedno večji, britansko javno mnenje pa bo očitno vendarle prešlo okvire splošnega nezanimanja za obrambno-varnostne zadeve in dvignilo svoj glas v medijih v prid veteranom in veterankam ter njihovim družinam, vsaj v smislu zavedanja

⁴³ Eden od tovrstnih dosežkov je tudi pravni akt britanskega MO *Armed Forces and Reserve Forces Compensation Scheme*, ki opredeljuje višino in obliko denarnih nadomestil za poškodbe, bolezni ali smrtne žrtve, do katerih je prišlo zaradi sodelovanja v OS ZK.

njihovega doprinosa k splošnemu blagostanju in branjenju državnih interesov. Ko bo bivše vojaško osebje doseglo to stopnjo vpliva na javnost kot na nosilca družbenih tokov in smernic, bo njihovo delo zagotovo bolje ovrednoteno, socialni problemi pa ožji in manj raznoliki.

Nastajanje socialnih problemov se sicer začneja že mnogo pred nastopom konkretnih težav, ponavadi že v samem času služenja v OS. Država oziroma vojska bi zato morala razviti učinkovito shemo prepoznavanja šibkih posameznikov, kateri padejo znotraj deleža tistih, ki se po izhodu iz vojaške organizacije nikakor ne znajdejo v civilnem okolju. Potrebno bi bilo razviti posebne postopke psihološke analize, ki bi še v času opravljanja vojaške službe pomagala osvetliti tiste vidike človekove osebnosti, ki vplivajo na njegovo zaznavanje okolja in na stopnjo samozavesti, s katero se kasneje spoprime z na videz vsakdanjimi problemi. Preveč intenzivno ponotranjenje vojaških institucionalnih norm sicer najbrž ni edini razlog za razvoj mentalnih in socialnih odklonov, je pa zagotovo eden od pomembnejših faktorjev vpliva, ki labilni osebi zlahka vtisne občutek izgubljenosti in ga potisne v brezupen položaj. Ker je v interesu vojske, da v svojih vrstah združuje stabilne osebnosti, bi tovrstne psihološke ocene lahko pomagale pri pravočasnem posredovanju še pred razvojem tovrstnih problemov, kar bi rezultiralo tudi v koheziji in psihični stabilnosti celotnih enot, delo vojaških psihologov, svetovalcev in kaplanov pa bi se iz področja nudenja podpore po nastanku mentalnih težav preselilo v sfero preventivnega delovanja. Pravočasna pomoč ob stresnih situacijah, ki izhajajo iz oboroženega boja in dnevnih soočanj s posledicami bojnega delovanja je sicer izredno pomembna, ni pa vedno edina, ki ima dolgoročen učinek – glede na izkušnje je očitno marsikdaj potreben tudi nasvet osebam, ki nimajo izkušenj iz operacij na terenu, kar pomeni, da bi ustrezne psihološke oskrbe morali biti deležni prav vsi pripadniki OS in ne samo tisti, ki si jo upajo ali znajo sami poiskati.

Kot smo ugotovili tekom naloge, vojska ni edini krivec za razvoj težav ob prekinitvi delovnega razmerja vojakov in vojakinj. Drugo mesto pravočasnega posredovanja pred razvojem socialnih problemov bi zato

morali biti bodisi t.i. zavodi za zaposlovanje, bodisi socialna služba, ki bi učinkovito spremljali tako posameznikovo karierno pot, kot tudi njegove specifike in težave pri iskanju zaposlitve ter ga ob koncu služenja napotili do ustreznih naslovov, na katerih bi tej osebi znali svetovati in pomagati - pa najsi bodo to podjetja s prostimi delovnimi mesti, državne organizacije, ali pa prostovoljna društva in ustanove. Na podlagi izkušenj iz preteklosti in popisa težav, ki jih ima oseba z vključevanjem v družbo in iskanjem ustrezne poklicne poti pred vstopom v vojsko, bi lahko državne službe oblikovale proces svetovanja ter veteranom in veterankam ponudile ustrezno alternativo takoj po zaključku vojaške službe. Kljub temu, da je utopično pričakovati, da bi katerakoli država, pa naj bo to Velika Britanija ali pa Slovenija, ob rastočih težavah z brezposelnostjo zmogla poiskati novo zaposlitev vsem bivšim vojaškim osebah, bi zagotovo že vztrajnost in aktivna vključenost v posameznikovo poklicno pot dali vsaj delne rezultate, ti pa glede na očitnost problematike vsekakor ne bi ostali neopaženi.

5. SKLEP IN VERIFIKACIJA HIPOTEZ

Britanski veterani se v sodobnosti dejansko soočajo s celotnim nizom socialnih težav, predvidenih v splošni hipotezi, zastavljeni na začetku dela: brezdomstvo, brezposelnost, psiho-fizične težave, jemanje drog, pretirano uživanje alkoholnih pijač in odklonsko ravnanje, izraženo v obliki kriminalnih dejanj, so vsa stanja in ravnanja, ki jih statistike beležijo kot tiste, ki povzročajo socialno ekskluzivnost veteranske populacije, kljub zagotavljanju, da je zgolj manjšina vseh bivših vojaških oseb izpostavljena dejavnikom tveganja, pa je že manjši delež celotne populacije dovolj, da potrjuje obstoj težav in potrebo po rešitvah ter hkrati pritrjuje hipotetično zastavljenim trditvam.

Življenje v okviru vojaške institucije je specifično in poteka po pravilih, ki niso primerljiva z urnikom civilnih oseb. Ne glede na to, ali se posameznik v vojsko vključi kot častnik ali navaden vojak, mu tovrstna izbira poklicne in/ali profesionalne poti ob podpisu pogodbe prične oblikovati in določati delovne in vedenjske navade, s katerimi bi težko potegnili vzporednice v poklicih, ki ne zahtevajo institucionalizacije in popolne prilagoditve vnaprej določenim pravilnikom, kar pomeni, da ima vojaška služba povsem svoje zakonitosti, čemur se prilagajata tudi svojstvena disciplina in hierarhična lestvica, ki vladata v njenem okviru. Preden oseba vstopi v vojsko kot del njenih struktur, mora seveda izpolniti določene zahteve, ki opredeljujejo starost, izobrazbo in morebitno kriminalno preteklost, ki v nekaterih primerih omejuje vpis in preprečuje vstop delikventnim posameznikom, vseeno pa so merila, o katerih smo govorili tudi v nalogi, dovolj ohlapna, da jih je mogoče obiti, povečana potreba po novih močeh v sodobnih britanskih oboroženih silah pa vse bolj postaja odločilni dejavnik pri potrjevanju vstopa novih vojakov in vojakinj.

O ekonomskem položaju, socialnih težavah ter družinskih, fizičnih in psihičnih zlorabah oseb, ki vstopijo v vojsko, Velika Britanija ne beleži ali pa vsaj ne javno objavlja podatkov. Kljub temu, da se vojaški sociologi in

psihologi zavedajo obstoja vseh morebitnih pomanjkljivosti življenjskega sloga in možnih zlorab, ki jim posamezniki uidejo s podpisom vojaške pogodbe, se ohranja splošno mnenje, da se jih večina uspešno sooči z novimi poklicnimi izzivi, manjšina pa kljub posredovanjem in svetovanju posebnih služ ostane ranljiva ne samo v okviru vojske, ampak tudi po končani vojaški službi. Potencialni faktorji negotovosti pri osebah s težavami se lahko nadgradijo s problemi znotraj institucije, ki jih predstavljajo psihične motnje, neposredno povezane z vojaškim načinom življenja in postopki institucionalizacije. V primeru, da se posameznik neuspešno sooči z vsem naštetim, lahko pride do nadaljnjih težav, ki se izrazijo ob prehodu nazaj v civilno okolje: odpusti zaradi zdravstvenih ali disciplinskih težav ali tisti, ki temeljijo na neuspešnosti pri zaključevanju osnovnega urjenja, se povežejo s psihičnimi težavami, alkoholizmom in depresijo, ki so drugi dejavniki, na podlagi katerih je osnovan predčasen zaključek vojaške kariere, nacionalna shema britanske zdravstvene pomoči pa se največkrat znajde nemočna ob poskusu pomoči novim veteranom, ki velikokrat celo zanikajo obstoj težav in tako pristanejo na cesti brez stalnega prebivališča, dohodka in zaposlitve.

Kot se zaveda britanska Veteranska agencija (glej http://www.veteransagency.mod.uk/pdfs/publications/misc/needs.map.pdf#search/needs_map.pdf, 18.09.2006), vsi vojaki in vojakinje že v času služenja potrebujejo poudarek na ohranjanju svojih civilnih delovnih navad in dosežkov, katerih znanje so osvojili že pred vstopom v OS ZK, treba jih je vzpodbujati pri načrtovanju življenja po zaključku vojaške službe, jim pomagati pri uporabi sodobnih sredstev komunikacije in pri iskanju novih zaposlitvenih možnosti, jih usmerjati pri priznavanju potrebe po psihiatrični pomoči v primeru psihičnih težav ter jim omogočiti ustrezno svetovanje ob zakonskih problemih in pri zlorabi nedovoljenih poživil ali alkoholnih substanc. Da bi se izognili težavam ob koncu služenja, bi bilo potrebno vzpostaviti ustrezne mehanizme, ki bi vzpodbudili pogled v prihodnost že veliko pred prehodom ter omogočiti postopke odpustov, ki bi z obrednostjo poudarili izstop iz vojaške institucije in potrdili pomen osredotočenja na civilne delovne sposobnosti ter na ponovni oživitvi samostojnosti in

neodvisnosti. V idealnih razmerah bi vojska po odpustu sledila vsakemu bivšemu vojaku in vojakinji, ali pa vsaj tistim, ki se kažejo kot najbolj ranljivi, hkrati pa bi z dostopno in dobro razširjeno mrežo svetovanj omogočila pomoč pri iskanju nastanitev in zaposlitev ter pri reševanju zdravstvenih problemov, ki bi morali prerasti stigmo psihičnih težav, tipičnih za vojake in postati prepoznavna motnja, neodvisna od posameznikove volje in zaznavanja. Vedno bolj se prepozna potreba po obstoju centralne evidence podatkov, ki bi omogočila vpogled v prestopništvo veteranov in v njihove težave z iskanjem stanovanj, kljub novejšim poskusom ureditve in beleženja statusa bivših vojaških oseb pa je večina tovrstnih dejanj še vedno v začetni fazi, ki pa vsaj kaže na zavedanje britanske države o obstoju veteranske problematike in orisuje korak naprej v poskusih rešitve.

Kljub temu, da položaj vojaških novincev in kasneje veteranov zagotovo vsaj deloma določa njihov status pred odhodom v vojsko, ne smemo zanemariti tudi dejstva, da k razvoju težav (upoštevajoč podatke različnih raziskav) zagotovo prispeva tudi specifičnost vojaškega življenja in osebno ponotranjenje institucionalnih norm. Podrejenost vojaškim zakonom je sicer v grobem nadzorovana s strani civilnih pravosodnih institucij, toda militaristična ideologija, značilna za vojaško življenje in delo, pravzaprav funkcionira in živi kot samostojen aparat, ki zlahka privede do popolne izgube identitete, kateri so posebej podvrženi čustveno labilni posamezniki. Vojaška disciplina kljub razvoju posmodernističnih vrednot, ki dovoljujejo samostojno razmišljanje in sprejemanje lastnih odločitev, namreč v svojem bistvu še vedno zahteva vojake, ki brezkompromisno ubogajo ukaze, podane s strani svojih nadrejenih, kar se še dodatno potrjuje z upoštevanjem strogega urnika in v sledenju vojaškim obveznostim, natančno določenim vnaprej. Izvor ranljivosti manjšine, ki zaide v socialno stisko po prehodu iz vojaškega nazaj v civilno življenje, se tako kaže tudi kot možna posledica izgube osebnih vrednot in norm, ki jih nadomesti slepo zaupanje in sledenje vojaškim normativom, težko pa bi trdili, da je izgubljeno zavedanje samega sebe glavni razlog za nastop socialnih težav kasnejših veteranov. Postavljena hipoteza o izgubi identitete se tako kaže le kot delen odgovor na vprašanje vzroka za nastajanje neugodnih

življenjskih situacij bivših vojaških oseb, zagotovo pa jo lahko dopolnim z ugotovitvijo, da so nastale okoliščine posledica celotnega sklopa dejavnikov, ki se navezujejo ne le na že omenjeno izgubo identitete, ampak tudi na psihično stanje in stabilnost posameznika, na njegov status pred vstopom v vojaško službo in na urejenost družinskih razmer ter partnerskega odnosa, s katerim se srečuje ne samo ob dopustih in izhodih iz vojaških okvirov, ampak tudi in predvsem po trajnem zaključku vojaške službe.

Vsekakor se mi zdi smiselno, da bi vojska na tem mestu vsaj poskusila s preventivnim delovanjem v obliki psiholoških ocen, ki bi jih bili posamezniki deležni še v času služenja. Psihološki testi ali pogovori z usposobljenim kadrom (psihologi, kaplani), ki bi se izvajali po pretečenem določenem časovnem obdobju neprekinjenega služenja (npr. na dve leti) bi lahko imeli visoko vrednost pri preprečevanju psihičnih zlomov, ki praviloma vodijo v razvoj socialnih težav po izhodu iz vojaške institucije, obenem pa bi prispevali tudi k večji stabilnosti enot. Vzpostavitev enakega sistema bi imela pozitiven učinek tudi na stanje v Sloveniji, čeprav je oblikovanje poklicne vojske pri nas proces, ki se šele razvija. Glede na to, da se v SV pogodbe o zaposlitvi podpisujejo po pretečenih petletnih obdobjih, bi bilo tovrstne ocene vsekakor potrebno oblikovati na krajše časovno obdobje, nasveti, ki bi jih oseba lahko prejela pred izstopom iz vojaške službe, pa bi ji zagotovo lahko pomagali pri razvoju nadaljne poklicne oziroma karijerne poti in tako prispevali k izognitvi socialnim problemom, ki se bodo v naši državi glede na trende prav gotovo v največji meri pokazali v stopnji brezposelnosti, manj pa na primer v brezdomstvu in porastu kriminalnih dejanj. Kljub temu, da je v Sloveniji z Zakonom o vojaški službi sicer zagotovljena psihološka oskrba (UL RS št.68, VI. pogl., 79. člen), je ta zaenkrat usmerjena izključno na dogodke, neposredno povezane z večjimi psihičnimi obremenitvami (pred napotitvijo na področja izven domovine, v primeru nesreč), kar pa po mojem mnenju nikakor ni dovolj za preprečitev vseh psiholoških travm in razvoja vzorcev obnašanja, ki se lahko pokažejo kot problematični šele ob prehodu nazaj v civilno življenje.

Statistični podatki iz raziskav, ki so jih s svojim delom pridobili bodisi KCMR, britansko MO ali pa preprosto posamezniki oziroma organizacije, ki delajo na področju reševanja kočljivih situacij, s katerimi se srečujejo veterani (kot je npr. Ken Killick iz projekta Compass), pri težnjah po oblikovanju enotne kritike in ocene dejanskega stanja prinašajo nova vprašanja in dileme, saj je več kot očitno, da dobljene številke nihajo v odvisnosti od interesov naročnika, s čimer se sklada tudi interpretacija rezultatov. Upoštevajoč obsežnost zastavljenega dela in strokovno podkovanost skupine strokovnjakov, ki vodijo dolgoročne in kratkoročne študije o življenju bivših vojaških oseb, se kot najbolj verjetni kažejo rezultati Dandekerjeve raziskovalne skupine iz KCMR, ki je na področju omenjene problematike pričela s kakovostnim delom že pred vzpostavitvijo definicije veteranskega statusa. Kljub na videz alarmantnim podatkom, ki krožijo v britanskih medijih in javnosti, znanstveniki ugotavljajo, da se na področju zaposlovanja veteranov in veterank velika večina dobro znajde pri iskanju zaposlitve po zaključku vojaške službe, kar se sklada z mnenjem britanskega obrambnega ministrstva. Da je brezdomstvo eden od glavnih težav, tipičnih ne samo za britansko veteransko populacijo ampak tudi za njihove stanovske kolege v ZDA, ki je kot država glede na razvoj in profesionalizacijo OS ter njihovo sodelovanje v mednarodnih okvirih z ZK najbolj primerljiva, se strinjajo vse za to kompetentne britanske institucije. S stanovanjskim problemom se neposredno povezujejo tako brezposelnost, kot tudi ostale socialne težave, kar priznava smiselnost oblikovanja sheme vzročno-posledičnega razmerja, ki kaže na medsebojno povezanost in začarani krog osebnostnih stisk veteranov, ki se medsebojno podpirajo in ohranjajo. Glede na razvpitost brezdomske problematike in na dejstvo, da se je pred parimi leti s tovrstnimi vprašanji srečevala kar četrtnina veteranov OS ZK, lahko kljub trditvam o padcu deleža na 10% potrdimo hipotezo, da je brezdomstvo eden od ključnih problemov, s katerimi se srečuje britanska vojska v ožjem in država v širšem pomenu. Stopnja alkoholizma kot druga spremenljivka v zastavljeni izvedeni hipotezi ni tako jasno določljiva in razložljiva. Ob upoštevanju širše zastavljeni psiho-fizičnih težav, pod okrilje katerih sem umestila težave z alkoholom, lahko zaključimo, da je pomemben in težaven celoten segment psihološke nestabilnosti in zlorabe

nedovoljenih substanc, težko pa bi alkoholizem umestili v sam vrh socialne problematike, kar sicer popolnoma ne zavrača postavljene hipoteze, ob pomanjkanju natančnih podatkov pa je tudi ne potrjuje.

Kje se bo v sklopu tovrstnih težav ob zaključku vojaške službe prvih poklicnih pripadnikov SV znašla Slovenija, je seveda novo hipotetično vprašanje. Najverjetneje je, da bo največjo težavo vsem posameznikom ob menjavi službe predstavljala brezposelnost, kateri se zaradi popolne spremembe življenjskega okolja in urnika dela ter same institucionaliziranosti (katere intenzivnost je seveda odvisna od dolžine trajanja vojaške službe) utegnejo pridružiti tudi težave z alkoholom in izrabo nedovoljenih substanc, manj verjetna pa je porast brezdomstva, ki bo, po mojem mnenju, ostala v mejah obvladljivosti. Strategija delovanja OS VB na področju vodenja in ravnanja z zaposlenimi (*Armed Forces Overarching Personnel Strategy*) kot enega izmed ciljev navaja tudi pomoč bivšemu vojaškemu osebju in njihovim družinskim članom pri ponovnem vključevanju v civilno življenje in enake smernice so opisane tudi v projektu PROVOJ, ki je v teku izpolnjevanja v Sloveniji, zagotovo pa bo pri nas v prihodnosti potrebna tudi ustrezna zakonska podlaga, ki bo namesto podajanja splošnih navodil bolj striktno določala in opredeljevala pogoje upokojevanja, ki so zaenkrat bolj ali manj ohlapno določeni v Zakonu o službi v SV. Skrb za nekdanje pripadnike je trenutno omejena zgolj na dva člena, od katerega eden opisuje priprave za odhod, drugi pa se osredotoča na pravice upokojenih vojaških oseb. Ker ob upoštevanju relativno kratke zgodovine samostojnosti slovenske države in še krajšega oblikovanja njene poklicne vojske ni možno računati na tradicijo in utečene postopke ravnanja z vojaškimi veterani, kot je to mogoče v primeru Združenega kraljestva, se bo prej ali slej pokazala potreba po sprejetju novih normativno-pravnih aktov, povsem mogoče pa je, da se bo z njihovim oblikovanjem soočila šele generacija, ki se bo v prihodnosti prisiljena srečati s poraslim številom bivših vojaških oseb in da se bo država za čim daljše možno časovno obdobje skušala izogniti priznanju kakršnekoli odgovornosti na tem področju.

Celoten niz življenjskih situacij, v katerih se oseba znajde po izhodu iz vojaške institucije, je med seboj neločljivo povezan in odvisen. Kljub temu, da bi bilo zelo enostavno določiti vojsko in oborožene sile kot edinega krivca, je to pravzaprav nemogoče storiti, saj se posameznik dejansko sam odloči za ponujeno možnost poklicne oziroma profesionalne poti v vojaški uniformi, prav tako pa ne moremo sklepati o alternativnih kariernih možnostih, ki bi morda neodvisno od OS osebo prav tako pripeljale do iste situacije, v kateri bi se spopadala s finančnimi, psiho-fizičnimi in bivanjskimi težavami. Moj pogled na problematiko se ustavlja pri ugotovitvi, da je glavni dejavnik oblikovanja življenja posameznika po izstopu iz vojske predvsem njegova osebna dozorelost in psihična stabilnost. Krivda vojske pri tem seveda ni popolnoma izločena, saj nabor komaj polnoletnih fantov in deklet za seboj nujno potegne tudi njihovo čustveno nedozorelost, kar pomeni, da bo vodljivost, ki je s strani vojaških avtoritet seveda zaželjena in nujna, zelo verjetno prerastla v pomanjkanje samozavesti in v že omenjeno izgubo identitete ob zaključku vojaškega služenja. V OS ZK se, prav tako kot v OS vseh sodobnih držav, vključujejo predvsem mladi z neizoblikovano življenjsko strategijo, to pa prinaša potrebo po vzpostavitvi psiholoških pregledov že v času služenja, po boljših programih prehoda in po večji pozornosti, ki jim bo namenjena ob izhodu, kar pa seveda pomeni povečanje finančnih vložkov v specifično sfero, ki jo država lažje kot nekatere druge proračunske zahteve postavlja in odriva na stran.

Današnja veteranska populacija v VB seveda ni sestavljena samo iz mladih veteranov in veterank, ki v času služenja sodelujejo predvsem v sodobnih oboroženih spopadih in operacijah v podporo miru v tujini, ampak je heterogena skupina, katere velik del predstavljajo tudi starejše generacije, izhajajoče iz obeh oziroma predvsem druge svetovne vojne, iz spopadov v času hladne vojne in iz vrst prostovoljcev, ki so sodelovali pri kemičnih poskusih britanske vojske na njenih inštitutih, kot je Porton Down. Vojne veterane, neposredno vezane na določeno časovno obdobje, ima tudi Slovenija, kar je zanimivo glede na dejstvo, da je skupina 24.685 članic in članov, ki jih združuje bodisi sodelovanje v protifašističnem boju v času 2. svetovne vojne, bodisi delovanje v obrambi ob agresiji na Sloveniji leta

1991, dejansko edina »prava« veteranska populacija, ki jo danes poznamo pri nas. Problemi, s katerimi se srečujejo starejši veterani in veteranke, so v Sloveniji bistveno manj izraziti in v javnosti skoraj neopazni, v Veliki Britaniji pa se v večini enačijo s težavami novejših generacij, in se z enako pogostostjo porazdeljujejo med brezdomstvom, brezposlenostjo, psiho-fizičnimi težavami in kriminalnimi dejanji. Veteranske organizacije in društva, ki so bila oblikovana že v času zaključevanja njihovega služenja, v veliki meri še danes ohranjajo tradicijo in pomembno prispevajo k oskrbi svojih varovancev tako na lokalnih, kot tudi na državnem nivoju. Opozarjanje na obstoj problemov v širši javnosti je v zadnjih letih prineslo povečano zanimanje za vojaške zadeve sicer pregovorno skeptičnih in za obrambna vprašanja v splošnem nezainteresiranih Britancev, za kar gre zaslugo v veliki meri pripisati prav tovrstnim združenjem. Pomemben doprinos so v sodobnosti tudi združeni projekti, v katerih organizacije sodelujejo z MO, pogostejša izdaja letakov s koristnimi informacijami in veteranski časopis Veteransworld, za katerega je odgovorna krovna SPVA. Ob podajanju pomembnih informacij in naslovov, kjer bivši vojaki in vojakinje lahko najdejo nasvete in pomoč, se počasi oblikujejo smernice za prihodnost, ki sicer še ne pomenijo dokončnih rešitev, se pa kažejo kot poskus potrditve socialne blaginje britanskih državljanov, katere prednosti bi morali med prvimi uživati predvsem predstavniki veteranske populacije, ki bi si to zaslužili že in predvsem zaradi narave poklica, ki so ga opravljali v imenu države.

Britanski primer socialnega varstva in razširjenosti socialne problematike vojaških veteranov in veterank je pravzaprav vzorčen primer razvoja profesionalnih vojaških struktur in težav, ki pričnejo nastajati šele po obdobju, ko prve generacije vojakov zaključijo z vojaško službo. Vse glasnejše poudarjanje človekovih pravic v mednarodnem okolju sodobne države sili k razmisleku in sprejetju širše strategije, ki bo omogočila kakovostno življenje in pokojninsko blagostanje tudi na področju oboroženih sil, ne glede na to, ali bo problematika zaradi težnje po zanikanju države ali posameznikov ostala v primarnih okvirih, ali pa se bo preselila na ulice in v širše družbeno okolje. Slovenija je na začetku poti

oblikovanja profesionalne vojske in težave veteranov se zdijo še dovolj daleč, da so navidezno pospravljene v razmišljanja in sprejemanja ukrepov prihodnjih generacij, toda ne glede na to je potrebno upoštevati dejstvo, da se je lažje soočiti z njimi že vnaprej na podlagi izkušenj drugih držav, kot pa čakati na trenutek, ko bo svojo zgodbo medijem razložil prvi veteran brezdomec. Čeprav je Slovenija majhna država z drugačnim sistemom socialnega varstva, kot ga ima VB in brezdomstvo ter kriminal zagotovo ne bosta niti ob upoštevanju relativnosti nikoli dosegla britanskega nivoja, bodo prvi posamezniki z zaključeno vojaško kariero gotovo postali pomemben faktor v slovenski javnosti, ki glede na dosedanje izkušnje z velikim entuziazmom čaka na informacije o napakah v obrambno-varnostni sferi in o pomanjkljivostih v vojaških enotah, predvsem tistih, ki se udeležujejo operacij v tujini. Prav zaradi tega je potrebno upoštevati ugotovitve, izhajajoče iz britanskega modela in izoblikovati ustrezne postopke prehoda iz vojaškega v civilno življenje, dopolniti sistem pokojninskega financiranja in finančnih nadomestil bivših vojakov in vojakinj, obenem pa jim omogočiti dostop do učinkovitih svetovalnih služb, ki bodo bodisi s pomočjo psihologov, psihiatrov, socialnih delavcev ali pa vojaških duhovnikov poskrbele za psihično nestabilne posameznike ter vsaj poskušale poiskati odgovore na vprašanja, izhajajoča ne samo iz dela v vojaški instituciji ampak tudi iz potrebe po oblikovanju splošnih življenjskih smernic. Izkušnje VB in drugih držav kažejo, da se veteranskemu vprašanju in njihovim zahtevam ter potrebam v sodobnosti ni mogoče izogniti. Če se bo Slovenija perečih vprašanj lotila še pred njihovim nastankom, bo njena prednost zagotovo izredno velika, pravilnost sprejetih odločitev in strategij pa bo seveda pokazal in ocenil čas, ki bo potrdil ali pa zanikal tudi pravilnost vseh ostalih odločitev, sprejetih na področju vojske in vojsstva.

6. LITERATURA

KNJIŽNI VIRI IN SAMOSTOJNE PUBLIKACIJE

- (2007) Armed Forces and Reserve Forces Compensation Scheme. Evaluation of first year – April 2005 – March 2006. The Ministry of Defence, London.
- Bebler, Anton in Seroka, Jim (eds) (1990): Contemporary Political Systems. Lynne Rienner Publishers, Boulder in London.
- Brandt, Neven ur. (2002): Politični sistem Velike Britanije: zbornik. Visokošolsko središče, Koper.
- Bučar, Bojko / Šabič, Zlatko / Brglez, Milan; v sodelovanju z Kalin-Golob, Monika (2000): Navodila za pisanje seminarske naloge in diplomskega dela. FDV, Ljubljana.
- Cottey, Andrew / Edmunds, Timothy / Forster, Anthony (2000): Civil-Military Relations and Defence Planning: Challenges for Central and Eastern Europe in the New Era. Sussex European Institute, Sussex.
- Cottey, Andrew / Edmunds, Timothy / Forster, Anthony (2002): Democratic Control of the Military in Postcommunist Europe: Guarding the Guards. Basingstoke, New York.
- Cottey, Andrew / Edmunds, Timothy / Forster, Anthony (2003): Soldiers and Societies in Postcommunist Europe: Legitimacy and Change. Basingstoke, New York.
- Dandeker, Cristopher / Thomas, Samantha / Dolan, Mairead / Chapman, Frank / Ross, John (2005): Fleasibility Study on the Extent, Causes, Impact and Costs of Rough Sleeping and Homelessness Amongst Ex-Service Personnel in a Sample of Local Authorities in England. King's Centre for Military Health Research, King's College.
- Dandeker, Cristopher in Mason, David (1999): Diversity in the British Armed Forces: The Debate over Ethnic Minority Representation. University of Birmingham, Birmingham.

- Desmond, Deidre / MacLachlan, Malcolm (2003): The Blesma Member's Survey. Trinity Psychoprosthetics Group, Department of Psychology, Trinity College, Dublin.
- (1995) Encyclopedia of Social Work. 19th edition. Washington D.C.: NASW Press.
- Edmonds, Martin (1988): Armed Services and Society. Leicester University Press, Leicester
- Garb, Maja (1996): Vojska in civilna oblast: politizacija vojske. Magistrsko delo. FDV, Ljubljana.
- Huntington, Samuel P. (1998): The Soldier and the State: the Theory and Politics of Civil-Military Relations. The Belknap Press of Harvard University Press. Cambridge, London.
- Ivandič, Damir (2005): Posttravmatska stresna motnja in vojaki. Diplomsko delo. Fakulteta za družbene vede, Ljubljana.
- Janowitz, Morris (1964): The Professional Soldier: A Social and Political Portrait. London, New York: The Free Press Of Glencoe: Collier-Macmillian Limited.
- Jelušič, Ljubica (1997): Legitimnost sodobnega vojaštva. Fakulteta za družbene vede, Ljubljana.
- Lively, Jack in Adam (1997): Demokracija v Britaniji. D.Z.S. d.d., Ljubljana.
- Martin, James Ashworth (2000): The Military Family: A Practice Guide for Human Service Providers. Westport, Praeger.
- McIntosh, Sue (2005): Explanatory Memorandum to the Armed Forces and Reserve Forces (Compensation Scheme) Order 2005, London.
- McIntosh, Sue (2006): Explanatory Memorandum to the War Pension Committees (Amendment) Regulations 2006, London.
- Milošević Arnold, Vida in Poštrak, Mirko (2003): Uvod v socialno delo. Študentska založba, Ljubljana.
- O'Driscoll, James (1995): Britain. The Country and its People: An Introduction for Learners of English. Oxford University Press, Oxford.

- Polič, Marko (1993): Vojaška psihologija. Šola za častnike VE. Ministrstvo za obrambo RS, Ljubljana.
- Repnik, Tomaž (2006): Odnos civilne družbe do slovenske vojske v obdobju 1991-2006. Diplomsko delo. FDV, Ljubljana.
- Rogač, Lara (2007): Družbeni položaj vojnih veteranov. Diplomsko delo. FDV, Ljubljana.
- Sarkesian, Sam Charles (1995): Soldiers, Society and National Security. Boulder, London: L. Rienner.
- (2003) Strategy for Veterans. Ministry of Defence UK, London. Dostopno tudi na http://www.veterans-uk.com/pdfs/vets_programme/vetstrategy.pdf, 14.06.2007.
- (2007) The Amputee Statistical Database for the United Kingdom: 2005/2006 Report. Information Services Division of NHS Scotland on behalf of NASDAB, Edinburgh.
- (2007) The Law Relating to War Pensions. Department for Work and Pensions, London.
- Toš, Niko / Hafner-Fink, Mitja (1998): Metode družboslovnega raziskovanja. FDV, Ljubljana.
- Trnanin, Damir (2007): Civilno-vojaški odnosi v Izraelu. Diplomsko delo. FDV, Ljubljana.
- (2006) UL RS št. 59. Zakon o vojnih veteranih, Ljubljana.
- (2007) UL RS št. 68. Zakon o službi v Slovenski vojski, Ljubljana.
- (2004) Veterans: Rights for former servicemen and women and their families. The Community Legal Service, Citizens Advice Bureau, London.
- (2005) Veterans World. Issue 1, Summer 2005. MOD GB, London.
- (2005) Veterans World. Issue 2, Autumn 2005. MOD GB, London.
- (2006) Veterans World. Issue 3, Winter/Spring 2006. MOD GB, London.
- (2004): VA Programs for Homeless Veterans. Fact Sheet. Office of Public Affairs Media Relations. Department of Veterans Affairs, Washington. Dostopno tudi na http://www.hrsa.gov/homeless/pa_materials/pa8/0603.pdf.

- (2006) Veterans World. Issue 4, Spring/Summer 2006. MOD GB, London.
- (2006) Veterans World. Issue 5, Autumn 2006. MOD GB, London
- (2006) Veterans World. Issue 6, Winter 2006/2007. MOD GB, London.
- Watson, Bruce Allen (1997): When Soldiers Quit: Studies in Military Disintegration. Westport (Conn.), Praeger, London.
- Welch, E. Claude (1987): No Farewell to Arms? Westview Press, Boulder and London.
- Žunkovič, Jožef / Gorjup, Vojko / Hauc, Anton (2003): Projekt PROVOJ- Poklicna vojska dopolnjena s pogodbeno sestavo. Inštitut za projektni management in MORS, Maribor. Dostopno tudi na <http://rcum.uni-mb.si/~pmi/SLO/provoj.htm>.

ČLANKI V STROKOVNIH IN PUBLICISTIČNIH REVIJAH

- Bartle, Richard (2006): "The British Armed Forces: No Trust, No Representation, No Change". V: Military Unionism in the Post-Cold War Era. London, New York: Routledge. Dostopno tudi na <http://www.loc.gov/catdir/toc/ecip061/2005028514.html>.
- Bland L., Douglas (2001): "Patterns in Liberal Democratic Civil-Military Relations". V: Armed Forces and Society, let. 27, št. 4, str. 525-540.
- Bland L., Douglas (2002): "A Unified Theory of Civil-Military Relations". V: Armed Forces and Society, let. 29, št.1, str. 7-26.
- Burk, James (2002): "Theories of Democratic Civil-Military Relations". V: Armed Forces and Society, let. 29, št. 1, str. 7-29.
- Conney, Richard T. Jr. / Segal Wechsler, Mady / Segal, David R. / Falk, William W. (2003): "Racial Differences in the Impact of Military Service on the Socioeconomic Status of Women Veterans". V: Armed Forces and Society, let.30, št. 1, str. 53-86.
- Cottey, Andrew / Edmunds, Timothy / Forster, Anthony (2002): "The Second Generation Problematic: Rethinking Democracy and Civil-

Military Relations". V: Armed Forces and Society, letn. 29, št. 1, str. 31-56.

- Dandeker, Chrisopher / Wessely, Simon / Iversen, Amy / Ross, John (2006): "What's in a Name? Defining and Caring for "Veterans". The United Kingdom in International Perspective." V: Armed Forces and Society, letn. 32, šte.2, str. 161-177.
- Edmonds, Martin (1988): Armed Forces and Society. Leicester University Press, Leicester.
- Fletcher, Carol E. (2004): "Health Care Provider's Perceptions of Spirituality While Caring for Veterans. V: Qualitative Health Research, let. 14, št. 4, str. 546-561.
- Forster, dr. Anthony (2000): »Parliamentary Accountability of Armed Forces: The Case of the UK«. V: Civil-Military Relations and Defence Planning: Challenges for Central and Eastern Europe in the New Era, Working Paper 09/00, str. 8-9.
- French, Dustin D. / Campbell, Robert / Spehar, Andrea / Rubenstein. Laurence Z. / Accomando, John / Cunningham, Francesca (2006): "National Veterans Health Administration Hospitalizations for Syncope Compared to Acute Myocardial Infarction, fracture or Pneumonia in Community-Dwelling Elders: Outpatient Medication and Comorbidity Profiles". V: Journal of Clinical Pharmacology, št. 46, str. 613-619.
- Greenberg, Greg A. / Rosenheck, Robert A. / Desai, Rani A. (2007): Risk of Incarceration among Male Veterans and Nonveterans. Are Veterans of the All Volunteer Force at Greater Risk? V: Armed Forces&Society, let. 33, št. 3, str. 337-350.
- Haworth, Malcolm (2000): »The Role of Western Assistance and Cooperation: The case of the UK«. V: Civil-Military Relations and Defence Planning: Challenges for Central and Eastern Europe in the New Era, Working Paper 09/00, str. 12-13.
- Ismail, Khalida / Kent, Kate / Brugha, Traolach / Hotopf, Mathew / Hull, Lisa / Seed, Paul / Palmer, Ian / Reid, Steve / Unwin, Catherine / David, Anthony S. / Wessely, Simon (2002): "The Mental Health of

UK Gulf War Veterans: Phase Two of a Two Phase Cohort Study".
V: Bmj.com, št. 325, str.1-6.

- Iversen, Amy / Dyson, Claire / Smith, Naomi / Greenberg, Neil / Walwyn, Rebecca / Unwin, Catherine / Hull, Lisa / Hotopf, Matthew / Dandeker, Christopher / Ross, John / Wessely, Simon (2005a): »'Goodbye and Good Luck': the mental health needs and treatment experiences of British ex-service personnel«. V: British Journal of Psychiatry, št.186, str. 480-486.
- Iversen, Amy / Nikolau, Vasilis / Greenberg, Neil / Unwin, Catherine / Hull, Lisa / Hotopf, Mathew / Dandeker, Christopher / Ross, John / Wessely, Simon (2005b): »What happens to British veterans when they leave the armed forces?« V: European Journal of Public Health, vol.15, št.2, str. 175-184.
- Jelušič, Ljubica (2002): »Ritualizacija čustev v vojaški organizaciji.« V: Teorija in praksa, 1/2002, 39, str.112-132.
- Jones, Philip (2000): »Defence Planning in a Democracy: The UK's Strategic Defence Review«. V: Civil-Military Relations and Defence Planning: Challenges for Central and Eastern Europe in the New Era, Working Paper 09/00, str. 9.
- JGP Bolton in CRM Foster (2002): »Battlefield use of Depleted Uranium and the Health of Veterans.« V: Trauma, 4, str.1-10.
- MacKenzie, Debora (2006): »Military test veterans suffer 'Gulf War' effects«. V: New Scientist, Magazine Issue 2562. Dostopno tudi na <http://www.newscientist.com/article.ns?id=mg19125624.200>.
- Modell, John (1991): "The Social Impact of War". V: Annual Review of Sociology, letn. 17, št.1. str. 205-224.
- Norton-Taylor, Richard (2001): »Ministry with a vested interest«. V: The Guardian, 16.01. 2001.
- Prezelj, Iztok (1997): »Komuniciranje med oboroženimi silami in javnostmi«. V: Teorija in praksa, let.24, št.6, str. 1020 -1034.
- Scurfield, Raymond M. / Wilson, John P. (2003): "Ask Not from Whom the Bell Tolls. Controversy in Post-Traumatic Stress Disorder

Treatment Outcome Findings for War Veterans.” V: Trauma, Violence & Abuse, let. 4, št.2, str. 112-126.

- Segal, Wechsler Mady (1986): “The Military and the Family as Greedy Institutions”. V: Armed Forces and Society, let. 13., št. 1, str. 9-38.
- Sladnjak, Janko (2005): Človekove pravice poklicnih pripadnikov oboroženih sil. FDV, Ljubljana.
- Tessler, Richard / Rosenheck, Robert / Gamache, Gail (2003): “Homeless Veterans of the All-Volunteer Force: A Social Selection Perspective. V: Armed Forces and Society, let. 29, št. 4, str. 509-524.
- (2002) JPG Bolton / CRM Foster (Ministry Of Defence – Gulf Veterans’ Illness Unit / Department of Submarine and Radiation Medicine – Institute of Naval Medicine): “Battlefield Use of Depleted Uranium and the Health of Veterans”. V: Trauma, št.4, str. 1-10.
- Williams, John Allen (2004): »Civil-Military Relations in Postmodern Era«. V: Democracy, Multiculturalism, and Armed Forces: The Challenges of Human Security. International Seminar, str. 1-8.
- Winslow, Donna (2003): »Canadian Society and its Army«. V: Canadian Military Journal, Kingston, str. 11-24.
- Wither, James (2003): »Civil-Military Relations in the United Kingdom: Tradition, Continuity and Change«. V: Armed Forces and International Security, Global Trends and Issues, str. 73-80.

SPLETNI VIRI

- A Needs Map for Veterans. Dostopno na http://www.veteransagency.mod.uk/pdfs/publications/misc/needs_map.pdf#search/needs_map.pdf, 18.09.2006.
- Army Welfare Information Service. Dostopno na: http://www.army.mod.uk/soldierwelfare/suportagencies/aws/awis_index/information..., 22.10.2007

- A Study Into the Physical and Psychological Health of Op Telic 1 Veterans. Dostopno na <http://www.thrrb.org.uk/research/re1.html>, 04.05.2007.
- Blesma. Dostopno na <http://www.blesma.org.uk>, 22.05.2007.
- British Nuclear Test Veterans Association. Dostopno na <http://www.bntva.com/>, 12.06.2007.
- Civvy Street. Dostopno na: http://news.bbc.co.uk/2/hi/programmes/politics_show/6129174.stm, 15.05.2007.
- Combat Stress Ex-Services Mental Welfare Society: Welfare and Treatment of Post Traumatic Stress Disorder. Dostopno na <http://www.combatstress.org.uk/welfare-and-treatment/post-traumatic-stress-disorder-treatments.asp>, 18.09.2006.
- Combat Stress. Our History. Dostopno na <http://www.combatstress.org.uk/>, 20.05.2007.
- Combat Stress. What We Provide. Dostopno na <http://www.combatstress.org.uk/welfare-and-treatment/what-we-provide.asp>, 20.05.2007.
- Contact Us. Dostopno na <http://www.ssafa.org.uk/contactUs.html>, 20.05.2007.
- Crime and Justice Highlights. Dostopno na: <http://www.statistics.gov.uk/cci/nugget.asp?id=1755>, 04.06.2007.
- Discipline and Military Law Introduction. Dostopno na: http://www.army.mod.uk/servingsoldier/termsoserv/discmillaw/intro/ss_hrpers_disc_intro_w.html, 19.09.2006.
- Do you Have a Criminal Conviction? Dostopno na <http://armyjobs.mod.uk/How+do+I+Join/>, 14.06.2007.
- Factsheet 2. Service Personnel and Veterans Agency Core Functions. Dostopno na <http://www.veterans-uk.info/pdfs/factsheets/fact2.pdf>, 18.05.2007.
- Factsheet 12. Advisory Bodies. Dostopno na <http://www.veterans-uk.info/pdfs/factsheets/fact12.pdf>, 18.05.2007.

- Family Pension Benefits. Dostopno na: http://www.army.mod.uk/linkedfiles/afps_fambenefits.pdf, 16.06.2007.
- Haig Homes. About Us. Dostopno na <http://www.haighomes.org.uk/aboutus.html>, 21.05.2007.
- Haig Homes in Context Report. Dostopno na http://www.haighomes.org.uk/forms/Contex_Report1.doc, 21.05.2007.
- Help for Homeless ex-service. Dostopno na <http://news.bbc.co.uk/2/hi/programmes/panorama/4691663.stm>, 15.05.2007.
- How Much is too Much? Dostopno na: http://hcd2.bupa.co.uk/fact_sheets/Mosby_factsheets/alcohol_abuse.html, 04.06.2007.
- How We Help. Dostopno na <http://www.ssafa.org.uk/howWeHelp.html>, 20.05.2007.
- Kakšne so oblike demokratičnega nadzora nad vojsko in kaj sploh pomeni besedna zveza demokratični nadzor? Dostopno na <http://nato.gov.si/slo/faq/questiona/241-67/>, 09.05.2007.
- Key Features of the AFCS. Dostopno na Kakšne so oblike demokratičnega nadzora nad vojsko in kaj sploh pomeni besedna zveza demokratični nadzor? Dostopno na <http://nato.gov.si/slo/faq/questiona/241-67/>, 09.05.2007.
- More War Veterans Needing Support. Dostopno na: http://news.bbc.uk/2/hi/uk_news/england/oxfordshire/6085578.stm, 15.05.2007
- News archive 2003: What happens to people when they leave the armed forces? Dostopno na <http://www.kcl.ac.uk/phpnews/wmprint.php?ArtID=433>, 19.09.2006.
- Operacije kriznega odzivanja, v katerih sodeluje Slovenska vojska. Dostopno na <http://slovenskavojska.si/poklicna/misije/index.htm>, 18.06.2007.

- Operation Telic. Dostopno na http://en.wikipedia.org/wiki/Operation_Telic, 12.06.2007.
- Oswald Stoll. Dostopno na http://en.wikipedia.org/wiki/Oswald_Stoll, 25.05.2007.
- Porton Down. Dostopno na http://en.wikipedia.org/wiki/Porton_Down, 14.06.2007.
- Porton Down Veterans Reject Study. Dostopno na http://newsnote.bbc.co.uk/mpapps/pagetools/print/news.bbc.co.uk/2/hi/uk_news/england/w..., 13.06.2007.
- Predstavitev ZVVS. Dostopno na http://www.zvvs.si/Strani/predstavitev_zvvs.htm, 15.11.2007.
- Resources - Center for Health Care. Dostopno na http://www.evaluation.chce.research.med.va.gov/measures_asi.htm –
- Service Peronnel and Veterans Agency. Dostopno na <http://www3.sympatico.ca/tomlipscombe/index.html>, 18.05.2007
- Service veterans homelessness risk. Dostopno na <http://news.bbc.co.uk/1/hi/uk/2418153.stm>, 19.09.2006.
- SOSF. How We Began? Dostopno na http://www.oswaldstoll.org.uk/about/how_we_began, 21.05.2007.
- SOSF. What We Do? Dostopno na <http://www.oswaldstoll.org.uk/what/>, 21.05.2007.
- St Dunstans's. Dostopno na: <http://www.st-dunstans.org.uk/pages/page.asp?i ToolbarID=2&i PageID=2>, 22.05.2007.
- St Dunstans's. How We Help? Dostopno na http://www.st-dunstans.org.uk/pages/page_wide.asp?i ToolbarID=2&i PageID=15, 22.05.2007.
- St Dunstans's. Our History. Dostopno na: http://www.st-dunstans.org.uk/pages/page_wide.asp?i ToolbarID=2&i PageID=17, 22.05.2007.
- St Dunstans's, Where We Are? Dostopno na: <http://www.st-dunstans.org.uk/pages/page.asp?i ToolbarID=2&i PageID=16>, 22.05.2007.

- Supporting Vulnerable Veterans. Dostopno na <http://news.bbc.co.uk/2/hi/programmes/panorama/4691789>, 15.05.2007.
- Veterans' Issues. Dostopno na http://www.army.mod.uk/soldierwelfare/aftercare/vets/sw_after_vets_w.html, 12.11.2007
- Toxic Legacy. Dostopno na: <http://vawatchdog.org/07/nf07/nfMAY07/nf051007-2.htm>, 12.06.2007.
- What legislation is available online? Dostopno na http://www.opsi.gov.uk/legislation/about_legislation.htm, 19.09.2006.
- Where are British Troops and why? Dostopno na <http://news.bbc.co.uk/1/hi/uk/4094818.stm>, 24.04.2007.
- Tečajnice in analize. Dostopno na: http://www.abanka.si/pripomocki/tečajnice/banke_slovenije/, 26.05.2007.
- Veteran. <http://sl.wikipedia.org/wiki/Veteran>, 13.05.2007.
- Veteran. <http://en.wikipedia.org/wiki/Veteran>, 15.05.2007.
- Veterans Organizations. The British Legion. Dostopno na <http://www.britannica.com/ebi/article-209830>, 18.05.2007.
- Veterans Issues. Dostopno na http://www.veterans-uk.info/homelessness/vets_agency.html, 15.05.2007.
- Veterans Issues. Dostopno na: http://www.veterans-uk.com/vets_programme/vets_programme.html, 18.06.2007.
- Veterans Suffering from Trauma are Turning to Drugs and even Suicide. Dostopno na: http://www.huffingtonpost.com/asha-banделе-and-tony-newman/veterans-suffering-from-t_b_43779.html?view=print, 04.06.2007.
- Veterans UK. Links. Dostopno na http://www.veterans-uk.com/links/ex_serv.html, 22.05.2007.
- Veterans working arrangements. Dostopno na: http://www.veterans-uk.com/vets_programme/vets_working.html, 18.06.2007.
- Vlada sprejela predlog programa o spremembah in dopolnitvah Zakona o vojaški dolžnosti. Dostopno na <http://nato.gov.si/slo/novinarsko-sredisce/sporocila-za-javnost/1532/>, 14.04.2007.

- War Pensions. Dostopno na <http://www.number-10.gov.uk/output/Page12066.asp>, 22.10.2007.
- The Royal British Legion. Dostopno na (<http://www.britishlegion.org.uk/content/Who-We-Are-508920.shtml>), 15.05.2007.
- Toxin link' to veterans' illness. Dostopno na: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/health/4008501.stm>, 13.06.2007.
- 50 % of Veterans 'live on £10 000. <http://news.bbc.co.uk/1/hi/uk/4425248.stm>, 15.05.2007